

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี หลักการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาแนวคิด ทฤษฎี หลักการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้า เอกสาร ตำรา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นแนวทางสำหรับงานวิจัยครั้งนี้ โดยผู้วิจัยได้ กำหนดสาระสำคัญประกอบด้วยหัวข้อตามลำดับ ดังนี้

1. ความต้องการจำเป็น
  - 1.1 ความหมายของความต้องการจำเป็น
  - 1.2 ประเภทของความต้องการจำเป็น
  - 1.3 ความหมายของการประเมินความต้องการจำเป็น
  - 1.4 ขั้นตอนในการประเมินความต้องการจำเป็น
  - 1.5 วิธีการประเมินความต้องการจำเป็น
2. การพัฒนาตนเอง
  - 2.1 ความหมายของการพัฒนาตัวเอง
  - 2.2 ความสำคัญของการพัฒนาตัวเอง
  - 2.3 จุดมุ่งหมายของการพัฒนาตัวเอง
  - 2.4 วิธีการพัฒนาตัวเอง
  - 2.5 ขั้นตอนการพัฒนาตัวเอง
  - 2.6 รูปแบบของการพัฒนาตนเอง
3. การพัฒนาหลักสูตรตามความต้องการของท้องถิ่น
  - 3.1 ความหมายของการพัฒนาหลักสูตรตามความต้องการของท้องถิ่น
  - 3.2 กระบวนการพัฒนาหลักสูตรตามความต้องการของท้องถิ่น
    - 3.2.1 หลักสูตรและการศึกษาข้อมูลพื้นฐาน
    - 3.2.2 การกำหนดความต้องการจำเป็นท้องถิ่น
    - 3.2.3 การกำหนดจุดประสงค์รายวิชา
    - 3.2.4 การกำหนดเนื้อหาวิชา
    - 3.2.5 การกำหนดกิจกรรม
    - 3.2.6 การกำหนดคาบเรียน
    - 3.2.7 การจัดทำแผนการสอน และคู่มือครู

3.2.8 การใช้สื่อการสอน

3.2.9 การทดลองใช้และการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงหลักสูตร

4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. ความต้องการจำเป็น

1.1 ความหมายของความต้องการจำเป็น

คำว่า "ความต้องการจำเป็น" ตรงกับคำในภาษาอังกฤษคือ needs มีผู้ให้ความหมายไว้ดังนี้

Kaufman (1983) ให้ความหมายว่าความต้องการจำเป็น คือ ผลต่าง (Gap) ระหว่างผลที่เกิดขึ้นในปัจจุบันกับผลที่ต้องการ

สต๊ฟเฟิลบีมและคณะ (Stufflebeam and Other, 1985) ได้ให้นิยามของความต้องการจำเป็นว่า หมายถึง สิ่งที่จำเป็นต้องได้รับการตอบสนองหรือก่อให้เกิดประโยชน์เมื่อได้รับการตอบสนอง ความต้องการจำเป็นตามแนวคิดของสต๊ฟเฟิลบีมและคณะ แยกตามมุมมอง (View) ที่แตกต่างกัน 4 แบบ ดังนี้

ก. มุมมองด้านความแตกต่าง (Discrepancy View) ความต้องการจำเป็น หมายถึง ความแตกต่างระหว่างการกระทำหรือผลการปฏิบัติงานที่ต้องการ (desired performance) กับการกระทำหรือผลการปฏิบัติงานที่สังเกตได้จากปฏิบัติจริง (observed performance)

ข. มุมมองด้านความเป็นประชาธิปไตย (Democratic View) ความต้องการจำเป็น หมายถึง ความปรารถนาหรือความต้องการของคนส่วนใหญ่ ซึ่งถือว่าเป็นกลุ่มอ้างอิงที่เชื่อถือได้

ค. มุมมองด้านการวิเคราะห์ (Analytic View) ความต้องการจำเป็น หมายถึง สารสนเทศของสิ่งหนึ่งสิ่งใดในหน่วยงานที่บุคลากรผู้มีความสามารถ ได้พิจารณาลงความเห็นว่า ความสำคัญต่อหน่วยงานและจะทำให้เกิดการพัฒนาในหน่วยงาน

ง. มุมมองด้านการวินิจฉัย (Diagnostic View) ความต้องการจำเป็น หมายถึง สิ่งที่บุคคลได้พิจารณาแล้วว่ามีครบหรือขาดหายไป (deficiency of absence) และพิสูจน์ได้ว่าสิ่งที่ขาดไปนั้นจะทำให้เกิดความเสียหาย (harmful) ต่อหน่วยงาน

Witkin และ Altschuld (1995) ให้ความหมายว่าความต้องการจำเป็น คือ ความแตกต่างระหว่างสิ่งที่เป็นอยู่ในปัจจุบันกับสิ่งที่ดีควรจะเป็น

Mckillip (1987) ให้ความหมายว่าความต้องการจำเป็นคือการตัดสินคุณค่าของกลุ่มบุคคลใดบุคคลหนึ่งเกี่ยวกับปัญหาที่พบ และพยายามหาหนทางในการแก้ปัญหา ความหมายดังกล่าวจะเกี่ยวข้องกับ 4 ลักษณะ คือ

1. ความต้องการจำเป็นเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับคุณค่าซึ่งแตกต่างกันไปในแต่ละบุคคล
2. ความต้องการจำเป็นเป็นเรื่องเฉพาะของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง
3. ความต้องการจำเป็นอยู่ในรูปของปัญหาเมื่อผลผลิตไม่เพียงพอ
4. ความต้องการจำเป็นเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการตัดสินหรือการพิจารณาหาหนทาง

ในการแก้ปัญหา

จากความหมายของความต้องการจำเป็นดังกล่าวข้างต้น สรุปได้ว่าความต้องการจำเป็นหมายถึง สภาพที่แตกต่างกันหรือไม่สอดคล้องกันของเหตุการณ์หรือผลการปฏิบัติงานที่เป็นอยู่จริงกับเหตุการณ์หรือผลการปฏิบัติงานที่ควรจะเป็น และสภาพที่แตกต่างกันนี้จะก่อให้เกิดผลเสียกับหน่วยงานได้ แต่ถ้าความต้องการจำเป็นได้รับการสนองหรือปรับปรุงให้ดีขึ้นจะส่งผลให้หน่วยงานมีการพัฒนาขึ้นไปด้วย

1.2 ประเภทของความต้องการจำเป็น

Bradshaw (1972 อ้างถึงใน Mckillip, 1987) จำแนกความต้องการจำเป็นตามความคาดหวังได้ 4 ประเภท ได้แก่

1. Normative needs เป็นความต้องการจำเป็นในรูปของความแตกต่างของสภาพที่เป็นจริงกับสภาพที่คาดหวังไว้สภาพที่คาดหวังนั้นเป็นสภาพที่ผู้เชี่ยวชาญในเรื่องดังกล่าวเป็นผู้กำหนดหรือสร้างเกณฑ์ขึ้นมาโดยใช้ประสบการณ์และความรู้ที่มีอยู่ ความต้องการจำเป็นประเภทนี้มีประโยชน์มากในการวางแผนงานที่ไม่เคยมีประสบการณ์ในการทำงานนั้นมาก่อนหรือมีประสบการณ์เพียงเล็กน้อย อย่างไรก็ตาม ความต้องการจำเป็นประเภทนี้กลุ่มเป้าหมายอาจไม่ได้นำมาใช้ประโยชน์เพราะเป็นความต้องการจำเป็นจากกลุ่มผู้เชี่ยวชาญมากกว่า

2. Felt needs เป็นความต้องการจำเป็นที่เกิดจากความคาดหวังของสมาชิกภายในกลุ่มที่มีผลผลิตของตน เช่น ความคาดหวังของผู้ปกครองต่อการเรียนการสอนคณิตศาสตร์ ความคาดหวังของลูกค้าต่อการให้คำปรึกษาจากผู้ขาย เป็นต้น การประเมินความต้องการจำเป็นในการฝึกอบรม การวิจัยด้านการตลาดมีพื้นฐานมาจากความต้องการประเภทนี้ทั้งสิ้น

3. Expressed needs เป็นความต้องการจำเป็นในรูปของความแตกต่างระหว่างสภาพที่เป็นจริงกับสภาพที่คาดหวังไว้ โดยสภาพที่คาดหวังกำหนดขึ้นจากกลุ่มผู้รับบริการ เช่น รายชื่อผู้จองหนังสือหายากในห้องสมุด อัตราการจองห้องพักของโรงแรม เป็นต้น ความต้องการประเภทนี้จะช่วยในเรื่องการตัดสินใจด้านการวางแผนและด้านงบประมาณ

4. Comparative needs เป็นความต้องการจำเป็นในรูปของความแตกต่างระหว่างการได้รับบริการของกลุ่มเป้าหมายในพื้นที่ที่ต่างกัน

เมื่อพิจารณาความหมายและการจัดประเภทของความต้องการจำเป็น จะเห็นได้ว่า ความต้องการจำเป็นเกิดจากการเปรียบเทียบผลที่ได้จากการพิจารณาสภาพที่เป็นจริงกับผลที่เกิดจากวิสัยทัศน์ของการมองสภาพที่ต้องการจะเป็น ความแตกต่างที่เกิดขึ้นกระบวนการระบุและการบรรยายสภาพที่เป็นจริงกับสภาพที่ต้องการ จะเป็นที่มีลักษณะเฉพาะ ที่ทำให้ทราบถึงสภาพของความต้องการจำเป็น และสามารถจัดลำดับความสำคัญของความต้องการจำเป็นเหล่านั้นได้อย่างเหมาะสม

1.3 ความหมายของการประเมินความต้องการจำเป็น

คำว่า "การประเมินความต้องการจำเป็น" ตรงกับคำในภาษาอังกฤษคือ needs assessment มีผู้ให้ความหมายในหลายนัย ดังนี้

สุวิมล ว่องวานิช (2531) ให้ความหมายว่า การประเมินความต้องการจำเป็น เป็นกระบวนการวิเคราะห์ความแตกต่างระหว่างสิ่งที่ต้องการกับสิ่งที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน หากมีความขัดแย้งระหว่างความแตกต่างที่พบก็จะชี้ให้เห็นถึงปัญหาที่เกิดขึ้น จะช่วยให้สามารถกำหนดเป้าหมายและตัดสินใจแก้ไขปัญหาได้อย่างเหมาะสม

Kaufman (1983) กล่าวว่า การประเมินความต้องการจำเป็น คือสิ่งที่บอกให้เราทราบว่าเรากำลังอยู่ ณ ตำแหน่งใด ตำแหน่งใดที่เราต้องไป และยังสามารถบอกได้ว่าทำไมเราต้องไป ณ ตำแหน่งนั้น

Witkin และ Altschuld (1995) กล่าวว่า การประเมินความต้องการจำเป็น เป็นกระบวนการที่เป็นระบบที่เกิดขึ้นเพื่อจัดลำดับความสำคัญและตัดสินใจเกี่ยวกับโครงการหรือการปรับปรุง องค์การ ตลอดจนการจัดสรรการใช้ทรัพยากร

อย่างไรก็ตาม การศึกษาเรื่องการประเมินความต้องการจำเป็นที่ใช้อยู่ทั่วไปมักใช้ในความหมายของการหาความแตกต่างระหว่างสิ่งที่เป็นอยู่ในปัจจุบันกับสิ่งที่ดีควรจะเป็นอย่างเป็น

ระบบ (Stufflebeam อ้างถึงใน Com and Lincoln, 1982) โดยใช้การจัดลำดับความสำคัญเป็นหลักในการอ้างอิงเพื่อใช้เป็นสารสนเทศ ในการตัดสินใจเรื่องต่าง ๆ ในการดำเนินโครงการหรือการปรับปรุงองค์กรตลอดจนการจัดสรรทรัพยากรที่มีอยู่ได้อย่างเหมาะสมที่สุด

1.4 ขั้นตอนในการประเมินความต้องการจำเป็น

สุวิมล ว่องวานิช (2531) ได้เสนอแนวคิดในการประเมินความต้องการจำเป็นว่า หลักการสำคัญไม่สลับซับซ้อนและสอดคล้องกับค่านิยม โดยมีขั้นตอนดังต่อไปนี้

1. กำหนดสิ่งที่มุ่งวัด (What should be)
2. วัดสภาพที่เป็นอยู่จริงในปัจจุบัน (What is)
3. หาความแตกต่างระหว่างข้อมูลที่ได้จากข้อ 1 และข้อ 2
4. ศึกษาสาเหตุหรือเหตุผลที่ทำให้เกิดความแตกต่าง (ปัญหา) ในข้อ 3
5. จัดลำดับความสำคัญของปัญหา

ผลที่ได้จากการประเมินความต้องการจำเป็นจะทำให้เราทราบถึงปัญหาและอุปสรรคที่จะต้องแก้ไข ทำให้สามารถกำหนดเป้าหมายโครงการหรือวางแผนโครงการต่าง ๆ ตลอดจนสามารถตัดสินใจเลือกหนทางการแก้ไขปัญหาได้อย่างเหมาะสมสอดคล้องกับความต้องการของผู้ที่เกี่ยวข้อง

1.5 วิธีการประเมินความต้องการจำเป็น

การศึกษาความต้องการจำเป็น สามารถศึกษาจากสภาพการณ์ที่ไม่สอดคล้อง อันเป็นสิ่งที่นำมาซึ่งปัญหาที่เกิดขึ้นและจะต้องหาทางแก้ไข เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้น โดยใช้วิธีการประเมินความต้องการจำเป็น (Needs Assessment) ดังนี้

การสัมภาษณ์ เป็นวิธีการสำรวจความต้องการจำเป็นที่ง่าย อาศัยการเผชิญหน้าได้ตอบระหว่างผู้สัมภาษณ์ กับผู้ถูกสัมภาษณ์ ทำให้เห็นบุคลิก ท่าทาง ตลอดจนความรู้สึคนึกคิดของผู้ถูกสัมภาษณ์ ผู้สัมภาษณ์สามารถถามถึงปัญหาและอุปสรรคในการปฏิบัติงานความคิดเห็นเกี่ยวกับการปฏิบัติงาน รวมถึงแนวทางการแก้ไขปัญหา ทำให้ทราบถึงความต้องการจำเป็นในการฝึกอบรมของบุคคลเหล่านั้น เวลาในการเก็บรวบรวมข้อมูล ตลอดจนการใช้คำถามมีความยืดหยุ่นสูง แต่การสัมภาษณ์ต้องใช้เวลาและสิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายสูงหากต้องสัมภาษณ์บุคคลเป็นจำนวนมาก ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ยากในการสรุปผลเพราะมาจากบุคคลมีหลากหลาย

หลายมีความแตกต่างกันทางความคิด (วิวัฒน์ เอี่ยมไพรวัน, 2531) วิธีการสัมภาษณ์อาจจะทำได้หลายวิธี เช่น

1. วิธีการสัมภาษณ์แบบอิสระ โดยปล่อยให้ผู้สัมภาษณ์แสดงความคิดเห็นอย่างเป็นอิสระทำให้ได้ข้อมูลจำนวนมาก แต่ค่อนข้างยากในการรวบรวมข้อมูล

2. วิธีการสัมภาษณ์แบบกำหนดแนวทางข้อคำถามไว้ล่วงหน้า ทำให้ได้ข้อมูลตรงตามความต้องการของผู้สัมภาษณ์ แต่อาจไม่ได้ข้อมูลที่มีความสำคัญ

การสอบถาม เป็นวิธีการสำรวจความต้องการจำเป็นโดยใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือนิยมใช้กันอย่างแพร่หลาย เนื่องจากเป็นวิธีการที่คุ้นเคยและประหยัด สามารถรวบรวมข้อมูลจากคนจำนวนมาก ๆ ได้ การคำนวณค่าทางสถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลทำได้ง่าย ผู้ให้ข้อมูลสามารถแสดงความคิดเห็นได้อย่างอิสระ เพราะไม่ต้องเผชิญหน้ากับผู้เก็บข้อมูล ลักษณะแบบสอบถามที่ใช้มี 2 ประเภท คือ

1. แบบสอบถามแบบปลายปิด
2. แบบสอบถามแบบปลายเปิด

การสังเกต เป็นวิธีการสำรวจความต้องการจำเป็นที่สามารถให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์โดยการสังเกตพฤติกรรมของบุคคล จุดบันทึกพฤติกรรมลงในเครื่องมือที่สร้างขึ้น เช่น แบบวัดความถี่ของการมีส่วนร่วมในกิจกรรม แบบตรวจสอบพฤติกรรมในการทำงาน ลักษณะของการสังเกตมี 2 ประเภท คือ

1. การสังเกตแบบกำหนดแนวทางไว้ล่วงหน้า เป็นการสังเกตโดยตรง เพื่อเฝ้าดูว่าสมาชิกขององค์กรแต่ละคนทำงานกันอย่างไร เพื่อที่จะได้รับข้อมูลที่แน่นอนเกี่ยวกับพฤติกรรมการทำงานของคนในช่วงเวลาที่เป็นจริง

2. การสังเกตแบบไม่ได้กำหนดแนวทางไว้ล่วงหน้า เป็นการสังเกตการณ์โดยตรงที่กระทำโดยผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับสถาบัน หรือผู้ปฏิบัติงานฝ่ายต่าง ๆ และผู้ปฏิบัติในหน่วยงานอื่น ๆ

การค้นคว้าจากเอกสาร เป็นวิธีการสำรวจการพัฒนาบุคลากร โดยศึกษาจากรายงานบันทึก เอกสาร และหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรต่าง ๆ เช่น นโยบายองค์กร รายงานประจำปี บันทึกการประชุมนัดประชุม ประวัติพนักงาน เป็นต้น เอกสารเหล่านี้จะให้ข้อมูลใน 3 ลักษณะ (พนาลี ทองประเสริฐ, 2535) คือ

1. สิ่งที่เกี่ยวข้องกับองค์กร ได้แก่ เป้าหมาย วัตถุประสงค์ ภาระหน้าที่ โครงสร้าง นโยบาย แผนงาน ระเบียบปฏิบัติงาน ตลอดจนจำนวนบุคลากรและทรัพยากรอื่น ๆ

2. สิ่งที่เกี่ยวข้องกับบุคลากร ได้แก่ ปัญหาของผู้ปฏิบัติงานทางด้านการเข้า - ออกงาน การขาดงาน อุบัติเหตุจากการทำงาน ข้อร้องทุกข์ การพิจารณาความดีความชอบ เป็นต้น

3. สิ่งที่เกี่ยวข้องกับงานและสายทางเดินของงาน ได้แก่ ตำแหน่งหน้าที่งานเกี่ยวข้องกับการขึ้น - ลงของผลงาน ค่าใช้จ่ายในการผลิต ความสิ้นเปลือง เป็นต้น

การทดสอบ เป็นวิธีเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการวัดความสามารถ ความถนัดของบุคลากรในองค์กรหรือหน่วยงาน (ประยูร ศรีประสาธน์, 2531) ทำให้ทราบความต้องการจำเป็นที่ขัดแย้งในด้านความรู้ ทักษะ และทัศนคติ เครื่องมือที่ใช้ในการทดสอบ เช่น แบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ แบบทดสอบความถนัด แบบทดสอบบุคลิกภาพ เป็นต้น

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลดังกล่าวข้างต้น มีลักษณะเฉพาะ ข้อดีและข้อจำกัดซึ่งสามารถแสดงได้ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 1 การเปรียบเทียบวิธีการเก็บข้อมูลเกี่ยวกับความต้องการจำเป็น

วิธีการเก็บข้อมูล	สัมภาษณ์	แบบสอบถาม	สังเกต	เอกสาร	แบบทดสอบ
ลักษณะโดยทั่วไป	มีการกำหนดแนวทางของคำถามไว้ล่วงหน้า ใช้การเผชิญหน้าเพื่อมุ่งแสวงหาความจริง	เป็นชุดของข้อความเรื่องใดเรื่องหนึ่ง มักถามข้อมูลส่วนตัวกับคำถามที่เกี่ยวกับจุดประสงค์ในการสำรวจ	ใช้การเฝ้าดูการทำงานและพฤติกรรมของบุคคล โดยการจดบันทึก	เป็นการสำรวจโดยศึกษาจากรายงานเอกสารหรือหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษร	เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการใช้แบบทดสอบที่มีคุณภาพ
การสร้างเครื่องมือ	สร้างได้ง่าย	สร้างได้ง่าย	สร้างได้ง่าย เพราะเป็นข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรม	สร้างได้ง่าย	สร้างได้ยาก
คุณภาพของข้อมูล	ได้ข้อมูลที่ลึกซึ้ง	ข้อมูลขาดความลึกซึ้ง	ได้ข้อมูลที่เป็นจริงหากไม่ทำให้ผู้ถูกสังเกตรู้ตัว	มีความน่าเชื่อถือ แต่อาจได้ข้อมูลที่ไมครอบคลุม	วัดเฉพาะเรื่องได้แน่นอน
การวิเคราะห์ข้อมูล	รวบรวมข้อมูลและสรุปผลยาก	คำนวณสถิติและเปรียบเทียบได้ง่าย	ทำให้เป็นระบบได้ยาก	มีปัญหาเกี่ยวกับการตีความ	คำนวณสถิติและเปรียบเทียบได้ง่าย
ค่าใช้จ่าย	ค่าใช้จ่ายสูง	ค่าใช้จ่ายต่ำ	ค่าใช้จ่ายสูง	ค่าใช้จ่ายต่ำ	ค่าใช้จ่ายสูงในการจัดทำ
เวลาที่ใช้ในการเก็บข้อมูล	ใช้เวลานาน	ใช้เวลาน้อย	ใช้เวลามาก	ขึ้นอยู่กับแหล่งเอกสาร	ใช้เวลาไม่นาน แต่ต้องได้รับความร่วมมือสูง
ความลำเอียง	เกิดความลำเอียงได้	ไม่มีอคติจากผู้วิจัย	อาจเกิดความลำเอียงจากผู้สังเกตได้	ไม่มีอคติจากผู้วิจัย	ไม่มีอคติจากผู้วิจัย

การศึกษาความต้องการจำเป็นนั้น สามารถศึกษาได้จากสภาพการณ์ที่ไม่สอดคล้องดังกล่าวข้างต้น เป็นสิ่งนำมาซึ่งปัญหาที่เกิดขึ้น และจะต้องหาทางแก้ไขเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้น โดยใช้วิธีการประเมินความต้องการจำเป็น (Needs Assessment) ในการศึกษาความต้องการจำเป็นในการพัฒนาตนเองของครูผู้สอน ในโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการศึกษา จังหวัดศรีสะเกษ ผู้วิจัยใช้หลักการดังกล่าวโดยใช้แบบทดสอบเพื่อศึกษาสภาพที่แตกต่างกันหรือไม่สอดคล้องกันของของเหตุการณ์หรือผลการปฏิบัติงานที่เป็นอยู่จริงกับเหตุการณ์หรือผลการปฏิบัติงานที่ควรจะเป็น ถ้าสิ่งใดครูผู้สอนขาดความรู้ความเข้าใจ แสดงว่าสิ่งนั้นเป็นความต้องการจำเป็นที่ครูผู้สอนควรจะได้รับการพัฒนา เพื่อให้มีความรู้ ทักษะ ความสามารถในการปฏิบัติงานในหน้าที่ที่รับผิดชอบให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

2. การพัฒนาตนเอง (Self Development)

โดยหลักทฤษฎี มาสโลว์ ในเรื่องความต้องการของมนุษย์ ซึ่งมีอยู่ 5 ระดับ ได้แก่ ความต้องการทางร่างกายขั้นพื้นฐาน ความต้องการในความมั่นคงและปลอดภัย ความต้องการมีพวกพ้อง ความต้องการมีเกียรติยศชื่อเสียง และความต้องการความสำเร็จสมหวังในชีวิตนั้น ความต้องการประการหลังสุด คือ ความต้องการขั้นสูงสุดที่มนุษย์พึงมีพึงได้ ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้โดยสรุปว่าโดยธรรมชาติและความเป็นจริงแล้วมนุษย์เราทุกคนมีความต้องการที่จะอยากเห็นตนเองก้าวไปสู่ความสำเร็จ และต้องการที่จะปรับปรุงตนเองให้ก้าวหน้าและประสบความสำเร็จในชีวิตการพัฒนาตนเองจึงเป็นพื้นฐานและเป็นสิ่งแรกที่มีมนุษย์เราต้องมีก่อนการพัฒนาอื่นใด การพัฒนาตนเองคือการพัฒนาทั้งหมด (Self Development is all Development) และถือเป็นกระบวนการต่อเนื่องซึ่งจะต้องดำเนินการไปเรื่อย ๆ トラบใดที่ยังไม่หยุดการทำงาน ทั้งนี้เพราะเป้าหมายหลักของทุกชีวิตคือ ความสุข ซึ่งได้แก่ การกินดีอยู่ดี ความสำเร็จในหน้าที่การงาน และการได้รับการยกย่องจากสังคม เพื่อให้บรรลุเป้าหมายจะต้องเริ่มต้นจากการสร้างฐานะตนเองให้มีครบ อยู่ดีกินดี จากนั้นก็ทุ่มเทชีวิตเพื่องานเพื่อให้ประสบความสำเร็จในหน้าที่การงาน สิ่งก็ตามมากก็คือความเชื่อถือและการได้รับการยอมรับของสังคม เพราะฉะนั้นการพัฒนาตนเองต้องเริ่มจากการตระหนักในคุณค่าของ ตนเองมี ความมั่นใจหรือพอใจ และภูมิใจในตนเองมีความเป็นตัวของตัวเอง ซึ่งผู้ที่จะเป็นตัวของตัวเองได้นั้น ต้องหมั่นศึกษาเรียนรู้ตนเองรู้เท่าทันตัวเอง และเลือกหาหนทางที่เหมาะสมกับตัวเอง ที่สุด ผู้ที่ประสบความสำเร็จในชีวิต คือผู้สามารถเลือกทางชีวิตที่เหมาะสมกับตัวเองเท่านั้น อนุกุล เยี่ยงพฤษทรัพย์ (2535) การพัฒนาตนเองเป็นกระบวนการต่อเนื่องที่จะต้องทำอยู่ตลอดเวลา จะอยู่เฉย ๆ ไม่ได้เพราะจะเท่ากับเป็นการถอย

หลัง จำเป็นต้องทำตัวให้ทันเหตุการณ์อยู่เสมอ และต้องแสดงความสามารถให้ปรากฏ และสามารถลงมือปฏิบัติได้

2.1 ความหมายของการพัฒนาตนเอง

จากการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีเข้ามามีบทบาทในการศึกษา ทำให้การศึกษาดำเนินการต้องเปลี่ยนแปลงไปด้วย ครูผู้สอนจึงจำเป็นต้องแสวงหาความรู้ และพัฒนาตนเองให้ทันต่อความเปลี่ยนแปลงนั้น เพื่อให้สามารถจัดการเรียนการสอนให้บรรลุวัตถุประสงค์ ซึ่งมีผู้ให้ความหมายของการพัฒนาตนเองไว้ ดังนี้

พจนานุกรมทางการศึกษา (Dictionary of Education) โดย คาร์เตอร์ วี กูด (Carter V Good, 1973) ได้อธิบายความหมายของคำว่า "การพัฒนาตนเองทางการศึกษา คือ การเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ทางด้านความรู้ความสามารถนั้น ๆ อันเป็นผลที่เกิดจากการกระทำด้วยตนเองหรือ ผู้อื่นจัดให้"

ประดินันท์ อุปรมัย (2526) ได้ให้ความหมายว่า การพัฒนาตนเองเป็นการปรับปรุงหรือฝึกฝนตนเอง ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดี เพื่อให้ครูสามารถประกอบวิชาชีพ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ และดำรงตนอยู่ในสังคมที่ครูเป็นสมาชิกได้อย่างมีความสุข

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, คณะกรรมการการพัฒนาศึกษาทางด้านบริหาร (2528) ได้ให้ความหมายไว้ว่า การพัฒนาตนเอง หมายถึง การเปลี่ยนแปลงเพื่อปรับปรุงตนเองให้เจริญทั้งทางกายและทางใจ

พจน์ เพชรบุรณิน(2528)ได้ให้ความหมายว่าการพัฒนาตนเอง(Self development) หมายถึง การส่งเสริมและการสนับสนุนให้ผู้ปฏิบัติงานได้มีโอกาสพัฒนาตนเอง เพื่อให้มีความรู้ความสามารถดีขึ้น การพัฒนาตนเอง เป็นเรื่องที่บุคคลแต่ละคนจะต้องกระทำด้วยตัวของเขาเอง โดยบุคคลอื่นมีส่วนให้ความช่วยเหลือสนับสนุนเพียงบางส่วน เพื่อให้ตนเองมีความรู้ความสามารถดีขึ้น หรืออีกนัยหนึ่ง หมายถึง การเสริมสร้างตนเองให้บรรลุจุดมุ่งหมายแห่งชีวิตตน โดยไม่เบียดเบียนสิทธิของคนอื่น เป็นการสร้างสรรค์พัฒนาชีวิต และการงานของตนให้สูงเด่น มีคุณประโยชน์ และมีความสุข

พระราชวรมนี (2528) ได้อธิบายความหมายของการพัฒนาตนเอง ในปัจจุบันไว้ว่าเป็นการพัฒนาที่เน้นคุณสมบัติที่มีอยู่ในบุคคล คือการเน้นการพัฒนาที่จิตใจ ให้เจริญ ควบคู่ไปกับการพัฒนาทางวัตถุ การพัฒนาจิตเจ้านั้นบุคคลแต่ละคนต้องทำด้วยตนเอง คนอื่นจะไปพัฒนาให้ไม่ได้แต่ก็ช่วยได้บ้าง เช่น การสร้างสภาพแวดล้อมที่เกื้อกูลหรือช่วยแนะนำอะไรต่าง ๆ ให้ แต่การ

พัฒนาตนเองให้สมบูรณ์ได้นั้นจะต้องพัฒนาให้ครบทั้ง 4 ระดับ คือ การพัฒนากาย ศิล จิต และ ปัญญา

อุดม เขยกีวงศ์ (2529) ให้ความหมายว่า การพัฒนาตนเอง คือ การเปลี่ยนแปลงตนเองอย่างมีทิศทาง ให้ดีขึ้นเจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น

พิสิทธิ์ สารวิจิตร (2529) กล่าวถึงการพัฒนาตนเอง หมายถึง การปลูกสร้างคุณสมบัติ คุณธรรม นิสัย ความสามารถ ความชำนาญ ความคิด ความรู้ ความเข้าใจให้เกิดขึ้นในตนเองเพื่อช่วยให้ตนเองเป็นบุคคลที่มีความสุข ความเจริญ ความสมบูรณ์พร้อมที่จะเป็นประโยชน์ต่อสังคม และประเทศชาติ อย่างสอดคล้องเหมาะสมกับความถนัด ความสนใจและศักยภาพที่มีในตนเอง

ชะลอ ธรรมศิริ (2531) ให้ความหมายว่า การพัฒนาตนเอง หมายถึง การทำให้ตนเองดีกว่าที่เป็นอยู่

รัชเชลล์ ซี สวานบิวรี (Russell C Swansbury, 1968) ได้กล่าวถึง การพัฒนาตนเอง หมายถึง การศึกษาของบุคคล เพื่อให้ตนเองมีความรู้ทางเทคนิควิชาชีพที่ก้าวหน้า ซึ่งเป็นการตอบสนองความอยากรู้ อยากเห็นของบุคคล การพัฒนาตนเองนั้นเป็นการเรียนรู้ที่ผู้เรียนเรียนด้วยตนเอง ปรับปรุงแก้ไขตนเองให้เจริญงอกงาม ทั้งประสิทธิภาพในการทำงาน ด้านปัญญา และด้านคุณธรรมด้วยการทำงาน หรือการดำรงชีวิตอย่างมีจุดหมาย

เมกกิสัน และเพดเลอร์ (Meggieson and Pedler, 1992) ได้ให้ความหมายว่า การพัฒนาตนเอง หมายถึง การที่ผู้เรียนรู้ได้ตัดสินใจด้วยตนเองในการเลือกว่าจะเรียนอะไร เมื่อไร และอย่างไร เพื่อให้เกิดการพัฒนาทักษะ ความรู้ และความสามารถในการทำงาน การเลือกพัฒนาตนเองจะมีผลต่อการปฏิบัติงานในความรับผิดชอบของตน

จากความหมายของนักการศึกษาที่นำมากล่าวข้างต้นนี้ สรุปได้ว่า การพัฒนาตนเองคือพฤติกรรมของบุคคลในการที่พยายามเพิ่มพูนความรู้ ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงด้วยตนเองให้มีความรู้ ความสามารถ ทักษะ และประสบการณ์เพิ่มขึ้น ด้วยการศึกษาค้นคว้าให้ตนเองมีศักยภาพ และความสามารถในการปฏิบัติงานที่ตนรับผิดชอบอย่างมีประสิทธิภาพ และดำรงตนอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข

2.2 ความสำคัญของการพัฒนาตนเอง

การพัฒนาตนเองเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดในการปฏิบัติงานเป็นแนวทางการปรับปรุงงานที่ทำให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น เมื่อวิทยาการต่าง ๆ ก้าวหน้าอยู่ทุกขณะมีเครื่องมือเครื่องใช้ทันสมัยเกิดขึ้น วิธีการทำงานก็ต้องให้เหมาะสมรัดกุม เพื่อรับความก้าวหน้าอยู่เสมอ แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 8 พ.ศ.2540-2544 เน้นการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ได้วางเป้าหมายที่จะพัฒนา คุณภาพและสมรรถนะของคน โดยมุ่งพัฒนาคนที่สมดุลทั้งด้านปัญญา จิตใจ และสังคม ทั้งในระดับความคิด ค่านิยม และพฤติกรรม ในนโยบายข้อที่ 3 เป็นการปรับปรุงและพัฒนาครูในด้านต่าง ๆ เช่น ประสิทธิภาพในการเรียนการสอน โดยมีครูพัฒนากระบวนการเรียนรู้ พัฒนาสื่อ การเรียนการสอน เป็นบุคคลทำให้กระบวนการทางการศึกษาบรรลุตามที่ตั้งไว้ ฉะนั้นการพัฒนาตนเองจึงเป็นหัวใจของการทำงานของครู สุณีย์ สินธุเดชะ (2526) กล่าวว่า “การพัฒนาตนเองเป็นเรื่องสำคัญของวิชาชีพครู ครูจะต้องทำหน้าที่สอน อบรมแนะนำ ให้ความรู้ ข้อคิด แก่ไข ปรับปรุงเสริมสร้างให้ ผู้เรียนได้บรรลุ คือ คิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาเป็น การพัฒนาตนเองให้เป็นคนมีความรู้ทันเหตุการณ์เป็นคนทันสมัยควรเป็นหน้าที่ที่ครูต้องทำ”

วัชรวิ ทรัพย์มี (2526) ได้สรุปความสำคัญเกี่ยวกับการพัฒนาตนเองว่า “บุคคลที่สำรวจตัวเอง สำรวจสถานการณ์เกี่ยวกับตนเอง ฝึกการยอมรับตนเอง กล้าเผชิญกับความจริง บุคคลนั้นจะเกิดความคิดและนำความคิดนั้นไปพัฒนาทัศนคติและพฤติกรรมของตนเองให้มีการปรับตัวและแก้ปัญหาได้ดีขึ้น” อันจะส่งผลให้เกิดประโยชน์โดยตรงแก่การพัฒนาประเทศเป็นส่วนรวมอีกทางหนึ่งด้วย ในปัจจุบันเป้าหมายของการพัฒนาตนเอง ได้ขยายขอบเขตเพิ่มขึ้นจากเดิมมาก โดยเน้นหนักในด้านการให้ความรู้ ความชำนาญ เพื่อให้สามารถปฏิบัติงานตามหน้าที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพและสามารถที่จะเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของตนเอง ให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมอีกด้วย การพัฒนาตนเองเป็นกระบวนการที่เสริมสร้างและเปลี่ยนแปลงครูผู้สอนให้ดีขึ้นในด้านความรู้ ความสามารถ ทักษะ ทัศนคติ และวิธีในการทำงานให้สอดคล้องกับความเจริญของสังคมปัจจุบัน

พจน์ เพชรบูรณิน (2528) ได้กล่าวถึง ความสำคัญของการพัฒนาตนเองว่า ความสำคัญของการพัฒนาตนเอง เป็นที่ทราบกันอยู่โดยทั่วไปแล้วว่า “ไม่มีใครดีครบถ้วน” และตามหลักการของพุทธศาสนาก็สอนให้คน “รู้จักพึ่งตนเอง” หรือ “ตนเป็นที่พึ่งแห่งตน” นอกจากนี้คนทุกคนจะต้องเกี่ยวข้องกับบุคคลอื่นเกี่ยวกับการอาศัยอยู่ร่วมกัน การศึกษาเล่าเรียน การทำงาน การพักผ่อน การเจ็บป่วย การเกิดและการตาย เป็นต้น ซึ่งกิจกรรมต่าง ๆ เหล่านี้คนแต่

ละคนจะต้องเกี่ยวข้อ และร่วมมือหรือช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ฉะนั้นจะต้องมีการพัฒนาตนเอง ให้พร้อมจะเป็นที่พึ่งของตนเอง รวมทั้งการทำคุณประโยชน์ต่อสังคม เพื่อความสำเร็จในชีวิต การงานและอยู่ร่วมกับบุคคลอื่นอย่างมีความสุข อาจกล่าวได้ว่า ตนเองเป็นตัวการที่สำคัญที่สุด ที่จะทำให้ทุกสิ่งทุกอย่างประสบความสำเร็จที่สมบูรณ์ หรือผิดหวังเกิดขึ้น ด้วยเหตุนี้ การพัฒนาตนเองอย่างถูกต้อง และจริงจังจึงเป็นเรื่องที่มีความสำคัญมาก

ประธาน คณฤทธิศึกษากร (2529) กล่าวว่า การพัฒนาตนเองของผู้บังคับบัญชา หรือจะเป็นใครก็ตามที่จะพัฒนาตนเองนั้น ย่อมมีความสำคัญและทำได้เสมอ เป็นการปรับตัวหรือ ต้องการสร้างเสริมบุคลิกภาพอันเหมาะสมของตนเอง ถ้าหากแต่ละคนได้กระทำเช่นนี้ก็จะ มีประโยชน์ต่อตนเองต่อไป

สมิต อาชวินิกุล (2534) ได้กล่าวถึง ความสำคัญของการพัฒนาตนเองว่า การที่ คนเราได้ผ่านการศึกษาอบรมตามสถาบันการศึกษาต่าง ๆ มากี่ดี หรือ การที่เราไม่มีโอกาสผ่าน สถาบันการศึกษาชั้นสูงก็ดี หาใช่เครื่องที่จะชี้ชัดว่า ชีวิตของเราจะต้องตกต่ำหรือเจริญก้าวหน้าไม่ คนจำนวนมากเมื่อสำเร็จการศึกษาได้ปริญญาตรี ปริญญาโท แล้วก็ทิ้งตำรับตำราไม่ฝึกฝน ค้นคว้าต่อไปไม่นานนักวิชาที่เรียนมาก็จะค่อย ๆ เลื่อนหายไปจากความทรงจำ โอกาสที่จะก้าว หน้าไปได้ไม่ถนัดนัก แต่ผู้ที่รักการค้นคว้ามีพลังมุ่งมั่นปรับปรุงพัฒนาตนเองอยู่ตลอดเวลา ย่อมจะ ก้าวไปไกลกว่าคนประเภทแรก การที่เป็นคนรักการอ่าน รักการศึกษาค้นคว้า รักการพัฒนาตนเอง เขาย่อมจะมีความรู้มีสมรรถภาพอื่น ๆ ที่จะเชิดชูตนเอง พาดตนเองไปสู่ความเจริญก้าวหน้า

ชาญชัย อาจินสมาจาร (2540) กล่าวว่า ผู้บริหารควรพัฒนาตนเองและบุคลากร อื่น ๆ อย่างสม่ำเสมอ ผู้บริหารกับบุคลากรอื่น ๆ จะต้องทำงานร่วมกันอยู่ตลอดเวลา ดังนั้นทุกฝ่าย ควรมีสมบัติทางกาย สติปัญญา อารมณ์และสังคมอยู่ในระดับดีเสมอ เพราะการปฏิบัติงานตาม หน้าที่ ทุกฝ่ายจะประสบกับสถานการณ์ต่าง ๆ เพื่อความสัมพันธ์อันดีทุกฝ่ายจะต้องมีความเข้าใจ ซึ่งกันและกัน การพัฒนาตัวผู้บริหารเองและบุคลากรทุกคนเป็นสิ่งจำเป็น และจะต้องทำอยู่อย่าง สม่าเสมอเพื่อว่า ทุกคนจะอยู่ในสภาพที่ปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ

จากแนวคิดของนักการศึกษาสรุปได้ว่า ตนเองเป็นสิ่งสำคัญที่สุดที่จะทำให้บุคคล ประสบความสำเร็จ การพัฒนาตนเองจึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง ต่อการพัฒนาในทุก ๆ ด้าน การพัฒนาตนเองอย่างจริงจังจะทำให้บุคคลมีความรู้ ทักษะ ความสามารถในการปฏิบัติงานใน หน้าที่รับผิดชอบมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ส่งผลสำเร็จในชีวิตและการงาน

2.3 จุดมุ่งหมายของการพัฒนาตนเอง

การพัฒนาตนเองมีเป้าหมายสูงสุดที่จะเพิ่มพูนความรู้ ความชำนาญ และทัศนคติให้เหมาะสมกับการปฏิบัติงาน เพื่อความเจริญก้าวหน้าของตนเอง และหน่วยงาน ตามแนวคิดของนักการศึกษา จุดมุ่งหมายของการพัฒนาตนเอง มีดังนี้

พจนี เพชรบูรณิน (2528) ได้กล่าวถึง จุดมุ่งหมายในการพัฒนาตนเอง มีดังนี้

1. การพึ่งตนเองและเลี้ยงตนเองได้ หมายถึง ตนเองจะต้องสร้างตนเองให้สามารถประกอบอาชีพได้อย่างเป็นหลักฐานมั่นคงโดยมีรายได้สามารถเลี้ยงตนเองและครอบครัวได้อย่างเหมาะสมและมีเกียรติไม่จำเป็นต้องคอยรับความช่วยเหลือจากบุคคลอื่นอยู่โดยตลอด หรือไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้

2. การประสบความสำเร็จในชีวิตการทำงาน หมายถึง การประกอบอาชีพการงานนั้นจะต้องมีความเจริญก้าวหน้าในอาชีพอย่างเหมาะสม และพึงพอใจ โดยได้รับการเลื่อนขั้นเลื่อนตำแหน่ง หรือ ความดีความชอบอย่างต่อเนื่อง ทัดเทียม หรือดีกว่า บุคคลอื่นในหน่วยงานเดียวกัน การที่บุคคลจะประสบความสำเร็จในชีวิตการงานนั้น จะต้องมีความรู้ ความสามารถ มีความคิด ริเริ่มสร้างสรรค์ มีความรับผิดชอบและมีความตั้งใจจริงในการปฏิบัติหน้าที่ รวมทั้งจะต้องมีความประพฤติและนิสัยที่ดี

3. การทำประโยชน์แก่สังคม บุคคลจะมีชีวิตอย่างมีความสุขได้จะต้องไม่เห็นแก่ตัวจนเกินไป จะต้องมีการเผื่อแผ่และช่วยเหลือบุคคลอื่นด้วย ทั้งนี้เพราะไม่มีใครสามารถอยู่คนเดียวในโลกได้ จำเป็นต้องมี พ่อแม่ ญาติ พี่น้อง เพื่อนฝูงและหมู่คณะ นอกจากนี้คนในสังคมใดก็ควรจะมี ความรับผิดชอบในสังคมนั้น โดยหาทางช่วยเหลือสนับสนุนให้สังคมของตนเจริญก้าวหน้าเป็นปึกแผ่น เพื่อให้การอยู่ร่วมกันของคนในสังคมเป็นไปอย่างราบรื่นและมีความสุข ฉะนั้นควรช่วยเหลือสังคม เช่น การร่วมบำเพ็ญประโยชน์เพื่อหมู่คณะ การสอน หรืออบรมบุคคลอื่นให้มีความรู้ความสามารถในการประกอบอาชีพ เป็นต้น

อัมพิกา ไกรฤทธิ์ (2532) กล่าวถึง ความมุ่งหมายในการพัฒนาส่วนบุคคล ดังนี้

1. เพื่ออำนวยความสะดวกแห่งความก้าวหน้าของผู้ปฏิบัติงาน
2. เพื่อพัฒนาฝีมือความสามารถของผู้ปฏิบัติงาน
3. เพื่อฝึกฝนการใช้ดุลยพินิจในการปฏิบัติการแก้ปัญหา
4. เพื่อพัฒนาท่าทีและบุคลิกภาพในการปฏิบัติงาน
5. เพื่อเรียนรู้งานและวิธีการตลอดจนระเบียบการปฏิบัติงานที่มีการนำเอา

วิทยาการใหม่ ๆ เข้ามาใช้หรือเปลี่ยนแปลง

9. เป็นสมาชิกของสมาคมทางวิชาการหรือองค์กรที่น่าสนใจอื่นๆ
10. หาโอกาสลาศึกษาหรือดูงานทั้งในหรือนอกประเทศเป็นครั้งคราว
11. เข้าศึกษาในบางวิชาในสถาบันการศึกษา
12. คบหาสมาคมกับผู้รู้บางท่าน
13. ให้ความสนใจตำราภาษาต่างประเทศบ้าง

พจน์ เพชรบุรณิน (2528) กล่าวโดยสรุปได้ว่า การที่คนเราประสบความสำเร็จหรือไม่สำเร็จ สาเหตุส่วนหนึ่งคือตนเป็นผู้กระทำ การที่จะทำให้เราทราบว่าคุณสมบัติอย่างไร ควรเริ่มจากการสำรวจตนเอง แล้วจะได้หาทางแก้ไขให้ดีขึ้น แนวทางการพัฒนาตนเอง โดยการหาความรู้เพิ่มเติม ความสำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ควรกระทำดังต่อไปนี้

1. การอ่านหนังสือเป็นประจำและต่อเนื่อง
2. การร่วมประชุม หรือ เข้าร่วมการฝึกอบรม
3. การสอนหนังสือ หรือบรรยายต่าง ๆ
4. การร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน หรือองค์กรต่าง ๆ
5. การร่วมเป็นที่ปรึกษาแก่บุคคล หรือหน่วยงาน
6. การศึกษาต่อหรือเพิ่มเติมจากสถาบันการศึกษา หรือมหาวิทยาลัยเปิด
7. การพบปะเยี่ยมเยียนบุคคล หรือหน่วยงานต่าง ๆ
8. การเป็นผู้แทนในการประชุมต่าง ๆ
9. การจัดทำโครงการพิเศษ
10. การปฏิบัติงานแทนหัวหน้า

สุนทร แสงนิ่มนวล (2537) ได้กล่าวถึงวิธีการพัฒนาตนเองว่า สามารถทำได้ 2 วิธี คือการพัฒนาตนเองโดยตนเองและการพัฒนาตนเองโดยผู้อื่น การพัฒนาตนเองโดยตนเอง สามารถทำได้ตลอดเวลา トラบใดที่ยังรักตนเอง และอยากเห็นตนเองก้าวไปสู่ความสำเร็จ ส่วนการพัฒนาตนเองโดยผู้อื่นก็สามารถทำได้หลายวิธี เช่น

1. การพัฒนาโดยสถานศึกษาฝึกอบรมซึ่งจะมีเนื้อหาในด้านการพัฒนาความรู้ ความเข้าใจ ทักษะ ทักษะ ความชำนาญ และทักษะในการทำงาน
2. การพัฒนาโดยผู้บังคับบัญชา ผู้บังคับบัญชามีหน้าที่จะต้องพัฒนาผู้ใต้บังคับบัญชา ให้มีความรู้ ความสามารถ มีทัศนคติที่ดี มีความชำนาญงาน เพื่อให้สามารถเจริญก้าวหน้าในหน้าที่การงาน
3. การพัฒนาโดยพ่อแม่ ครูอาจารย์ และบุคคลทั่วไป

4. การพัฒนาโดยดูตัวอย่างจากบุคคลที่ดั่งาม

สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการครู (2537) ได้กำหนดแนวคิดการพัฒนาตนเองไว้สรุปวิธีการพัฒนาตนเองได้ 11 ข้อ ดังนี้

1. การเข้ารับการฝึกอบรม
2. การคิดเองและตั้งใจที่จะพัฒนาตนเองอย่างจริงจัง
3. การแลกเปลี่ยนความรู้และความคิดเห็นแบบกันเอง
4. การศึกษาจากเอกสารวิชาการ
5. การติดตามข่าวสารจากสื่อมวลชน
6. การเข้าร่วมประชุมสัมมนา
7. การเป็นผู้นำอภิปรายหรือการบรรยาย
8. การเป็นสมาชิกสมาคมหรือองค์การ
9. การศึกษาดูงาน
10. การศึกษาต่อ
11. การคบหาสมาคมกับผู้มีความรู้

สุวัศม์พรรณ ดุลยจินดา (2538) ได้เขียนบทวิเคราะห์เพื่อเป็นแนวทางการพัฒนาข้าราชการไทยไว้ในเอกสารวิชาการของสถาบันที่ปรึกษาเพื่อพัฒนาประสิทธิภาพในราชการ โดยพูดถึงวิธีการในการพัฒนาเพิ่มพูนความรู้ของข้าราชการ เพื่อให้ตนเองเป็นข้าราชการที่มีความสามารถด้วยวิธีการหลายแบบ ดังนี้

1. วิธีการพัฒนาแบบทางการ ตามกฎหมายเปิดโอกาสให้ข้าราชการได้ศึกษาเพิ่มเติมได้โดยการสนับสนุนของผู้บังคับบัญชา ตามกฎเกณฑ์ ระเบียบแบบแผนของทางราชการ ซึ่งอาจมีรูปแบบ ดังนี้

1.1. ศึกษาเพิ่มเติม จากสถาบันการศึกษาทั้งภายในและต่างประเทศ (ตามระเบียบ การลาของทางราชการ)

1.2 เข้าฝึกอบรม / สัมมนา กับสถาบันที่จัดฝึกอบรมสัมมนาของทางราชการ เช่น สถาบันพัฒนาข้าราชการพลเรือน สำนักงาน ก.พ. สำนักฝึกอบรม สถาบันฝึกอบรมของเอกชน เป็นต้น

1.3 เข้าดูงาน ฝึกงาน ประชุมทางวิชาการ

1.4 รับการชี้แนะและสอนงานจากผู้บังคับบัญชา เพื่อนร่วมงาน

2. วิธีการพัฒนาแบบไม่เป็นทางการ สามารถทำได้ด้วยตนเองโดยไม่ต้องลงทุนมาก แต่ต้องจัดเวลาจากการเที่ยวเตร่ พักผ่อน มาใช้ในการนี้ เช่น

2.1 ศึกษาค้นคว้าจากหนังสือ ตำรา วารสาร นิตยสาร หนังสือพิมพ์ เอกสาร วิชาการต่าง ๆ ฯลฯ

2.2 ศึกษาสังเกตพฤติกรรมของบุคคลต่าง ๆ ในการทำงาน เช่น ผู้บังคับบัญชา เพื่อนร่วมงาน ผู้ใต้บังคับบัญชาในการทำงาน และในความสัมพันธ์

2.3 โดยการศึกษาหลักธรรมของพระพุทธศาสนาต่าง ๆ ในส่วนที่เอามาประยุกต์กับการทำงานได้ เช่น ธรรมะข้ออิทธิบาท 4 สังคหวัตถุ ทศพิธราชธรรม ฯลฯ

สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการครู (2539) ได้กำหนดแนวความคิดพัฒนาตนเอง โดยมุ่งให้ข้าราชการครูสามารถพัฒนาตนเองได้โดยการคิดเอง ลงมือปฏิบัติเองและแก้ไขปรับปรุงให้ดีขึ้น ทั้งนี้ข้าราชการครูทุกคนควรจะได้รับการศึกษาอย่างน้อย 1 ครั้งในรอบ 2 ปี

แนวทางในการปฏิรูปการศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ ได้กำหนดวิธีการพัฒนาที่เหมาะสมกับสาเหตุและปัญหาแต่ละด้าน และแต่ละบุคคล เช่น การเข้าอบรม การไปศึกษาดูงาน ร่วมประชุมสัมมนาทางวิชาการ การร่วมกลุ่มทำกิจกรรมร่วมกัน การศึกษาค้นคว้าจากเอกสาร เป็นต้น และได้กำหนดแนวทางพัฒนาตนเองให้ประสบผลสำเร็จโดยการแสวงหาข่าวสารและการเรียนรู้ตลอดชีวิต (สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2540ก) และตามแผนพัฒนาการศึกษา ฉบับที่ 8 (พ.ศ.2540 – 2544) ของสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ ได้กล่าวโดยสรุปถึง การปฏิรูปบุคลากรทางการศึกษา มีมาตรการให้บุคลากรทางการศึกษาได้วางแผนพัฒนาตนเอง ตามระบบความก้าวหน้าทางการทำงาน โดยบุคลากรได้แสวงหาความรู้และริเริ่มปฏิบัติงานด้วยวิธีการใหม่ ๆ จัดทำผลงานและจัดเก็บเป็นข้อมูลในการส่งเสริมความก้าวหน้า สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, (ม.ป.ป.ค)

นิรันดร์ วัชรินทร์วัฒน์ (2540) ได้สรุปวิธีการพัฒนาตนเอง ดังนี้

1. การสำรวจและประเมินตนเอง
2. การศึกษาเอกสารและคู่มือปฏิบัติงาน
3. การเข้าร่วมเป็นสมาชิกองค์กรวิชาชีพ
4. การแสวงหาข้อมูลข่าวสารจากสื่อมวลชน
5. การศึกษาค้นคว้าและจัดทำผลงานทางวิชาการ
6. การศึกษาต่อ

7. การศึกษาดูงาน
8. การเข้ารับการอบรม
9. การเข้าร่วมประชุมสัมมนาทางวิชาการ
10. การพัฒนาตนเองในลักษณะอื่น ๆ

สรุปได้ว่า วิธีการพัฒนาตนเองสามารถทำได้ 2 วิธี คือ

1. วิธีการพัฒนาแบบทางการเป็นการพัฒนาโดยหน่วยงานที่ตนสังกัด หรือปฏิบัติหน้าที่อยู่ เช่น ศึกษาเพิ่มเติม เข้ารับการอบรม/สัมมนา ประชุมทางวิชาการ และฝึกงาน
2. วิธีการพัฒนาแบบไม่เป็นทางการ เป็นการพัฒนาโดยตนเอง ซึ่งสามารถสรุปวิธีการพัฒนาตนเองได้ คือ ศึกษาค้นคว้าจากตำราสื่อต่าง ๆ ศึกษาจากพฤติกรรมของบุคคลต่าง ๆ และจากหลักธรรมของพุทธศาสนา

2.5 ขั้นตอนการพัฒนาตนเอง

ในการดำเนินการพัฒนาตนเองนั้น มีขั้นตอนเป็นระบบและต่อเนื่อง ได้มีผู้เสนอแนวคิดในการพัฒนาตนเอง ดังนี้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , คณะกรรมการพัฒนาบุคลากรทางด้านบริหาร (2528) เสนอขั้นตอนการพัฒนาตนเอง แบ่งได้เป็น 6 ขั้นตอน คือ

1. การยอมรับและประเมินตนเองอย่างถูกต้อง
2. การกำหนดเป้าหมายในการพัฒนาตนเองที่เป็นไปได้ เปลี่ยนแปลงได้ มีประโยชน์ และท้าทายให้พัฒนา
3. การปรับปรุงแก้ไขตนเองให้ดีขึ้นโดยไม่หวังผลเลิศ
4. การยกย่องตนเอง
5. การยกย่องผู้อื่น
6. การช่วยผู้อื่นยกย่องตัวของเขาเอง

ธีรยุทธ์ หล่อเลิศรัตน์และอัญชณา เวลารัชช (2528) ได้กล่าวถึงการวางแผนในการพัฒนาความก้าวหน้าในสายงานว่าเพื่อให้สามารถวางแผน และกำหนดขั้นตอนในการพัฒนาความก้าวหน้าในสายงาน จำเป็นต้องดำเนินการเพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่เป็นเบื้องต้น ตามขั้นตอนดังต่อไปนี้

1. สืบหาโอกาสก้าวหน้า

2. สสำรวจจุดแข็งและจุดอ่อนของตนเอง
3. มองภาพตนเองในอนาคต
4. วางแผนอาชีพของตน
5. จัดเตรียมแผนพัฒนาตนเอง

พิสิทธิ์ สารวิจิตร (2529) ได้เสนอยุทธศาสตร์การพัฒนาร่างตนเองโดยใช้หลักการที่ว่า ต้องทำเป็นกระบวนการระยะยาวติดต่อกัน โดยให้เป็นการริเริ่มในตัวบุคคลเอง ตามความต้องการและจุดมุ่งหมายชีวิตของบุคคลเป็นแกนกลาง สิ่งแวดล้อมภายนอกควรเป็นอุปสรรคหรือส่งเสริมเท่านั้น ซึ่งสามารถปฏิบัติได้ตามลำดับ สรุปได้ดังนี้

1. ศึกษาประวัติบุคคลสำคัญ และค้นหาคุณสมบัติเฉพาะตน ที่ทำให้บุคคลนั้นประสบความสำเร็จเพื่อเป็นแบบอย่าง
2. สสำรวจตัวเองและวิเคราะห์ตัวเองให้ถ่องแท้ถึงลักษณะนิสัย ความสามารถ ความสนใจและจุดเด่น จุดด้อยด้วย
3. การตั้งจุดหมายในชีวิตที่แน่นอน
4. ปลุกใจตนเองให้เกิดความเข้มแข็งกล้าหาญในการเปลี่ยนแปลง
5. ทำตามจุดมุ่งหมายที่ตั้งไว้
6. บำเพ็ญประโยชน์ต่อผู้อื่น

ธงชัย สันติวงษ์ (2539) ได้กล่าวถึง การพัฒนาความก้าวหน้าของแต่ละคน ประกอบด้วยขั้นตอนของกิจกรรมด้านต่าง ๆ สรุปได้ดังนี้

1. การประเมินตนเอง (Self – appraisal) ก่อนอื่นทุกคนควรจะได้มีโอกาสรู้จักตนเองให้ดีเสียก่อน อาจทำได้โดยการขอคำปรึกษาแนะนำและการแนะแนว หรืออาจจะกระทำด้วยการทดสอบเพื่อที่แต่ละคนจะได้รู้จักและประเมินถึงความสามารถ ตลอดจนจุดอ่อน จุดแข็งของตนเอง ซึ่งจะช่วยให้บุคคลนั้นได้มีการตระหนักถึงตนเองในแง่ที่เป็นจริงมากขึ้นก่อนที่จะกำหนดแผนงานพัฒนา ความก้าวหน้าในอาชีพของตนต่อไป

2. การเสาะแสวงหาข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับอาชีพ (information gathering) ในขั้นนี้คือการต้องรู้จักค้นคว้าและเสาะหาข้อมูลต่าง ๆ ที่มีอยู่และที่เป็นโอกาสในปัจจุบัน ซึ่งสามารถช่วยให้เรามองเห็นจากจุดของตนจะมีทิศทางเติบโตไปในทิศทางใดบ้าง

3. การกำหนดเป้าหมาย (goal selection) ภายหลังจากได้เก็บข้อมูลและได้ประเมินถึงโอกาสต่าง ๆ ในความก้าวหน้า ก็ควรได้มีการกำหนดเป้าหมายที่พึงประสงค์ในอาชีพของตนเอาไว้

4. การวางแผนความก้าวหน้าของอาชีพ และการดำเนินการตามแผนหลังจากที่ได้มีการกำหนดเป้าหมายแล้ว ขั้นต่อไปก็คือการวางแผนที่จะให้มีทางสำเร็จตามเป้าหมายโดยมีการดำเนินการตามแผนและมีการตรวจสอบความสำเร็จเป็นขั้น ๆ จนถึงเป้าหมายที่ต้องการ

จากแนวคิดสรุปได้ว่า ขั้นตอนการพัฒนาตนเอง มีขั้นตอนการดำเนินการตามลำดับ ดังนี้ ขั้นแรก การสำรวจตนเองเพื่อให้ทราบถึงความสามารถ จุดดีและจุดบกพร่องของตนเอง ขั้นที่สอง การกำหนดเป้าหมายในการพัฒนา โดยกำหนดเป้าหมายที่พึงประสงค์สำหรับตนเอง ขั้นที่สาม การปรับปรุงแก้ไขตนเองเพื่อนำไปสู่เป้าหมายที่กำหนดขั้นสุดท้าย เป็นการตรวจสอบความสำเร็จจากการดำเนินการพัฒนาตนเอง

2.6 รูปแบบของการพัฒนาตนเอง

จอห์น อีเลียต เคมป์ และเกรแฮม วิลเลียม (John Elliot Kemp & Graham Williams) อ้างถึงใน กรรณิการ์ วิษัมภประหาร, 2539) เป็นอาจารย์ประจำภาควิชาบริหาร การศึกษาของเซฟฟิลคิตตี้ โปลิเทคนิค ประเทศอังกฤษ และเป็นที่ปรึกษาของหน่วยงานต่างๆ ในการพัฒนาคนพัฒนากลุ่มทำงานและพัฒนาองค์การ จอห์น อีเลียต เคมป์ และเกรแฮม วิลเลียม ได้เสนอรูปแบบการพัฒนาตนเองที่เรียกว่า "การพัฒนาสมรรถภาพในวิชาชีพ" คือการพัฒนาตนเองด้วยการทำให้ตนเอง เป็นผู้ที่มีสมรรถภาพในวิชาชีพของตนเอง ซึ่งผู้ที่จะเป็นผู้ที่มีสมรรถภาพในวิชาชีพนั้น จอห์น อีเลียต เคมป์ และเกรแฮม วิลเลียม ได้กำหนดว่าต้องมีคุณสมบัติในด้านความรู้ที่จำเป็นและมีผลกระทบต่อประสิทธิภาพของงานไว้ 3 ระดับ ดังนี้

ระดับที่ 1 ความรู้ (Knowledge)

ความสำเร็จสุดยอดในการทำงานเป็นสิ่งที่พึงปรารถนาของทุกคน ดังนั้นบุคคลผู้ปฏิบัติงานควรมีความรู้ในเรื่องต่อไปนี้

ก. ความรู้เกี่ยวกับข้อเท็จจริงในองค์การ เช่น วัตถุประสงค์หรือเป้าหมายขององค์การ แผนงาน โครงการ กิจกรรมขององค์การ เป็นต้น

ข. ความรู้เกี่ยวกับวิชาชีพ เช่น ความรู้ความเข้าใจในงานที่ตนปฏิบัติ

ระดับที่ 2 ทักษะ (Skill)

ทักษะเป็นสิ่งที่สำคัญกว่าความรู้ เพราะถึงแม้จะมีความรู้อย่างมากมาย แต่ถ้าขาดทักษะในการปฏิบัติงานความรู้ทั้งหลายก็จะไร้ประโยชน์ทันที ดังนั้นทักษะก็คือ สามารถทำในสิ่งที่รู้ (Knowledge) ได้ด้วย ทักษะในการที่จะเพิ่มพูนสมรรถภาพการทำงานนั้น ได้แก่

ก. ทักษะที่เกี่ยวข้องกับคน (Skill with people) เช่น ทักษะในการเป็นผู้นำและผู้ตาม ทักษะในการกระตุ้นหรือจูงใจคน เป็นต้น

ข. ทักษะที่เกี่ยวข้องกับวัตถุสิ่งของ (Skill with things) เช่น ทักษะในการใช้วัสดุอุปกรณ์ในสำนักงาน เป็นต้น

ค. ทักษะในการทำตนให้ทันสมัยต่อเหตุการณ์ (Updating skill) เช่น การปรับตัวให้เป็นบุคคลที่ทันสมัยต่อเหตุการณ์อยู่เสมอ การนำความรู้และวิธีการใหม่ ๆ มาปรับปรุงพัฒนางาน เป็นต้น

ระดับที่ 3 คุณสมบัติส่วนตัว เจตคติ ค่านิยม และความเชื่อ

ระดับที่ 3 เป็นระดับที่มีความสำคัญมากที่สุด เพราะบุคคลนั้นถึงแม้จะมีความรู้ ทักษะ แต่ขาดเจตคติ ค่านิยม และความเชื่อที่มีในการปฏิบัติงาน ก็จะเป็น “บุคลากรที่มีสมรรถภาพ” ไม่ได้ ดังนั้นบุคลากรที่มีสมรรถภาพจะต้องมีสิ่งดังต่อไปนี้

ก. คุณสมบัติส่วนตัว เป็นผู้ที่มีพลังและความตั้งใจจริง เพื่อที่จะทำงานให้บรรลุเป้าหมายเป็นผู้เตรียมการล่วงหน้า มีการคาดการณ์ล่วงหน้า มีความคิดสร้างสรรค์ มีความสามารถในการควบคุมอารมณ์ เป็นต้น

ข. เจตคติ ค่านิยม และความเชื่อ (Attitude, Value, Belief) ได้แก่ ความซื่อสัตย์ สุจริต ใฝ่หาความรู้ในเพื่อนร่วมงาน มองโลกในแง่ดี เป็นต้น

3. การพัฒนาหลักสูตรตามความต้องการของท้องถิ่น

การพัฒนาหลักสูตรเป็นงานที่มีความสำคัญยิ่ง มีผลสำคัญต่อการศึกษาของประเทศ และยังมีผลต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศด้วย การพัฒนาหลักสูตรที่มีผลต่อการพัฒนาประเทศมากที่สุดก็คือ การพัฒนาหลักสูตรให้เหมาะสมกับความต้องการของท้องถิ่น การให้การศึกษาที่เหมาะสมกับท้องถิ่นจะช่วยพัฒนาความเป็นอยู่ของประชาชนให้ดีขึ้น และจะช่วยแก้ปัญหาสำคัญ ของประเทศได้ (บุญมี เณรยอด, 2531)

3.1 ความหมายของการพัฒนาหลักสูตรตามความต้องการของท้องถิ่น

ความหมายของการพัฒนาหลักสูตรตามความต้องการของท้องถิ่น มีนักการศึกษาให้ความหมายไว้มากมาย ซึ่งส่วนใหญ่มีความสอดคล้องกันดังนี้

สุมิตร คุณากร (2523) ได้ให้ความเห็นว่า การพัฒนาหลักสูตรตามความต้องการของท้องถิ่น หมายถึง การขยายและปรับปรุงหลักสูตรระดับชาติ คำว่า "การขยาย" หมายถึง การนำเอาทั้งจุดหมายและเนื้อหาขยายความ คือ ขยายจากนามธรรมให้เป็นรูปธรรม ขยายเนื้อหาเพิ่มขึ้นมีรายละเอียดที่ครูจะนำไปสอนได้ ส่วน "ปรับ" คือ การนำเอาจุดหมายและเนื้อหาวิชามาปรับให้ สอดคล้องกับสภาพสังคม ภูมิศาสตร์ และความต้องการของประชาชนในแต่ละเขตการศึกษา

วิชัย วงษ์ใหญ่ (2527) ได้ให้ความหมายของการพัฒนาหลักสูตรตามความต้องการของท้องถิ่นว่า หมายถึง การนำเอาหลักสูตรกลางมาพิจารณาศึกษา วิเคราะห์ เพื่อปรับเปลี่ยนเนื้อหาสาระบางอย่างให้สัมพันธ์สอดคล้องกับท้องถิ่น

กรมวิชาการ (ม.ป.ป.) ให้ความหมายของ การพัฒนาหลักสูตรตามความต้องการของท้องถิ่นว่า หมายถึง การที่กระทรวงศึกษาธิการเปิดโอกาสให้ท้องถิ่นได้มีส่วนร่วมพัฒนาหลักสูตรตามข้อกำหนดในโครงสร้างของหลักสูตร ทั้งนี้เพื่อให้ผู้เรียนได้มีโอกาสเรียนรู้เรื่องราวของท้องถิ่นของตน เรียนรู้สภาพเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมในท้องถิ่น ตลอดจนสามารถพัฒนาชีวิต พัฒนาอาชีพ พัฒนาเศรษฐกิจ แลสังคมของตนเอง ครอบครัวและท้องถิ่นของตนได้

ซึ่งสอดคล้องกับสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (2534) ที่เสนอว่าการพัฒนาหลักสูตรตามความต้องการของท้องถิ่น หมายถึง รายละเอียด เนื้อหาสาระ แผนการสอน สื่อการสอน เอกสารความรู้ หนังสือประสบการณ์ที่จัดทำขึ้น ให้สอดคล้องกับท้องถิ่นซึ่งมีความแตกต่างกัน เพื่อให้ผู้เรียนได้รู้เรื่องราวของตนเอง ชีวิต เศรษฐกิจ อาชีพ และสังคมอย่างลึกซึ้ง ทั้งสามารถนำประสบการณ์นั้นมาพัฒนาความเป็นอยู่ในชีวิต อาชีพ และสังคมได้ดียิ่งขึ้น

ยุทธศักดิ์ ฮมแสน (2535) กล่าวว่า การพัฒนาหลักสูตรตามความต้องการของท้องถิ่น หมายถึง การเปิดโอกาสให้ท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการปรับปรุง เพิ่มเติมหลักสูตรให้สอดคล้องกับสภาพและความต้องการของท้องถิ่นในลักษณะต่าง ๆ

ทัศนีย์ สุขเมธี (2535) กล่าวว่า การพัฒนาหลักสูตรตามความต้องการท้องถิ่นนั้น เป็นการพัฒนาหลักสูตรแกนกลาง ให้ความเหมาะสมกับสภาพท้องถิ่น โดยปรับแผนการสอนและสื่อการเรียนต่างๆ รวมทั้งเนื้อหาวิชาและวิธีการสอนของครู ดังนี้

1. การปรับ หมายถึง การปรับเนื้อหาวิชาสาระหรือประมวลประสบการณ์ในหลักสูตรให้สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงในท้องถิ่น
2. การขยาย หมายถึง เนื้อหาใดที่ในท้องถิ่นรู้จักกันดีแล้วก็ควรให้เรียนลึกลงไปอีก
3. การเพิ่ม หมายถึง เนื้อหาบางเนื้อหาเป็นเรื่องเฉพาะของแต่ละท้องถิ่นที่ควรเรียนรู้ เช่น อาชีพในท้องถิ่น ภาษาถิ่น ประเพณี

จากความหมายดังกล่าวสรุปได้ว่าการพัฒนาหลักสูตรตามความต้องการของท้องถิ่น หมายถึง การจัดทำและปรับปรุงหลักสูตรให้สอดคล้องกับสภาพ ปัญหา ความต้องการ และชีวิตจริงของผู้เรียนในท้องถิ่น เพื่อพัฒนาชีวิต เศรษฐกิจ อาชีพ สังคม และมุ่งปลูกฝังให้รักและมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่น

3.2 กระบวนการพัฒนาหลักสูตรตามความต้องการของท้องถิ่น

3.2.1 หลักสูตรและการศึกษาข้อมูลพื้นฐาน

หลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ.2523) มีความมุ่งหวังที่สำคัญประการหนึ่งคือ ส่งเสริมให้ผู้บริหารสถานศึกษาและครูอาจารย์ ช่วยกันจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับท้องถิ่น เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต เศรษฐกิจ และสังคมของแต่ละท้องถิ่น และการที่จะจัดการศึกษาให้สอดคล้องและเกื้อกูลต่อการพัฒนาชีวิต อาชีพ เศรษฐกิจ และสังคมในท้องถิ่นได้ต้องดำเนินการอย่างน้อย 3 ประการ คือ

1. การจัดทำและพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น เพื่อให้นักเรียนได้เรียนรู้ชีวิตจริงของตนเอง
2. จัดกระบวนการเรียนการสอนส่งเสริมให้นักเรียนได้มีประสบการณ์ตรง
3. ใช้ทรัพยากรท้องถิ่น ได้แก่ วิทยากร สถานที่ประกอบการ ทรัพยากรธรรมชาติ

เข้ามามีส่วนช่วยเหลือการจัดการเรียนการสอนอย่างใกล้ชิด (พะยอม แก้วกำเนิด, 2532) จึงกล่าวได้ว่า ความมุ่งหวังสำคัญของหลักสูตรฉบับปรับปรุง คือ ส่งเสริมให้โรงเรียนมีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตรตามความต้องการของท้องถิ่น และจัดทำหลักสูตรขึ้นใช้ให้เหมาะสม และสอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น

การศึกษาข้อมูลพื้นฐาน

หลักสูตรท้องถิ่น เป็นหลักสูตรที่มุ่งหวังให้ผู้เรียนได้เรียนรู้เกี่ยวกับชีวิตจริงของตนเอง เรียนรู้เกี่ยวกับสภาพเศรษฐกิจและสังคมของท้องถิ่นเพื่อที่จะสามารถพัฒนาท้องถิ่นได้ การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นจึงจำเป็นต้องศึกษาข้อมูลพื้นฐานด้านต่าง ๆ ของท้องถิ่น นำมาวิเคราะห์ก่อนที่จะดำเนินการพัฒนาหลักสูตร ซึ่งนักการศึกษาได้กล่าวถึงข้อมูลพื้นฐานที่จำเป็นไว้ดังนี้

ธำรง บัวศรี (2531) ได้กล่าวไว้ว่า ข้อมูลพื้นฐานด้านต่าง ๆ ที่ต้องศึกษาในการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่น ได้แก่

1. ข้อมูลด้านประชากร สุขภาพอนามัย
2. ข้อมูลด้านการประกอบอาชีพ ฐานะและรายได้
3. ข้อมูลด้านที่อยู่อาศัย
4. ข้อมูลด้านบริการสาธารณสุข
5. ข้อมูลด้านความมั่นคงปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน
6. ข้อมูลด้านขนบธรรมเนียมประเพณีของท้องถิ่น
7. ข้อมูลเกี่ยวกับปัญหาของท้องถิ่น

สงัด อุทรานันท์ (2527) ได้กล่าวถึงข้อมูลพื้นฐานที่สำคัญที่ต้องศึกษา คือ

1. ข้อมูลเกี่ยวกับสภาพและปัญหาของชุมชน
2. ข้อมูลเกี่ยวกับความต้องการของผู้เรียน

กรมวิชาการ (2536) ได้กล่าวถึง ข้อมูลที่ท้องถิ่นต้องนำมาในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นที่สำคัญไว้ดังนี้

1. ข้อมูลเกี่ยวกับแนวโน้มของการพัฒนา คือข้อมูลเกี่ยวกับท้องถิ่นในด้าน เศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม การศึกษา ประชากร สิ่งแวดล้อม และการสื่อสาร/คมนาคม

2. ข้อมูลเกี่ยวกับความต้องการของชุมชน

3. ข้อมูลเกี่ยวกับสิ่งที่มีผลกระทบต่อการจัดการศึกษา เช่น ปรัชญาการศึกษา

แผนพัฒนาการศึกษา แผนการศึกษา นโยบายของรัฐบาล หลักสูตร นโยบายระดับกระทรวง/กรมต้นสังกัด ปรัชญาของโรงเรียน แผนพัฒนาจังหวัด รวมทั้งขนบธรรมเนียมประเพณี และสภาพแวดล้อมทางกายภาพของท้องถิ่น

4. ข้อมูลเกี่ยวกับศักยภาพของโรงเรียน

ดังนั้นสรุปได้ว่าในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น จะต้องศึกษาข้อมูลพื้นฐานที่จำเป็นของท้องถิ่นในด้านสภาพแวดล้อมทางกายภาพของท้องถิ่น ด้านสภาพเศรษฐกิจของท้องถิ่น ด้านสภาพสังคมและวัฒนธรรมของท้องถิ่น ด้านศักยภาพของโรงเรียน ด้านความพร้อมและความต้องการของผู้เรียน และศึกษาเกี่ยวกับสิ่งที่มีผลกระทบต่อการจัดการศึกษา เพื่อนำข้อมูลเหล่านี้มากำหนดความต้องการจำเป็นท้องถิ่น

วิธีการศึกษาข้อมูลพื้นฐาน

สัจด์ อุทรานันท์ (2527) ได้กล่าวถึงวิธีการศึกษาข้อมูลพื้นฐานไว้ 2 วิธี คือ

1. การศึกษาโดยตรง เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลจากแหล่งข้อมูลโดยตรง ซึ่งอาจจะทำได้โดย

- 1.1 การสอบถาม โดยใช้แบบสอบถามในลักษณะของการวิจัยเชิงสำรวจ
- 1.2 การสัมภาษณ์
- 1.3 การสังเกต ในลักษณะของการวิจัยเชิงมนุษยวิทยา
- 1.4 การระดมความคิดเห็นจากบุคคลที่เกี่ยวข้อง

2. การศึกษาโดยอ้อม ซึ่งสามารถทำได้โดย

- 2.1 การศึกษาค้นคว้าจากเอกสาร
- 2.2 การรับฟังความคิดเห็นจากแหล่งต่าง ๆ
- 2.3 การวิเคราะห์ตัวชี้นำ (Indicators) ที่สำคัญ

กรมวิชาการ (2536) ได้กล่าวถึงวิธีการศึกษาข้อมูลพื้นฐานตามชนิดของข้อมูลพื้นฐาน ด้านต่าง ๆ ไว้ดังนี้

1. การศึกษาแนวโน้มของการพัฒนา สามารถดำเนินการโดย

1.1 รวบรวมข้อมูลด้านต่าง ๆ ของชุมชน จากแหล่งข้อมูลที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ศูนย์สนเทศ ห้องสมุด ผู้ทรงคุณวุฒิ

1.2 วิเคราะห์ และประมวลข้อมูล ที่ได้มาให้เป็นข้อมูลเชิงคุณภาพและสรุปสภาพแนวโน้มแต่ละด้าน ตลอดจนทั้งลักษณะเด่นลักษณะด้อย

1.3 สรุปสภาพแนวโน้มของการพัฒนา

2. การศึกษาความต้องการของชุมชน มีขั้นตอนการดำเนินงาน คือ

2.1 กำหนดองค์ประกอบด้านต่าง ๆ ที่จะศึกษา

2.2 กำหนดกลุ่มเป้าหมาย ประชากร ที่ใช้ในการศึกษา สำรวจ

2.3 กำหนดวิธีการ เครื่องมือที่ใช้ในการสำรวจ

2.4 สร้างเครื่องมือสำหรับศึกษา/สำรวจ

2.5 เก็บรวบรวมข้อมูล

2.6 วิเคราะห์ข้อมูล

2.7สรุปข้อมูลความต้องการของชุมชน โดยเรียงตามลำดับความต้องการ / ความจำเป็น/ความสำคัญ

3. การศึกษาสิ่งที่มีผลกระทบต่อการจัดการศึกษา มีขั้นตอนการดำเนินงาน คือ

3.1 กำหนดสิ่งที่มีอิทธิพล หรือเป็นเงื่อนไข

3.2 วิเคราะห์และสรุปผลการวิเคราะห์ว่า สถานศึกษาต้องปฏิบัติหรือดำเนินงานในเงื่อนไขใดบ้าง โดยเรียงลำดับตามความจำเป็น

3.3 สังเคราะห์ข้อมูลจากข้อ 3.2 สรุปเงื่อนไขที่จำเป็นมากที่สุด

4. การศึกษาศักยภาพของโรงเรียน มีขั้นตอนการดำเนินงาน คือ

4.1 การศึกษาสภาพของโรงเรียนด้านต่าง ๆ เช่น บุคลากร วัสดุอุปกรณ์ ฯลฯ

4.2 วิเคราะห์ข้อมูลด้านต่าง ๆ ในเรื่องความพร้อม สรุป ลักษณะเด่น และลักษณะด้อยของแต่ละด้าน

4.3 วิเคราะห์สรุปภาพรวมจากจุดเด่น จุดด้อยในแต่ละด้านเป็นศักยภาพของโรงเรียนตามขีดความพร้อม

สรุปได้ว่า ในการศึกษาข้อมูลพื้นฐาน สามารถทำได้ 2 วิธีคือ วิธีที่ 1 การศึกษาโดยตรงซึ่ง ได้แก่ การสอบ การสัมภาษณ์ การสังเกต และการระดมความคิดเห็นจากบุคคลที่เกี่ยวข้อง วิธีที่ 2 การศึกษาโดยอ้อม ได้แก่ การศึกษาค้นคว้าจากเอกสาร การรับฟังความคิดเห็นจากแหล่งต่างๆ และการวิเคราะห์ตัวชี้หน้าที่สำคัญ

การกำหนดแนวทางในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น

หลังจากการดำเนินการศึกษาข้อมูลพื้นฐานที่จำเป็นของท้องถิ่นด้านต่างๆ กรมวิชาการ (2536) ได้กล่าวถึงวิธีการกำหนดแนวทางในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น โดยให้ท้องถิ่นดำเนินการดังนี้

1. กำหนดเป้าหมายของการพัฒนา หรือเป้าหมายของการจัดการศึกษาของท้องถิ่น ซึ่งหมายถึง การกำหนดคุณภาพชีวิตที่พึงประสงค์ จากข้อมูลพื้นฐานที่ได้ดำเนินการศึกษาไว้ โดยใช้วิธีการระดมสมอง ซึ่งมีเกณฑ์ในการพิจารณา คือ

- 1.1 ความสอดคล้องกับเงื่อนไขหรือสภาพที่เป็นไปของชุมชน
- 1.2 ความจำเป็นของชีวิต และความพอใจ หรือความรู้สึกของคนโดยส่วนรวม

2. วิเคราะห์องค์ประกอบและแนวปฏิบัติ เพื่อให้บรรลุเป้าหมายของการพัฒนา หรือเป้าหมายของการจัดการศึกษา

3. คัดเลือกแนวปฏิบัติที่จะนำมากำหนดเป็น งานที่จะดำเนินการโดยพิจารณาให้สอดคล้องกับศักยภาพและแนววิธีการจัดการศึกษาของโรงเรียน

4. กำหนดลักษณะการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น ซึ่งสามารถดำเนินการได้ 5 ลักษณะ คือ

- 4.1 การปรับกิจกรรมการเรียนการสอน หรือกิจกรรมเสริม
- 4.2 การปรับรายละเอียดของเนื้อหา
- 4.3 การจัดทำคำอธิบาย หรือ รายวิชาเพิ่มเติมขึ้นใหม่
- 4.4 การปรับปรุง และเลือกใช้สื่อการเรียน
- 4.5 การจัดทำสื่อการเรียนขึ้นใหม่

3.2.2 การกำหนดความต้องการจำเป็นท้องถิ่น

สจ็ด อุทรานันท์ (2527) กล่าวว่า การวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับความต้องการจำเป็น หรือการศึกษาปัญหาเฉพาะนั้นๆ หลังจากได้ข้อมูลมาแล้วจะต้องทำการวิเคราะห์ เพื่อจัดลำดับ ของความสำคัญของความต้องการจำเป็น เพื่อให้สามารถแก้ปัญหาหรือสนองความต้องการนั้นๆ การจัดลำดับความสำคัญของสภาพปัญหาและความต้องการ จำเป็นจะต้องชี้สภาพปัญหาและความต้องการให้ได้ว่าสิ่งไหนมีความสำคัญหรือความจำเป็นรีบด่วน และสิ่งไหนมีความสำคัญรองๆ ลงมาตามลำดับ จนกระทั่งถึงที่มีความสำคัญน้อย สำหรับวิธีการจัดอันดับความสำคัญของ สภาพปัญหา และความ ต้องการสามารถทำได้หลายวิธี นักพัฒนาหลักสูตรอาจจะเลือกใช้วิธีใดวิธีหนึ่ง หรือใช้หลายๆ วิธี ประกอบกันตามความเหมาะสมก็ได้ คือ

1. การให้จัดอันดับ โดยให้ผู้ตอบเรียงอันดับตามความสำคัญของสภาพปัญหาและความต้องการ

2. โดยการวิเคราะห์ความถี่ หรือการประเมินผล จากการตีความในรูปแบบต่างๆ

3. การทำวิจัยโดยอาศัยเทคนิคเดลฟาย(Delphi Technique) เพื่อให้ผู้เชี่ยวชาญให้ข้อมูล และพิจารณาจัดลำดับ ความสำคัญของสภาพ ปัญหาและความต้องการ

4. การทำประชุมพิจารณาตัดสิน ซึ่งอาจจะเป็นคณะผู้เชี่ยวชาญที่มีความรู้ความเข้าใจในชุมชนแห่งนั้น และมีนักพัฒนาหลักสูตรร่วมอยู่ด้วย

ใจทิพย์ เชื้อรัตนพงษ์ (2539) กล่าวว่า เมื่อได้ข้อมูลพื้นฐานต่างๆ มาแล้ว ก็ควรนำมาวิเคราะห์สรุป และจัดลำดับความสำคัญของปัญหาและความต้องการ ซึ่งสามารถทำได้หลายวิธี โดยจะเลือกวิธีใดวิธีหนึ่งหรือ หลายๆ วิธีก็ได้ ดังนี้

1. ให้ผู้ตอบเรียงอันดับตามความสำคัญของข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับสภาพปัญหาและความต้องการ

2. ใช้วิธีทางสถิติมาช่วยในการวิเคราะห์หาลำดับความสำคัญของข้อมูลเช่น การหาค่าความถี่ การหาค่าเฉลี่ย เป็นต้น

3. ใช้วิธีการวิจัยแบบเทคนิคเดลฟาย (Delphi Technique) เพื่อให้ผู้เชี่ยวชาญให้ข้อมูล และพิจารณาจัดลำดับความสำคัญของสภาพ ปัญหาและความต้องการ

4. ใช้วิธีประชุมพิจารณาตัดสิน ซึ่งได้แก่ คณะบุคคลหรือผู้เชี่ยวชาญที่มีความรู้ความเข้าใจในชุมชนนั้น และมีนักพัฒนาหลักสูตรร่วมด้วย

สรุปได้ว่า ในการจัดลำดับความสำคัญของสภาพปัญหาและความต้องการ ผู้ที่เกี่ยวข้องกับการสร้างหรือพัฒนาหลักสูตรควรพิจารณาถึงปัญหาที่เร่งด่วนที่กำลังประสบอยู่ ซึ่งมีวิธีการในการจัดลำดับความสำคัญของสภาพปัญหา ผู้ที่เกี่ยวข้องสามารถทำได้หลายวิธี โดยจะเลือกวิธีใดวิธีหนึ่ง หรือหลายๆ วิธีประกอบกันตามความเหมาะสม คือ

1. เรียงลำดับตามความสำคัญของสภาพปัญหาและความต้องการ

2. ใช้วิธีทางสถิติมาช่วยในการวิเคราะห์ เช่น การหาค่าความถี่ การหาค่าเฉลี่ย เป็นต้น

3. ใช้วิธีการวิจัยโดยอาศัยเทคนิคเดลฟาย เพื่อให้ผู้เชี่ยวชาญให้ข้อมูล และพิจารณาจัดความสำคัญของสภาพปัญหา และความต้องการ

4. ใช้วิธีประชุมพิจารณาตัดสิน เป็นผู้เชี่ยวชาญที่มีความรู้ความเข้าใจในชุมชนนั้น และมีนักพัฒนาหลักสูตรร่วมด้วย

3.2.3 การกำหนดจุดประสงค์หลักสูตรรายวิชา

การกำหนดจุดประสงค์ เป็นขั้นตอนที่สำคัญขั้นตอนแรกของการพัฒนาหลักสูตรตามความต้องการของท้องถิ่น จุดประสงค์ของหลักสูตรมีความสำคัญต่อการนำมาใช้เป็นแนว

ทางในการกำหนดเนื้อหา กิจกรรม และประสบการณ์สำหรับผู้เรียน รวมทั้งการประเมินผลสัมฤทธิ์ และการประเมินหลักสูตร การกำหนดจุดประสงค์ให้สอดคล้องและเหมาะสมกับความต้องการของผู้เรียนและสังคมอย่างแท้จริง เป็นเรื่องที่ทำไม่ได้ไม่ถ่วงน้ำหนัก เพราะผู้รับผิดชอบในการพัฒนาหลักสูตรจะต้องพิจารณา และตรวจสอบอย่างรอบคอบว่า จุดประสงค์ที่กำหนดขึ้นมา นั้นมีความถูกต้อง สอดคล้อง และเหมาะสมกับความต้องการของสังคม ผู้เรียน และความเชื่อในเชิงปรัชญา และจิตวิทยาหรือไม่ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช (2536) ได้กล่าวถึงโครงสร้างของจุดประสงค์ การกำหนดจุดประสงค์ในส่วนที่เป็นเนื้อหา และการกำหนดจุดประสงค์ในส่วนที่เป็นพฤติกรรมการเรียนรู้ไว้ว่า เมื่อพิจารณาจุดประสงค์การศึกษาไม่ว่าจะเป็นจุดประสงค์ระดับรายวิชา ระดับวิชา ระดับหลักสูตร หรือระดับใด ๆ ก็ตาม จะพบข้อเท็จจริงว่า จุดประสงค์มีโครงสร้างที่ประกอบด้วย 2 ส่วนที่สำคัญ คือ

1. ส่วนที่เป็นเนื้อหา เป็นส่วนที่จะตอบคำถาม "อะไร" ซึ่งได้แก่เรื่องราวที่จะนำมาสอน หรือให้เกิดการเรียนรู้ในตัวผู้เรียน การกำหนดจุดประสงค์ในส่วนที่เป็นเนื้อหา จำเป็นจะต้องใช้ความรู้เกี่ยวกับลักษณะของสังคม วัฒนธรรม ตัวผู้เรียน ความเชื่อในเชิงปรัชญา และธรรมชาติของความรู้หรือองค์ความรู้เองมาประกอบการพิจารณาเพื่อตัดสินใจ

2. ส่วนที่เป็นพฤติกรรมการเรียนรู้ เป็นส่วนที่จะตอบคำถาม "จะให้เกิดการเรียนรู้อย่างไร" ซึ่งได้แก่ ประเภทของพฤติกรรมการเรียนรู้ ซึ่งมีอยู่ 3 ด้าน พุทธิพิสัย จิตพิสัย และทักษะพิสัย และยังบ่งบอกถึงรายละเอียดลงไปอีกว่า ในแต่ละด้านจะให้เกิดการเรียนรู้ระดับใดลึกซึ้งแค่ไหน นักการศึกษาและนักพัฒนาหลักสูตรหรือผู้เกี่ยวข้องจะเป็นผู้กำหนดว่าพฤติกรรมการเรียนรู้ในจุดประสงค์แต่ละข้อจะมุ่งด้านใด ดังนี้

พุทธิพิสัย

1. ความรู้ หรือความจำ
2. ความเข้าใจ
3. การประยุกต์ใช้
4. การวิเคราะห์
5. การสังเคราะห์
6. การประเมินผล

จิตพิสัย

1. การรับ
2. การตอบสนอง

3. การสร้างค่านิยม
4. การจัดระบบ
5. การสร้างบุคลิกลักษณะ

ทักษะพิสัย

1. ความเคลื่อนไหวที่เกิดจากปฏิกิริยาสะท้อน
2. ความเคลื่อนไหวขั้นพื้นฐานเบื้องต้น
3. ความสามารถทางการรับรู้
4. ความสามารถทางกายภาพ
5. ความเคลื่อนไหวขั้นทักษะ
6. การสื่อความหมายที่ไม่ใช้คำพูด

จากพฤติกรรมการเรียนรู้ในระดับต่างๆ ของจุดประสงค์แต่ละด้าน ทำให้เราตระหนักว่า จุดประสงค์ในส่วนที่เป็นพฤติกรรมการเรียนรู้มีความสำคัญและขาดไม่ได้ และเป็นหน้าที่ของนักพัฒนาหลักสูตรและผู้เกี่ยวข้องที่จะต้องใช้ความพิถีพิถัน กลั่นกรองและเลือกสรรพฤติกรรมการเรียนรู้ในแต่ละจุดประสงค์ให้สอดคล้องและรับกับธรรมชาติของส่วนที่เป็นเนื้อหา

การกำหนดจุดประสงค์ของหลักสูตร ทั้งในส่วนที่เป็นเนื้อหา และส่วนที่เป็นพฤติกรรมต่างก็จะต้องอาศัยพื้นฐานของการพัฒนาหลักสูตรมาประกอบ หรือช่วยในการพิจารณา กลั่นกรอง กล่าวคือ การกำหนดจุดประสงค์ในส่วนของพฤติกรรมนั้น จะต้องอาศัยพื้นฐานความรู้ทางด้านจิตวิทยาการศึกษาเป็นแนวในการพิจารณา ส่วนการกำหนดจุดประสงค์ในส่วนที่เป็นเนื้อหา ในประเด็นที่ว่า จะบรรจุเนื้อหาอะไรลงไปหลักสูตรบ้างนั้น เป็นเรื่องของพื้นฐานความรู้ทางด้านปรัชญาการศึกษา สังคมและวัฒนธรรม องค์ความรู้ และตัวผู้เรียน

ลักษณะของจุดประสงค์ที่ดี

สงัด อุทรานันท์ (2532) กล่าวว่า ลักษณะของจุดประสงค์ที่ดีควรมีลักษณะดังต่อไปนี้

1. จุดประสงค์นั้นควรตั้งอยู่บนรากฐานของการศึกษาอย่างถูกต้อง
2. สอดคล้องกับความต้องการของสังคมสามารถสนองความต้องการของสังคม

และชาติ

3. สอดคล้องกับความต้องการของเด็ก สามารถสนองความต้องการของผู้เรียนตามหลักจิตวิทยาการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับวัย

4. มุ่งส่งเสริมค่านิยม ขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรม

5. เน้นและส่งเสริมคุณสมบัติส่วนบุคคล ของผู้เรียนให้มีความเจริญงอกงามหลายด้าน

6. ช่วยให้ผู้เรียนได้รับประโยชน์จากการศึกษามากที่สุดทั้งด้านความรู้ ความเข้าใจ ทักษะ และเจตคติ อันจะก่อให้เกิดค่านิยมที่ถูกต้องและมีพฤติกรรมที่พึงปรารถนาที่ดีของสังคม

7. มีความชัดเจนไม่คลุมเครือ

ประเภทของจุดประสงค์

Taba (อ้างถึงในกาญจนา คุณารักษ์, 2535) ได้แบ่งจุดประสงค์ออกเป็น 5 ประเภท คือ

1. จุดประสงค์เกี่ยวกับความรู้ ความจริง ความคิด และมโนภาพ เป็นจุดประสงค์ที่ทั่วๆ ไปเกี่ยวกับความจำ ความจริง หรือปรากฏการณ์ที่ทำให้เกิดประสบการณ์ ความเข้าใจหรือการมองทะลุปรุโปร่ง

2. จุดประสงค์เกี่ยวกับความคิด ความสำคัญของจุดประสงค์เกี่ยวกับความคิด วิพากษ์วิจารณ์ ทักษะทางทฤษฎีปัญหา และความสามารถในการแก้ปัญหาในการแปลข้อมูล รู้จักการนำความจริงและหลักการมาประยุกต์ใช้ และความเป็นเหตุเป็นผล

3. จุดประสงค์เกี่ยวกับค่านิยมและเจตคติ เป็นจุดประสงค์ที่มุ่งเกี่ยวกับความซาบซึ้งในการวิเคราะห์สังคม และศึกษาความต้องการวัฒนธรรมในปัจจุบัน แรงจูงใจของมนุษย์ ค่านิยมและความรู้สึก

4. จุดประสงค์เกี่ยวกับความสามารถที่จะตอบสนองต่อสิ่งแวดล้อมทางสังคม และวัฒนธรรม และความรู้สึก เป็นจุดประสงค์ที่ให้ความสำคัญต่อความสามารถที่จะเข้าใจต่อบทบาทของผู้อื่น และตอบสนองต่อผู้อื่นและสังคม

5. จุดประสงค์เกี่ยวกับทักษะ เป็นทักษะที่เกี่ยวข้องกับความสามารถ

Bloom และคณะ (อ้างถึงในบุญมี เณรยอด, อัดสำเนา) ได้จัดประเภทของจุดประสงค์ไว้ 3 ด้าน คือ

1. ด้านพุทธิพิสัย (Cognitive Domain) พฤติกรรมด้านนี้เกี่ยวข้องกับการระลึกได้ หรือการจำได้ รวมทั้งข้อเท็จจริงต่างๆ และการพัฒนาความสามารถด้านสติปัญญา รวมทั้งการมี

ทักษะในการที่จะพิจารณาตัดสิน พฤติกรรมด้านนี้ประกอบด้วยความสามารถระดับต่างๆ ซึ่งเริ่มต้นจากการเรียนรู้ระดับง่ายๆ และเพิ่มความสามารถในด้านการคิดและใช้สติปัญญาในเรื่องที่ยากขึ้นไปเรื่อยๆ

2. ด้านจิตพิสัย (Affective DoMain) จุดมุ่งหมายที่เน้นพฤติกรรมที่เกี่ยวกับความรู้สึก อารมณ์ ท่าที ความชอบ ไม่ชอบ ค่านิยม การพัฒนาความซาบซึ้งซึ่งจะปลุกฝังให้เกิดขึ้นในตัวผู้เรียน และการประเมินค่าหรือการปรับปรุงค่านิยมที่ยึดถืออยู่

3. ด้านทักษะพิสัย (Psycho Motor Domain) จุดมุ่งหมายใน ทางด้านร่างกายหรือการเคลื่อนไหว ได้แก่ ความคล่องแคล่วความชำนาญในการกระทำ กิจกรรมต่างๆ ส่งผลให้เกิดความสามารถ และความชำนาญเฉพาะอย่าง พฤติกรรมนี้แสดงออกและสังเกตได้ ในสถานการณ์หนึ่งๆ

จากความหมายของนักการศึกษาพอจะสรุปได้ว่าจุดประสงค์สามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ประเภทใหญ่ๆ คือ

1. ด้านพุทธิพิสัย (Cognitive Domain) เป็นจุดประสงค์เกี่ยวกับข้อเท็จจริง และการพัฒนาความสามารถทางด้านสติปัญญา ซึ่งพฤติกรรมจะเริ่มจากการเรียนรู้ในระดับง่ายๆ และเพิ่มความสามารถและใช้สติปัญญาในเรื่องที่ยากขึ้นเรื่อยๆ

2. ด้านจิตพิสัย (Affective DoMain) เป็นจุดมุ่งหมายที่เป็นพฤติกรรมเกี่ยวกับความรู้สึก อารมณ์ ท่าทาง เป็นการประเมินค่าหรือการปรับปรุงค่านิยมที่ยึดถืออยู่

3. ด้านทักษะพิสัย (Psycho Motor Domain) เป็นจุดมุ่งหมายที่เน้นทางด้านร่างกายหรือการเคลื่อนไหวของผู้เรียน ความสามารถ ความคล่องแคล่วและความชำนาญ

เกณฑ์ในการกำหนดจุดประสงค์

ธำรง บัวศรี (อ้างถึงในบุญมี เณรยอด, อดสำเนา) กล่าวถึงเกณฑ์ในการกำหนดจุดประสงค์ ดังนี้

1. สอดคล้องกับความต้องการของสังคม
2. สอดคล้องกับความต้องการของเด็ก
3. สอดคล้องกับหลักการปกครองประเทศ
4. สอดคล้องต่อกันและกันทุกข้อ ไม่มีข้อใดที่ขัดกัน
5. สามารถนำไปปฏิบัติได้

Taba (อ้างถึงในกาญจนา คุณารักษ์, 2535) กล่าวถึงเกณฑ์ที่เป็นประโยชน์ในการกำหนดจุดประสงค์ไว้ดังนี้

1. ข้อความในการกำหนดจุดประสงค์ควรพรรณนาทั้งชนิดของพฤติกรรม และเนื้อหาวิชาที่คาดหวัง หรืออธิบายสิ่งที่จะทำให้เกิดพฤติกรรมนั้นๆ จุดประสงค์ที่กระจ่าง คือ จุดประสงค์ที่ชี้เฉพาะทั้งชนิดของพฤติกรรมที่คาดหวัง และเนื้อหาที่จะนำไปสู่พฤติกรรมนั้นๆ
2. จุดประสงค์ที่มีความซับซ้อน แต่ละเอียดจะต้องกำหนดอย่างเฉพาะเจาะจง จะได้ไม่สงสัยว่า พฤติกรรมใดเป็นพฤติกรรมที่คาดหวัง และพฤติกรรมใดที่ต้องการให้มีการประยุกต์
3. จุดประสงค์ควรจะชี้ชัดถึงความแตกต่างระหว่างประสบการณ์ เพื่อที่จะได้รับประสบการณ์ หลากหลายแตกต่างกัน
4. จุดประสงค์ควรแสดงถึงระดับพฤติกรรมต่างๆ และควรมีความต่อเนื่องกันด้วย
5. ควรเป็นจุดประสงค์ที่ปฏิบัติตามได้
6. ขอบเขตของจุดประสงค์ควรกว้างขวางพอที่จะครอบคลุมผลที่ได้รับทุกชนิดที่อยู่ในความรับผิดชอบของโรงเรียน

ใจทิพย์ เชื้อรัตนพงษ์ (2539) ได้กล่าวว่าในการกำหนดจุดประสงค์ในระดับกลุ่มวิชา/กลุ่มประสบการณ์และในระดับรายวิชา มีหลักสำคัญที่ควรพิจารณาดังนี้

1. สอดคล้องกับจุดประสงค์ในระดับอื่นที่สูงกว่าหรือกว้างกว่า กล่าวคือ จุดประสงค์ในระดับกลุ่มวิชา/กลุ่มประสบการณ์ควรสอดคล้องกับจุดประสงค์ในระดับหลักสูตร ส่วนจุดประสงค์ในระดับรายวิชาควรสอดคล้องกับจุดประสงค์ในระดับกลุ่มวิชา/กลุ่มประสบการณ์ และในระดับหลักสูตรด้วย
2. สอดคล้องและสนองความต้องการของผู้เรียนและสังคม
3. เหมาะสมกับระดับความสามารถ วัย และวุฒิภาวะของผู้เรียน
4. ครอบคลุมลักษณะสำคัญ ๆ ของการเรียนรู้ทั้ง 3 ด้าน คือ ด้านความรู้ หรือสติปัญญา (ด้านพุทธิพิสัย) ทักษะ (ทักษะพิสัย) และเจตคติหรือความรู้สึกนึกคิด (จิตพิสัย)
5. ใช้ภาษาที่ชัดเจนและกระชับรัด
6. สามารถนำไปปฏิบัติได้

อย่างไรก็ตาม การกำหนดจุดประสงค์รายวิชา (Course Objectives) จะเป็นผลที่ต้องการให้เกิดขึ้นกับผู้เรียนเมื่อเรียนจบรายวิชานั้น ๆ ซึ่งในการกำหนดจุดประสงค์รายวิชา จะต้องกำหนดความต้องการจำเป็น ที่ได้มาจากการวิเคราะห์ปัญหาความต้องการของท้องถิ่น แล้วนำมากำหนดจุดประสงค์รายวิชาโดยให้สอดคล้องกับจุดประสงค์ในระดับอื่นที่สูงกว่า สอนองความ

ต้องการของผู้เรียนและสังคม เหมาะสมกับความสามารถและวุฒิภาวะของผู้เรียน ครอบคลุมสภาพที่ต้องการให้เกิดแก่ผู้เรียน ชัดเจน และสามารถปฏิบัติได้ อันจะส่งผลให้ผู้เรียนบรรลุตามเป้าหมายที่ต้องการ

กระบวนการกำหนดจุดประสงค์

Saylor and Alexander (อ้างถึงในสังกัด อุทรานันท์, 2532) ได้กล่าวถึงกระบวนการในการกำหนดจุดประสงค์ ดังนี้

1. เริ่มจากการวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐาน
2. ใช้ปรัชญาการศึกษามาประกอบการพิจารณา สภาพปัญหาและความต้องการของสังคม และผู้เรียนที่ได้จากการวิเคราะห์
3. กำหนดจุดมุ่งหมายทั่วไป
4. กำหนดจุดมุ่งหมายเฉพาะ
5. กำหนดจุดประสงค์การเรียนการสอน

กรมวิชาการ (2540) ได้กำหนดขั้นตอนของการกำหนดจุดประสงค์ของวิชา/รายวิชาที่จะดำเนินการจัดทำขึ้นใหม่ ดังนี้

1. วิเคราะห์จากปัญหา/ความต้องการของท้องถิ่น สำหรับกำหนดสภาพที่ต้องการให้เกิดกับผู้เรียน โดยระบุปัญหา/ความต้องการของท้องถิ่น ซึ่งได้แก่สิ่งที่ต้องการให้รู้ พฤติกรรมที่ต้องการให้เกิดและเงื่อนไขต่าง ๆ (ถ้ามี)
2. เขียนจุดประสงค์ให้ครอบคลุมกับสภาพที่ต้องการให้เกิดกับผู้เรียน ทั้งสี่ด้าน (ความรู้ ทักษะ เจตคติ และกระบวนการ) รวมทั้งสอดคล้องกับจุดประสงค์ของกลุ่มวิชา/กลุ่มประสบการณ์ด้วย ซึ่งลักษณะของจุดประสงค์กับจุดประสงค์ที่ดีต้องบอกสภาพที่ต้องการให้เกิดกับผู้เรียนเมื่อเรียนจบรายวิชานั้นไม่ใช่การดำเนินงานหรือกิจกรรม

จากที่นักการศึกษาได้กล่าวถึงกระบวนการในการกำหนดจุดประสงค์หลักสูตรรายวิชา พอสรุปได้ว่าควรประกอบด้วยขั้นตอนดังต่อไปนี้ คือ

1. วิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐาน จากปัญหาและความต้องการของท้องถิ่น
2. กำหนดความต้องการของท้องถิ่น
3. กำหนดจุดประสงค์ให้ครอบคลุมกับสภาพที่ต้องการให้เกิดกับผู้เรียนทั้ง 4 ด้าน คือด้านความรู้ ด้านทักษะ ด้านเจตคติ และด้านกระบวนการ โดยให้สอดคล้องกับจุดประสงค์ของกลุ่มวิชา/กลุ่มประสบการณ์

3.2.4 การกำหนดเนื้อหาวิชา

ความหมายของเนื้อหาวิชา

มีนักการศึกษาให้ความหมายของเนื้อหาวิชา ไว้ดังนี้

ไพศาล หวังพานิช (2522) กล่าวว่า เนื้อหาสาระหรือความรู้ที่จะใช้เป็นสิ่งที่เร้าที่จะให้แก่ผู้เรียน เนื้อหาที่กำหนดในหลักสูตรนั้นจะเป็นสาระสำคัญ ซึ่งเมื่อนำไปใช้สอนแล้วผู้เรียนรู้ และเกิดคุณลักษณะที่ต้องการได้อย่างมีประสิทธิภาพ

สุมิตร คุณานุกร (2523) กล่าวว่า "เนื้อหาวิชา (Content) หลายคนมักคิดว่า หมายถึงเนื้อหาสาระความรู้เท่านั้น ตามความหมายที่สมบูรณ์ คำว่าเนื้อหาวิชายังรวมถึง "ประสบการณ์การเรียนรู้ด้วย" ในบางกรณีผู้เขียนตำราเกี่ยวกับหลักการพัฒนาหลักสูตร ถึงกับเน้นคำว่าประสบการณ์การเรียนรู้ (Learning experience) และใช้คำนี้แทนคำว่าเนื้อหาวิชา (Content)

สันต์ ธรรมบำรุง (2527) กล่าวว่า คำว่าเนื้อหาวิชา หมายถึง เนื้อหาสาระหรือความรู้ ตลอดจนประสบการณ์ของการเรียนรู้ (Learning experience)

ธำรง บัวศรี (2531) มีความเห็นว่า เนื้อหาวิชาและประสบการณ์การเรียนรู้ไม่ใช่สิ่งเดียวกัน แต่มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด ผู้เรียนจะเรียนเนื้อหาวิชาได้ก็ต้องอาศัยประสบการณ์การเรียนรู้ ขณะเดียวกันการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ก็ต้องนำไปสู่เนื้อหาวิชาที่ต้องการด้วย และยังสามารถให้ความหมาย คำว่า เนื้อหาวิชา ไว้ว่า หมายถึง "ข้อมูล ความรู้ หรือสิ่งอันเป็นสาระ ซึ่งได้ถูกเลือกสรรจากวิชาต่าง ๆ ซึ่งเมื่อนำมาให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ จะทำให้ผู้เรียนมีความรู้ ทักษะ และเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมไปตามจุดหมายที่กำหนดไว้ในหลักสูตร"

ใจทิพย์ เชื้อรัตนพงษ์ (2539) กล่าวว่า เนื้อหาวิชา หมายถึง "ความรู้ที่ดัดแปลงมาจากศาสตร์ต่าง ๆ (Disciplines) เพื่อให้เหมาะสมกับระดับการศึกษา และเป็นเครื่องมือที่จะช่วยให้ผู้เรียนค้นพบความจริงได้ด้วยตนเองและสามารถนำสิ่งที่ได้เรียนรู้มาประยุกต์ใช้ในชีวิตและสังคม"

จากความหมายที่นักการศึกษาได้กล่าวไว้ จะเห็นได้ว่า มีความคิดเห็นที่ขัดแย้งกัน ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มหนึ่งเห็นว่าเนื้อหาวิชาและประสบการณ์การเรียนรู้เป็นสิ่งเดียวกัน ส่วนอีกกลุ่มหนึ่งเห็นว่าเนื้อหาวิชาและประสบการณ์ การเรียนรู้ไม่ใช่สิ่งเดียวกัน สำหรับผู้วิจัยมีความเห็นว่า เนื้อหาวิชา หมายถึง เนื้อหาสาระหรือความรู้อันเป็นเครื่องมือที่จะช่วยให้ผู้เรียนเกิดการพัฒนา เป็นสื่อกลางในการเชื่อมโยงให้กิจกรรมการเรียนรู้ชักนำผู้เรียนให้บรรลุจุดมุ่งหมายที่

หลักสูตรกำหนดไว้ ส่วนประสบการณ์การเรียนรู้นั้นเป็นการจัดประสบการณ์การเรียนรู้เพื่อให้ผู้เรียนบรรลุตามเนื้อหาวิชาที่ต้องการที่กำหนดไว้ในหลักสูตร

ความสำคัญของเนื้อหาวิชา

เนื้อหาวิชาที่กำหนดไว้ในหลักสูตรเป็นสิ่งสำคัญยิ่ง หลักสูตรที่ดีนั้นเนื้อหาวิชาที่บรรจุอยู่จะต้องสัมพันธ์กับความมุ่งหมาย และสอดคล้องกับจุดมุ่งหมายของหลักสูตร มีความยากง่ายเหมาะสมกับวัยของเด็ก มีประโยชน์ต่อชีวิตประจำวัน ถ้าเนื้อหาวิชาต่าง ๆ ในหลักสูตรไม่มีความสัมพันธ์กับความมุ่งหมายแล้ว การอบรมสั่งสอนให้เด็กมีความสามารถในวิชาต่าง ๆ ที่หลักสูตรกำหนดให้ก็ไม่อาจช่วยให้เด็กมีความสามารถในวิชาต่าง ๆ ที่หลักสูตรกำหนดไว้ ก็ไม่อาจช่วยให้เด็กมีความสัมฤทธิ์ผลตามเป้าหมายที่วางไว้ได้ ดังนั้นสาระสำคัญของเนื้อหาในหลักสูตรจึงต้องคัดเลือกมาจากสาขาต่าง ๆ แต่เมื่อนำมาบรรจุในหลักสูตรความรู้เหล่านั้นจะถูกดัดแปลงให้ง่ายลงเพื่อให้เหมาะสมกับการเรียนรู้ของเด็ก

Association of Supervision Curriculum Development (1965) กล่าวว่า สาระสำคัญของความรู้ที่นำมาจัดเป็นเนื้อหาในหลักสูตรประกอบด้วย (1) เนื้อหาเกี่ยวกับข้อมูลข้อเท็จจริง กฎเกณฑ์ และความคิดรวบยอดต่าง ๆ (2) ทักษะเกี่ยวกับวิธีการและกระบวนการต่าง ๆ (3) ทศนคติ คุณค่า ความซาบซึ้ง

ซึ่งความรู้เหล่านี้จะถูกดัดแปลงให้เหมาะสม โดยทั่วไปเนื้อหาในหลักสูตรจะจัดให้อยู่ในรูปแบบของรายวิชา (Course) หรือกลุ่มประสบการณ์ เนื้อหาแบบรายวิชาเป็นการจัดจำแนกความรู้จากสาขาวิชาหนึ่ง ๆ ออกเป็นส่วน ๆ ให้เหมาะสมกับการจัดการเรียนในระบบโรงเรียน โดยระบุชื่อวิชา ชื่อรายวิชา ลงไปอย่างชัดเจน มีเนื้อหาสาระใดบ้าง และในรายวิชาหนึ่ง ๆ จะเป็นเนื้อหาสาระของสาขาวิชาเดียวกันล้วน ๆ ส่วนเนื้อหาแบบกลุ่มประสบการณ์เป็นการจัดความรู้ในสาขาวิชาอย่างผสมผสานแล้วจำแนกแบ่งออกเป็นกลุ่ม ในแต่ละกลุ่มไม่ได้กำหนดว่าเป็นวิชาใด แต่กำหนดว่าต้องเรียนหัวข้อใดบ้างแต่ละกลุ่มประกอบด้วยเนื้อหาสาระหลายสาขาวิชาพร้อมกัน

ประเภทของเนื้อหาวิชา

สงัด อุทรานันท์ (2532) ได้แบ่งประเภทเนื้อหาวิชาออกเป็น 5 ประเภท คือ

1. ข้อเท็จจริงและความรู้ธรรมดา (Factual information and verbal knowledge) เนื้อหาสาระที่เป็นข้อเท็จจริงและความรู้ธรรมดาทั่ว ๆ ไปมีอยู่ในหลักสูตรทุกระดับ ประกอบด้วยข้อเท็จจริง ข้อมูลหรือความรู้ใหม่ ๆ

2. ความคิดรวบยอดและหลักการ (Concepts and principles) ความคิดรวบยอดและหลักการ เป็นความรู้ที่มีความยากและซับซ้อนมากกว่าข้อมูลและข้อเท็จจริงธรรมดา กล่าวคือ การให้ผู้เรียนมีความคิดรวบยอดหรือความเข้าใจเกี่ยวกับหลักการใด ๆ ก็ตาม จำเป็นจะต้องให้ข้อมูลในหลายแง่หลายมุมและมากที่สุดเท่าที่จะทำได้ จึงจะทำให้ผู้เรียนได้มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องนั้น ๆ อย่างถ่องแท้

3. การแก้ปัญหาและความคิดสร้างสรรค์ (Problem solving and creativity) สาระเกี่ยวกับการแก้ปัญหาและความคิดสร้างสรรค์นั้นเป็นเรื่องของกระบวนการคิด (Process of thinking) หรือฝึกให้เกิดความสามารถของสติปัญญาในการแก้ปัญหาหรือปฏิบัติงานต่าง ๆ ซึ่งมีความจำเป็นมากที่จะต้องบรรจุไว้ในหลักสูตร ทั้งนี้เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ทดลองคิดแก้ปัญหาต่าง ๆ เพราะจะช่วยให้ผู้เรียนได้เข้าใจถึงกระบวนการแก้ปัญหาและสามารถแก้ปัญหาด้วยความชำนาญ ในส่วนของความคิดรวบยอดและหลักการพื้นฐานแล้วบางครั้งผู้เรียนอาจแสดงความคิดสร้างสรรค์ในสิ่งต่าง ๆ ตามความคิดเห็นของตนเองได้อีกด้วย สิ่งที่สำคัญก็คือการให้โอกาสแสดงออกซึ่งความคิดสร้างสรรค์ของผู้เรียนแต่ละคน มิใช่จำกัดอยู่แต่เฉพาะเนื้อหาสาระในส่วนที่เป็นข้อมูลหรือกฎเกณฑ์ที่เป็นหลักตายตัวเท่านั้น

4. เจตคติและค่านิยม (attitude and values) หลักสูตรที่ดีนั้นจำเป็นต้องมีการปลูกฝังอบรม สั่งสอนให้มีเจตคติและค่านิยมในสิ่งที่ดีงามด้วย บางหลักสูตรอาจมีการกล่าวถึงเจตคติและค่านิยมอย่างเด่นชัด แต่บางหลักสูตรอาจไม่มีการกล่าวถึงการสร้างเจตคติหรือค่านิยม แต่มิได้หมายความว่าหลักสูตรบางฉบับนั้นไม่ต้องการให้เกิดเจตคติและค่านิยม

5. ทักษะทางกาย (Skill) ทักษะทางกายเป็นเรื่องของความชำนาญและความคล่องแคล่วว่องไวในการใช้ส่วนต่าง ๆ ของกล้ามเนื้อ ทักษะทางกายนี้จะเกิดได้เพียงใดนั้นจำเป็นต้องอาศัยความสามารถด้านการรับรู้ทางสติปัญญาด้วย ดังนั้นจะเห็นได้ว่าหลักสูตรที่มุ่งพัฒนาความสามารถทางกาย จำเป็นต้องกำหนดเนื้อหาสาระที่เป็นความรู้พื้นฐานทั้งส่วนที่เป็นข้อมูลความคิดรวบยอดและหลักการอย่างเพียงพอก่อน หลังจากนั้นจึงเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้มีเวลาสำหรับการฝึกฝนด้วยตนเอง

สมิท สแตนเลย์ และซอร์ (อ้างถึงในใจทิพย์ เชื้อรัตนพงษ์, 2539) ได้แบ่งเนื้อหาวิชาออกเป็น 4 ประเภท ดังนี้

1. เนื้อหาวิชาทั่วไป (General Subject Matter) หมายถึง เนื้อหาวิชาที่ผู้เรียนในสังคมต้องเรียน เป็นสิ่งที่ผู้เรียนจะได้เรียนรู้อย่างไม่เป็นทางการในครอบครัวหรือสังคม เพื่อมีชีวิตอยู่ร่วมกันได้ แต่ต่อมาสังคมเจริญขึ้นและมีความซับซ้อนมากขึ้น จึงจัดสอนในระบบโรงเรียน

2. เนื้อหาวิชาที่ต้องการความเชี่ยวชาญเฉพาะ หรือเนื้อหาวิชาเฉพาะ (Specialized Subject Matter) หมายถึง เนื้อหาวิชาที่จำเป็นต่อชีวิตมนุษย์ เป็นเนื้อหาวิชาที่ต้องการความเชี่ยวชาญพิเศษหรือเทคนิคเฉพาะเพื่อการประกอบอาชีพทั่วไป

3. เนื้อหาวิชาเชิงพรรณนา (Descriptive Subject Matter) หมายถึง เนื้อหาวิชาที่เป็นข้อเท็จจริงและหลักการ (Facts and principles) เช่น เนื้อหาในวิชาวิทยาศาสตร์ วิชาคณิตศาสตร์ เป็นต้น

4. เนื้อหาวิชาเชิงค่านิยม (Normative Subject Matter) หมายถึง เนื้อหาวิชาที่เกี่ยวข้องกับกฎกติกาต่าง ๆ ค่านิยมหรือมาตรฐานที่สังคมยึดถืออยู่ เช่น ศิลธรรมจรรยาของคน มาตรฐานในการยอมรับหรือตัดสินคุณค่าของงานศิลปะ กติกาต่าง ๆ ของเกม เป็นต้น

Taba (1962) ได้วิเคราะห์และแบ่งประเภทเนื้อหาวิชาได้ 4 ประเภท คือ

1. เนื้อหาวิชาที่เป็นข้อเท็จจริงและกระบวนการ (Specific Facts and Processes) เป็นเนื้อหาที่แสดงความเป็นจริง เป็นข้อมูลที่ต้องอาศัยการท่องจำ และเป็นรากฐานไปสู่ความคิดพื้นฐานในระดับต่อไป

2. เนื้อหาวิชาที่เป็นแนวคิดพื้นฐาน (Basic Ideas) เป็นเนื้อหาวิชาที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างของสองสิ่ง เนื้อหาวิชาในลักษณะนี้ เมื่อผู้เรียนเข้าใจแล้วก็สามารถนำความเข้าใจเกี่ยวกับความคิดและหลักการดังกล่าวไปอธิบายเหตุการณ์อื่น ๆ ได้

3. เนื้อหาวิชาที่เป็นมโนทัศน์ (Concepts) เป็นเนื้อหาวิชาที่เกี่ยวกับความเข้าใจในลักษณะร่วม หรือโครงสร้าง และส่วนประกอบย่อย ๆ ทั้งหมดของสิ่งต่าง ๆ

4. เนื้อหาวิชาที่เป็นระบบความคิด (System of Thought) เป็นเนื้อหาวิชาที่เกี่ยวกับระบบความคิด เป็นเนื้อหาที่ยากและซับซ้อนที่สุด แต่จะพัฒนาผู้เรียนให้เข้าใจระบบความคิด และสามารถศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมได้ด้วยตนเอง

จากการแบ่งประเภทดังกล่าว พอสรุปประเภทของเนื้อหาวิชาได้ 5 ประเภท คือ ข้อเท็จจริงและความรู้ทั่วไป ทฤษฎีหรือหลักการ แนวคิดพื้นฐาน ทักษะ และค่านิยม ซึ่งการเลือกเนื้อหาวิชาที่จะให้บรรลุวัตถุประสงค์นั้นจะต้องสอดคล้องกับการจัดประเภทของความมุ่งหมายทางการศึกษาในระดับต่าง ๆ 3 ด้าน คือ ด้านความรู้และสติปัญญา ด้านเจตคติ และด้านทักษะ

หลักเกณฑ์ในการเลือกเนื้อหาวิชา

สุมิตร คุณากร (2518) ได้เสนอหลักเกณฑ์ในการเลือกเนื้อหาพอสรุปได้ ดังนี้

1. มีความเชื่อถือได้ และความเป็นแก่นสารของความรู้ในแต่ละสาขาวิชา ความเชื่อถือได้ของเนื้อหาวิชา หมายถึง ความทันสมัยและความถูกต้อง และแก่นสารของความรู้ ซึ่งหมายถึง เนื้อหาที่เป็นหลักความคิดรวบยอดมิใช่เป็นข้อมูล

2. สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงในสังคม หมายถึง การสอนที่เน้นถึงสภาพความเป็นจริงในสังคม และนำเอาสภาพสังคมมาเป็นความรู้ในการสอน

3. ความสมดุลระหว่างความกว้างและความลึก หมายถึง การมีสัดส่วนระหว่างความกว้างครอบคลุมและลึกซึ่งเป็นการให้ข้อมูลกระบวนการ และความคิดรวบยอดได้อย่างลึกซึ้ง

4. สามารถสนองความมุ่งหมายได้หลายประการ

5. สอดคล้องกับวุฒิภาวะในการเรียน และประสบการณ์ของผู้เรียน

6. สอดคล้องกับความต้องการ และความสนใจของผู้เรียนตามความต้องการที่เกิดขึ้นจากสังคมและความต้องการทางการศึกษา

สันต์ ธรรมบำรุง (2527) ได้สรุปหลักเกณฑ์การเลือกเนื้อหาวิชาจากนักวิชาการทั้งไทย และต่างประเทศ พร้อมทั้งเสนอแนะเพิ่มเติมดังต่อไปนี้

1. เนื้อหาที่เป็นแก่นสารสำคัญของความรู้ในศาสตร์นั้น ๆ

2. มีคุณค่าและมีประโยชน์ในการถ่ายทอด

3. มีประโยชน์ต่อการดำรงชีวิต

4. สอดคล้องกับความต้องการและความสนใจของผู้เรียน

5. เนื้อหาที่ช่วยให้สามารถดำรงสังคมได้อย่างปกติสุข ละช่วยส่งเสริมพัฒนาการของสังคมประชาธิปไตย

6. สอดคล้องกับประสบการณ์ของผู้เรียนและทำให้ผู้เรียนได้รับผลสูงสุด

7. สอดคล้องกับความเป็นจริงในสังคม และเป็นความต้องการของสังคม

8. เนื้อหาที่ทางบ้านไม่อาจสอนได้

9. เนื้อหาที่เกี่ยวกับการอยู่รอดของผู้เรียน และช่วยปรับปรุงคุณภาพชีวิตของผู้เรียน

ให้ดีขึ้น

10. เนื้อหาที่เหมาะสมกับวัย

11. เนื้อหาที่ช่วยส่งเสริมการใช้เวลาว่างของผู้เรียนให้เกิดประโยชน์ในด้านการฝึกทักษะการปฏิบัติอื่น ๆ นอกเหนือไปจากอาชีพและความชำนาญพิเศษ

12. เนื้อหาที่จะช่วยสื่อความหมายกับผู้อื่นได้ดี

13. เนื้อหาที่เชื่อถือได้

14. เนื้อหาที่ช่วยส่งเสริมให้ผู้เรียนมีสุนทรียภาพ
15. เนื้อหาที่ได้จากผู้ทรงคุณวุฒิในศาสตร์นั้น ๆ
16. เนื้อหาที่ช่วยกระตุ้นจินตนาการของผู้เรียน
17. เนื้อหาที่เน้นกระบวนการสืบสวน
18. เนื้อหาที่มีความสมดุลย์ในความกว้างลึก
19. เนื้อหาที่สอดคล้องกับจุดมุ่งหมายที่วางไว้ และควรสนองความต้องการของ ความมุ่งหมายได้หลาย ๆ ข้อ

สัจด์ อุทรานันท์ (2532) กล่าวถึงเกณฑ์การเลือกเนื้อหาไว้ดังนี้

1. เกณฑ์ความถูกต้อง (Criterion of validity) เป็นที่ทราบกันแล้วว่าเนื้อหาสาระนั้นมีมากมายหลายด้าน ดังนั้นการเลือกโดยใช้เกณฑ์ความถูกต้องจึงเป็นวิธีการที่สำคัญวิธีหนึ่ง สิ่งที่ดีกว่ามีความถูกต้องนั้นคือสิ่งที่สามารถพิสูจน์ได้ว่าเป็นความจริงตามสภาพการค้นพบข้อมูลความจริงใหม่ ๆ เพิ่มขึ้นอยู่เสมอเป็นเหตุให้ข้อมูล ความรู้เก่า ๆ ล้าสมัยหรือขาดความถูกต้อง ดังนั้นจึงควรมีการตรวจสอบและเลือกเอาสิ่งที่ถูกต้องหรือเป็นความจริงเท่านั้น

2. เกณฑ์แห่งความสามารถที่จะเรียนรู้ได้ (Criterion of learnability) หลักเกณฑ์นี้เป็นการเลือกเฉพาะความรู้ที่เหมาะสมกับพัฒนาการและความสามารถของผู้เรียนแต่ละวัยและแต่ละกลุ่ม ซึ่งจะสามารถลดปริมาณเนื้อหาสาระของความรู้อันมากมายได้อีกทางหนึ่ง และจะทำให้หลักสูตรเป็นที่สนใจของเด็ก หากเนื้อหาสาระที่นำมาบรรจุไว้ในหลักสูตรยากเกินไปจะทำให้ผู้เรียนเกิดความท้อถอยและเบื่อหน่าย ในทางตรงข้ามหากเนื้อหาสาระของความรู้มีความง่ายเกินไปก็ไม่สามารถสร้างความก้าวหน้าให้แก่ผู้สอนแต่อย่างใด ทั้งอาจไม่เป็นที่ดึงดูดใจหรือทำลายความสามารถของผู้เรียนอีกด้วย

3. เกณฑ์ความสำคัญ (Criterion of significance) ปัจจุบันจะพบว่าความรู้นั้นมีอยู่มากมาย การพิจารณาเนื้อหาสาระโดยยึดหลักเกณฑ์ของความสำคัญ ความจำเป็นหรือเป็นประโยชน์ต่อผู้เรียนแล้ว จะช่วยให้สามารถเลือกเฉพาะส่วนที่มีความเหมาะสมมาบรรจุไว้ในหลักสูตรได้เช่นเดียวกัน

4. เกณฑ์แห่งความสนใจ (Criterion of interest) ความสนใจของผู้เรียนเป็นเกณฑ์ที่สำคัญประการหนึ่งที่ใช้ในการพิจารณาเลือกเนื้อหาสาระ ทั้งนี้เพราะเชื่อว่าผู้เรียนจะเรียนได้ดีที่สุดถ้าสิ่งที่เรียนนั้นเป็นสิ่งที่ผู้เรียนสนใจ การพัฒนาหลักสูตรจึงมีความจำเป็นต้องเข้าใจถึงธรรมชาติของผู้เรียนในวัยนั้น ๆ อย่างไรก็ตามการใช้เกณฑ์นี้ในการตัดสินใจจะต้องพิจารณาให้รอบ

คอบโดยคำนึงถึงความเหมาะสมให้มากที่สุด เพราะหากใช้เกณฑ์นี้เพียงด้านเดียวก็จะทำให้หลักสูตรนั้นขาดความเข้มข้นทางวิชาการไป

ใจทิพย์ เชื้อรัตนพงษ์ (2539) ได้สรุปหลักเกณฑ์ที่สำคัญ ดังนี้

1. มีความสำคัญต่อการเรียนรู้ (Significance) นักการพัฒนาหลักสูตรควรพิจารณาเนื้อหาวิชาที่มีความสำคัญหรือจำเป็นต่อการเรียนรู้วิชานั้น ๆ เพื่อไม่ให้มีเนื้อหาวิชามากเกินไปจนเกิดความจำเป็น เนื่องจากหลักสูตรมีเวลาจำกัดนอกจากนี้ควรเป็นเนื้อหาที่สามารถเป็นพื้นฐานสำหรับการเรียนวิชานั้น หรือวิชาอื่น ๆ ในระดับชั้นสูงขึ้นไป หรือประกอบอาชีพต่อไป ตลอดจนส่งเสริมให้ผู้เรียนได้พัฒนาความรู้ ทักษะพื้นฐานที่จำเป็น และเจตคติที่ดี
2. มีความถูกต้องทันสมัย (Validity) เนื้อหาวิชาควรมีความถูกต้อง ทันสมัย เนื่องจากความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วกระทบการศึกษาวิจัยเพื่อหาองค์ความรู้ในศาสตร์ต่าง ๆ มีมากขึ้น ทำให้ความรู้ใหม่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ความรู้ที่เคยคิดว่าถูกต้องและดีในสมัยหนึ่ง อาจจะเป็นเรื่องล้าสมัยในระยะต่อมาได้ นักพัฒนาหลักสูตรจึงต้องพิจารณาเลือกเนื้อหาวิชาที่ถูกต้องและทันสมัยด้วย
3. มีความน่าสนใจ (Interest) เนื้อหาวิชาควรมีความรู้หลาย ๆ ประเภท มีความสอดคล้องกับความต้องการและความสนใจของผู้เรียน เพื่อกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดความกระตือรือร้นในการแสวงหาความรู้และสร้างความเข้าใจในการเรียนมากขึ้น นักพัฒนาหลักสูตรยังควรเลือกเนื้อหาวิชาที่มีความหมายต่อผู้เรียน กล่าวคือ ควรให้ผู้เรียนได้เห็นถึงประโยชน์และความสัมพันธ์ระหว่างเนื้อหาวิชาต่าง ๆ ด้วย ผู้เรียนจะได้เกิดความสนใจในสิ่งที่เรียนรู้มากขึ้น
4. เป็นสิ่งที่เรียนรู้ได้ (Learnability) นักพัฒนาหลักสูตรควรกำหนดเนื้อหาวิชา ที่มีความยากง่ายและสอดคล้องเหมาะสมกับวัยหรือลำดับขั้นของการพัฒนาการทั้งทางร่างกาย สมอง และจิตใจ รวมทั้งประสบการณ์เดิมของผู้เรียน เพื่อไม่ให้เกินความสามารถของผู้เรียน และส่งเสริมให้ผู้เรียนมีการพัฒนาทุกด้านอย่างเต็มที่และต่อเนื่อง ซึ่งจะช่วยให้ประหยัดเวลาเรียนได้ด้วย
5. สอดคล้องกับจุดประสงค์ (Appropriateness to Objectives) เนื้อหาวิชาควรมีความสอดคล้องและตอบสนองจุดประสงค์
6. เป็นสิ่งที่มีประโยชน์แก่ผู้เรียน (Usefulness) เนื้อหาวิชาควรมีประโยชน์ที่จะนำมาใช้ในชีวิตประจำวัน มีประโยชน์ต่อผู้เรียนและพัฒนาสังคมทั้งในปัจจุบันและอนาคต เช่น ในยุคโลกาภิวัตน์ วิชาคอมพิวเตอร์อาจเป็นประโยชน์ต่อผู้เรียนในการประกอบอาชีพต่อไปภายหน้า เป็นต้น

7. เป็นสิ่งที่สามารถจัดให้ผู้เรียนได้ (Feasibility) นักพัฒนาหลักสูตรควรเลือกเนื้อหาที่สามารถจัดให้ผู้เรียนได้เมื่อพิจารณาในแง่ของความพร้อมด้านเวลา บุคลากรผู้สอน วัสดุและอุปกรณ์ต่าง ๆ

ไทเลอร์ (Tyler, 1949) ได้เสนอหลักเกณฑ์ที่ต้องคำนึงถึงไว้ 4 ประการ คือ

1. ขอบเขต (Scope) หมายถึง ขอบเขตที่ต้องการให้ผู้เรียนมีโอกาสเรียนรู้เนื้อหา มากน้อยเพียงใด จะใช้ระยะเวลาในการสอนมากน้อยเพียงใดจึงจะเหมาะสมกับเนื้อหาที่จัดไว้
2. ความเป็นลำดับ (Sequence) หมายถึง การจัดเนื้อหา ที่ได้เลือกมาเป็น ลำดับขั้นตอนว่า จะจัดให้แก่ผู้เรียนในตอนใด ก่อนหรือหลัง การจัดลำดับของเนื้อหาจะช่วยส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถเรียนรู้ได้สะดวก และเกิดการเรียนรู้สูงสุด
3. ความต่อเนื่อง (Continuity) หมายถึง ลักษณะของเนื้อหาที่มีความต่างระดับกัน นั้น ความต่อเนื่องจะทำให้หัวข้อที่เหมือนกัน แตกต่างกันในด้านรายละเอียด ความลึกซึ้งไม่เท่าเทียมกัน
4. ความกลมกลืน (Integration) หมายถึง ความสัมพันธ์ในแนวนอนของเนื้อหาใน หลักสูตร

สรุปได้ว่า หลักเกณฑ์ที่ต้องคำนึงถึงในการเลือกเนื้อหาวิชา ก็คือ ต้องมีความเชื่อถือได้ เหมาะสมกับวุฒิภาวะและประสบการณ์การเรียนรู้ของผู้เรียน สอดคล้องกับความสนใจความต้องการของผู้เรียนและสังคม สอดคล้องกับจุดมุ่งหมาย มีความทันสมัย เป็นประโยชน์ต่อผู้เรียน มีความเป็นลำดับต่อเนื่องกัน และที่สำคัญเป็นสิ่งที่สามารถจัดให้ผู้เรียนได้

วิธีการเลือกเนื้อหาวิชา

สุมิตร คุณานุกร (2518) ได้กล่าวถึงวิธีการเลือกเนื้อหาวิชาไว้ ดังนี้

1. การใช้ความคิดเห็นพิจารณาตัดสิน (Judgement procedure) วิธีการเลือกเนื้อหาสาระโดยกระบวนการนี้เป็นการดำเนินงานโดยคณะพัฒนาหลักสูตร ซึ่งทำได้โดยให้ผู้ที่มีส่วนร่วมทำงานได้ใช้ความคิดของตนมาอภิปราย เพื่อตัดสินว่าควรนำเอาเนื้อหาสาระใด มาบรรจุไว้ในหลักสูตร การดำเนินงานจะเริ่มต้นจากการพิจารณาจุดมุ่งหมายของหลักสูตรก่อนว่าการที่จะบรรจุจุดมุ่งหมายนั้น ๆ ควรนำเนื้อหาสาระใดมาใช้สอน
2. การใช้ความคิดเห็นส่วนรวม (Consensual procedure) การเลือกเนื้อหาสาระวิธีนี้กระทำได้โดยการรวบรวมความคิดเห็นจากบุคคลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับหลักสูตร แต่ต้อง

กำหนดตัวบุคคลให้เหมาะสมโดยคำนึงถึงความรู้ความสามารถ รวมทั้งความเข้าใจเกี่ยวกับการจัดการศึกษาที่บุคคลนั้น ๆ มีด้วย เมื่อได้ผู้เชี่ยวชาญครบตามที่กำหนดไว้แล้วก็ดำเนินการรวบรวมความคิด ซึ่งอาจจะทำได้โดยใช้แบบสอบถาม การสัมภาษณ์ การอภิปรายกลุ่มย่อย การประชุมระดมความคิด หรือการใช้เทคนิคเดลฟาย (Delphi technique) เป็นต้น

3. การวิเคราะห์ (Analytical procedure) การเลือกเนื้อหาสาระโดยวิธีนี้ทำได้โดยการวิเคราะห์กิจกรรมผลการปฏิบัติงานและข้อมูลที่เป็นข้อเท็จจริง หรือความรู้ ตลอดจนข้อคิดเห็นของบุคคลที่มีความเชี่ยวชาญที่ปรากฏในเอกสารต่าง ๆ ซึ่งในการวิเคราะห์ข้อมูลนั้น นอกจากการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากเอกสารแล้ว อาจทำการวิเคราะห์จากการสัมภาษณ์ และการสังเกต การปฏิบัติงานในสถานการณ์จริงด้วยก็ได้

4. การทดลอง (Experimental procedure) วิธีนี้กระทำได้โดยการนำเอาเนื้อหาสาระที่ต้องการบรรจุไว้ในหลักสูตรไปทำการทดลองใช้ในสถานการณ์จริงภายในขอบเขตจำกัด เนื้อหาใดได้ผลดีก็นำมากำหนดไว้ในหลักสูตรต่อไป การเลือกเนื้อหาสาระโดยการทดลองนี้ จำเป็นจะต้องดำเนินการตามกระบวนการวิจัยโดยรัดกุมด้วย และจำเป็นจำต้องใช้เวลาและทรัพยากรต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก ดังนั้นโดยทั่วไปจึงมักไม่ค่อยนำวิธีการนี้มาใช้เท่าใดนัก

การจัดเนื้อหาวิชา

สมิทร คุณานุกร (2518) กล่าวถึงลำดับในการจัดเนื้อหาวิชาไว้ดังนี้

1. การจัดเนื้อหาตามลำดับ จากเนื้อหาง่ายไปสู่เนื้อหาที่ยาก (simple to complex) ไม่ซับซ้อน เข้าใจง่ายและมีลักษณะเป็นพื้นฐานเบื้องต้น การจัดแบบนี้นิยมใช้กันมากในหลายๆ วิชา เช่น หลักภาษา เคมี ชีวะ ฯลฯ

2. การจัดตามลำดับความจำเป็นที่ต้องเรียนก่อนหลัง (prerequisite learning) เห็นได้ชัดในการจัดลำดับเนื้อหาวิชาเรขาคณิต ผู้เรียนจะเข้าใจทฤษฎีบทต่างๆ ได้ จะต้องเรียนรู้เกี่ยวกับบทแรกๆ มาก่อน การจัดแบบนี้ช่วยให้ผู้จัดสำรวจดูก่อนว่า ถ้าจะให้ผู้เรียนได้เข้าใจถึงเรื่องที่กำหนดให้ในหลักสูตร หรือในการสอนเรื่องใดผู้เรียนควรรู้เรื่องอะไรมาก่อนบ้าง เมื่อทราบแล้วก็นำสิ่งนั้นมาสอนก่อนเพื่อเป็นการปูพื้นฐาน

3. การจัดลำดับจากส่วนรวมไปสู่ส่วนย่อย (the whole to the part) การจัดเนื้อหาวิชาภูมิศาสตร์มีลักษณะจากส่วนรวมไปสู่ส่วนย่อย หลักสูตรจะกำหนดให้ผู้เรียนรู้สภาพทั่วไปก่อน แล้วจึงไปสู่ส่วนย่อยภายหลัง

4. การจัดตามลำดับของกาลเวลา (chronological sequence) เนื้อหาในวิชาประวัติศาสตร์ใช้ลำดับกาลเวลาเป็นเกณฑ์ คือ ให้นักเรียนศึกษาเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ที่เกิดขึ้นก่อน แล้วค่อยๆ สืบสาวมาจนถึงปัจจุบัน

สันต์ ธรรมบำรุง (2525) กล่าวถึงการจัดเนื้อหาวิชาควรคำนึงถึงสิ่งต่อไปนี้

1. การจัดลำดับ (Sequence)

- การจัดเนื้อหาที่มีความสับสนน้อยไปสู่เนื้อหาที่มีความสับสนมาก
- การจัดตามลำดับก่อนหลังของเนื้อหาวิชา เช่น เรียนทฤษฎีก่อนจึงเรียนปฏิบัติ
- การจัดจากส่วนรวมไปหาส่วนย่อย เช่น เรียนเรื่องโลก ทวีป ประเทศ และเมืองตามลำดับ
- การจัดตามลำดับเวลา เช่น วิชาประวัติศาสตร์

2. การสะสมความรู้ (Cumulative learning) ต้องจัดเนื้อหาให้สะสมของสิ่งที่เรียนรู้ไปแล้ว เพื่อเป็นการเพิ่มพูนความรู้ให้เกิดขึ้นในตัวผู้เรียน มีการสะสมเนื้อหาความรู้ให้แม่นยำในเนื้อหา

3. จัดให้เกิดการผสมผสาน (Integration) เป็นการนำเนื้อหาวิชามาผสมผสาน หรือ บูรณาการ

4. การจัดวิธีการเรียนรู้ต่างกัน (Method of learning) ผู้เรียนแต่ละคนจะมีการเรียนรู้ที่ต่างกันดังนั้นจึงควรจัดวิธีการเรียนรู้ให้เหมาะสมกับผู้เรียนแต่ละคน

สังัด อุทรานันท์ (2527) กล่าวว่าในการจัดเนื้อหาสาระวิชา ควรคำนึงถึงสิ่งต่อไปนี้

1. จัดเรียงลำดับจากเนื้อหาสาระที่ง่ายไปหายาก หรือ จากสิ่งที่ไม่ซับซ้อนไปสู่สิ่งที่มีความสลับซับซ้อน

2. จัดให้เรียนส่วนรวมก่อนส่วนย่อย

3. จัดให้เรียนในสิ่งที่เป็นรูปธรรมก่อนนามธรรม

4. จัดให้เรียนสิ่งที่เป็นพื้นฐานก่อนสิ่งที่เป็นความรู้ขั้นสูง

5. จัดให้เรียนเรียงตามลำดับเวลา ให้เห็นความต่อเนื่องกันจะเป็นจากอดีตมาหาปัจจุบัน หรือ เรียงจากปัจจุบันย้อนไปหาอดีตก็ได้

ใจทิพย์ เชื้อรัตนพงษ์ (2539) ได้กล่าวถึงการจัดลำดับเนื้อหา (Organization of Content) ไว้ดังนี้

1. การจัดลำดับเนื้อหาที่ง่ายไปสู่เนื้อหาที่ยาก (The Simple- to- Complex Approach) ควรจัดเนื้อหาที่ไม่ซับซ้อน เข้าใจง่าย และมีลักษณะเป็นพื้นฐานเบื้องต้นก่อน แล้วจึงให้เรียนเนื้อหาที่ยากขึ้นไป

2. การจัดตามความจำเป็นที่ต้องเรียนก่อนหลัง (The Prerequisite Learning Approach) ควรสำรวจก่อนว่าถ้าจะให้ผู้เรียนเข้าใจถึงเรื่องที่กำหนดให้ในหลักสูตรหรือในการสอนเรื่องใด ผู้เรียนควรรู้อะไรมาก่อนบ้าง เมื่อทราบแล้วก็นำสิ่งนั้นมาสอนก่อนเพื่อเป็นการปูพื้นฐาน

3. การจัดตามลำดับของกาลเวลา (The Chronological Approach) เนื้อหาจะได้รับการจัดลำดับโดยใช้เวลาเป็นเกณฑ์ เช่น จัดเรียงเนื้อหาจากอดีตมาจนถึงปัจจุบัน หรือเรียงจากปัจจุบันไปหาอดีต การจัดแบบนี้เหมาะสำหรับวิชาที่มีเนื้อหาเรียงลำดับตามเหตุการณ์ หรือ กาลเวลา เช่น วิชาประวัติศาสตร์ เป็นต้น

4. การจัดตามหัวข้อหรือเรื่อง (The Thematic Approach) การจัดแบบนี้นักพัฒนาหลักสูตรต้องจัดเนื้อหาย่อย ๆ (content elements) ให้อยู่ในหัวข้อหรือเรื่องหนึ่ง ๆ หลักสูตรอาจประกอบด้วยหลายหัวข้อได้ หัวข้อแต่ละเรื่องจะเป็นอิสระคือ ไม่ต้องเป็นความรู้พื้นฐานของหัวข้ออื่น ๆ หรือบางหัวข้ออาจต้องให้ผู้เรียนเรียนก่อนหลังก็ได้ นักพัฒนาหลักสูตรควรพิจารณาจัดลำดับที่จะส่งเสริมให้เกิดสัมฤทธิ์ผลในการเรียนของผู้เรียน

5. การจัดตามลำดับจากหน่วยย่อยไปสู่ส่วนรวม (The Part-to-Whole Approach) การจัดเนื้อหาโดยให้ผู้เรียนเข้าใจส่วนย่อย ๆ แล้วค่อย ๆ พัฒนาความรู้ความเข้าใจไปยังส่วนรวม

6. การจัดตามลำดับจากส่วนรวมไปสู่ส่วนย่อย (The Whole-to-Part Approach) การจัดเนื้อหาในลักษณะนี้จะตรงกันข้ามกับวิธีการจัดตามลำดับจากส่วนย่อยไปสู่ส่วนรวม กล่าวคือ จะให้ผู้เรียนเรียนสิ่งที่เป็นภาพรวมทั้งหมดก่อน แล้วจึงเรียนส่วนที่ย่อยหรือแคบลง

จากการจัดเนื้อหาวิชาที่นักการศึกษาได้กล่าวไว้พอสรุปได้ ดังนี้

1. การจัดเนื้อหาตามลำดับจัดเนื้อหาที่ง่ายไปสู่เนื้อหาที่ยาก
2. จัดตามลำดับความต้องการจำเป็นที่ต้องเรียนก่อนหลัง
3. การจัดจากส่วนรวมไปสู่ส่วนย่อย
4. การจัดจากส่วนย่อยไปสู่ส่วนรวม
5. การจัดตามลำดับของกาลเวลา
6. การจัดสิ่งที่เป็นรูปธรรมก่อนนามธรรม
7. การจัดตามหัวข้อหรือหัวเรื่อง

8. การจัดให้เกิดการผสมผสานหรือบูรณาการ
9. การจัดวิธีการเรียนรู้ต่างกัน โดยจัดให้เหมาะสมกับผู้เรียนแต่ละคน

3.3.5 การกำหนดกิจกรรม

ลักษณะของกิจกรรมที่ดี

ชัยยงค์ พรหมวงศ์ (2521) กล่าวว่ากิจกรรมที่ดีต้องมีลักษณะดังนี้

1. ให้นักเรียนมีส่วนร่วมในการกำหนดวัตถุประสงค์ ทำการประกอบกิจกรรมและประเมินผลกิจกรรม
  2. ให้ผู้เรียนได้ฝึกฝนพฤติกรรมทั้ง 3 ด้าน คือ พุทธิศึกษา เจตนาศึกษา และทักษะศึกษา ผสมผสานกันเป็นบูรณาการอย่างมีระบบ
  3. มีลักษณะของการกระทำเด่นชัดด้วยการกำหนดคำที่แสดงการกระทำ กระฉับกระเฉง (Action words) ไว้ด้วยทุกครั้ง
  4. กำหนดสภาพการวางเงื่อนไขสำหรับประกอบกิจกรรม ไว้ในลักษณะที่ครูสามารถวัดและสังเกตพฤติกรรมของผู้เรียนได้
  5. มีเกณฑ์หรือมาตรฐานสำหรับการประกอบกิจกรรมซึ่งถือว่าเป็นระดับต่ำสุด ครูที่พึงพอใจว่านักเรียนได้เกิดการเรียนรู้
  6. มีเวลาพอเหมาะที่ผู้เรียนจะดำเนินกิจกรรมจนประสบผลสำเร็จ และก่อให้เกิดความภาคภูมิใจ
  7. มีระบบแนะนำวิธีการประกอบกิจกรรมไว้เด่นชัด ที่ผู้เรียนจะสามารถอ่านเข้าใจได้เองอาทิ มีบัตรคำสั่ง บัตรกิจกรรม เป็นต้น
  8. มีสื่อประสมเป็นเครื่องมือ ช่วยให้ผู้เรียนประกอบกิจกรรมให้บรรลุวัตถุประสงค์ การเรียนรวมวิธีการและกระบวนการต่าง ๆ ที่นักเรียนลงมือปฏิบัติ อาทิ การสาธิต การอภิปราย การทดลองทางวิทยาศาสตร์ การแสดงบทบาท การทำงานร่วมกันเป็นทีม ฯลฯ
- ซึ่งสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (2525-2534) ได้สรุปการจัดกิจกรรมหรือประสบการณ์ในหลักสูตรว่าควรประกอบด้วยกิจกรรมหรือประสบการณ์ที่จะไปพัฒนาเด็กทุกด้าน ได้แก่
1. ด้านความรู้
    - 1.1 อ่านออกเขียนได้ คิดคำนวณได้อย่างถาวร

- 1.2 ควรมีความรู้มากกว่าระดับประถมศึกษา
- 1.3 ควรมีความรู้เกี่ยวกับโลก ชีวิตและสังคม ความรู้ในการอยู่ร่วมกันมีความสามารถเฉพาะตัว ฟังตนเองได้
- 1.4 ให้มีความรู้ด้านเทคโนโลยี เพื่อให้ประกอบอาชีพ เพราะประชาชนเพิ่มขึ้น เนื้อที่ทำการเกษตรน้อยลง
- 1.5 ให้มีความรู้พื้นฐานด้านอาชีพ ทั้งเกษตรและอุตสาหกรรมควบคู่กันเพื่อจะได้นำทรัพยากรมาผลิตเป็นสินค้าได้ แทนที่จะส่งวัตถุดิบออกต่างประเทศ ทำให้เศรษฐกิจทรุดลง เพราะต้องซื้อสินค้าจากต่างประเทศ
2. ด้านคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยม
  - 2.1 เน้นความมีวินัย ซื่อสัตย์ ประหยัด อดทน กตัญญูกตเวที และการประมาณตนเพื่อการดำรงชีวิตที่เรียบง่าย
  - 2.2 เน้นการปฏิบัติจริงในด้านคุณธรรม จริยธรรม ไม่ใช่ท่องจำอย่างเดียว
  - 2.3 เน้นความรับผิดชอบ สิทธิหน้าที่ และความมีน้ำใจแบบไทย ๆ และส่งเสริมการใช้สินค้าของไทยมากขึ้น
  - 2.4 เน้นคุณธรรม จริยธรรม ในการทำงานร่วมกัน เช่น ความสามัคคี ความเสียสละ ความไม่เห็นแก่ตัว
  - 2.5 เน้นความขยันหมั่นเพียร มีระเบียบวินัย เคารพกฎหมาย
3. ด้านทักษะและความสามารถในการวิชาอาชีพ
  - 3.1 เน้นทั้งการเกษตรกรรม และอุตสาหกรรม และรู้จักนำเทคโนโลยีทันสมัยมาใช้ในการเกษตรให้มากขึ้น
  - 3.2 ให้เด็กได้เรียนรู้ด้วยการปฏิบัติจริง
  - 3.3 ปลุกฝังความรู้ด้านเกษตรควบคู่กับสหกรณ์
  - 3.4 เน้นการประกอบอาชีพในท้องถิ่น และช่องทางที่ประกอบอาชีพให้ดีขึ้น
  - 3.5 เน้นจริยธรรมในการประกอบอาชีพ รู้จักประยุกต์ในด้านศิลปะและทักษะวิชาอาชีพเข้าด้วยกัน เพื่อนำไปใช้ในการดำรงชีวิต

จากลักษณะของกิจกรรมที่นักการศึกษาได้กล่าวไว้ พอสรุปได้ว่า ต้องมีลักษณะดังนี้

1. เป็นกิจกรรมที่ผู้เรียนได้ฝึกฝนพฤติกรรม และพัฒนาผู้เรียนใน 3 ด้าน คือ ด้านความรู้ ด้านเจตคติ และด้านทักษะความสามารถ

2. ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการกำหนดวัตถุประสงค์ ทำการประกอบกิจกรรม และประเมินผลกิจกรรม
4. มีเกณฑ์หรือมาตรฐานสำหรับการประกอบกิจกรรม
5. มีสื่อประสมเป็นเครื่องมือ ช่วยให้ผู้เรียนประกอบกิจกรรมให้บรรลุวัตถุประสงค์ การเรียนรวมวิธีการและกระบวนการต่างๆ
6. เวลาเหมาะสมในการทำกิจกรรม
7. ถ้าเป็นกิจกรรมที่ใช้ใบงาน ควรมีวิธีการประกอบกิจกรรมให้ผู้เรียนอ่านเข้าใจได้ เช่น บัตรคำสั่ง บัตรกิจกรรม
8. มีลักษณะของการกระทำที่เด่นชัด

หลักเกณฑ์ในการเลือกกิจกรรม

สุมิตร คุณานุกร (2518) กล่าวถึงหลักเกณฑ์ในการเลือกประสบการณ์ประกอบ การเรียนรู้ดังนี้

1. ต้องสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการสอน
2. ควรก่อให้เกิดความพึงพอใจแก่ผู้เรียนที่จะปฏิบัติ
3. ควรอยู่ในขอบเขตความสามารถทางด้านร่างกายของผู้เรียนที่จะปฏิบัติได้ คำนึงถึงประสบการณ์เดิมหรือทักษะเดิมที่นักเรียนมีอยู่
4. ควรส่งเสริมจุดมุ่งหมายในการสอนหลายๆด้าน
5. ควรสอดคล้องกับความแตกต่างระหว่างบุคคล เน้นให้ผู้จัดประสบการณ์คำนึงถึงความสามารถพิเศษทางด้านใดด้านหนึ่งของผู้เรียน

สงบ ลักษณะ (2534) กล่าวไว้ว่า ครูควรเลือกจัดกิจกรรมหรือประสบการณ์ โดยมีหลักดังต่อไปนี้

1. มีความสัมพันธ์โดยตรงกับจุดประสงค์การเรียนรู้ ทั้งนี้เพราะต้องการให้ผู้เรียนบรรลุจุดประสงค์โดยผ่านทางกิจกรรมการเรียนการสอน
2. สอดคล้องต่อความต้องการทางจิตวิทยาของผู้เรียน และความเหมาะสมกับระดับวุฒิภาวะ
3. มีความหมาย
4. มีความสมบูรณ์
5. มีการเสริมแรง

6. สัมพันธ์กับสถานการณ์ของชีวิตที่เป็นอยู่

7. สัมพันธ์กับแหล่งวิทยาการ และเวลาที่มีอยู่ แหล่งวิทยาการซึ่งเป็นสื่อที่ไม่สามารถแยกออกจากกิจกรรมการเรียนการสอนได้ ดังนั้น เวลาวางแผนกิจกรรมการเรียนการสอน จึงต้องระบุสิ่งที่จะใช้ประกอบการเรียนการสอนไว้ด้วย

ใจทิพย์ เชื้อรัตนพงษ์ (2539) กล่าวถึง หลักเกณฑ์ในการเลือกประสบการณ์การเรียนรู้อย่างนี้

1. ควรสอดคล้องกับจุดประสงค์ของการสอน
2. ควรสนองความต้องการหรือความสนใจของผู้เรียน
3. ควรเหมาะสมกับวุฒิภาวะ ความสามารถของผู้เรียนที่จะปฏิบัติได้
4. ควรสอดคล้องกับความแตกต่างระหว่างบุคคล
5. ควรมีความต่อเนื่องกับประสบการณ์เดิมของผู้เรียนที่มีอยู่
6. สามารถทำให้เกิดการเรียนรู้เร็ว และมีคุณภาพ เห็นภาพรวมของสิ่งที่เรียน
7. สามารถจัดให้ผู้เรียนได้ (ดูความพร้อมของโรงเรียน เช่น วัสดุ อุปกรณ์ เวลา บุคลากร)
8. ควรเรียงลำดับให้เหมาะสมโดยเริ่มจากง่ายไปหายาก

จากหลักเกณฑ์การเลือกกิจกรรมดังกล่าว พอสรุปได้ว่า กิจกรรมควรสอดคล้องกับจุดประสงค์ มีความสัมพันธ์กับชีวิตความเป็นอยู่ของผู้เรียนและสอดคล้องกับความแตกต่างระหว่างบุคคล สามารถจัดให้ผู้เรียนได้เรียนรู้เร็วและมีคุณภาพ เป็นกิจกรรมที่ให้ผู้เรียนได้ฝึกปฏิบัติ โดยเน้นทักษะกระบวนการ ปลูกฝังคุณลักษณะ ค่านิยม เจตคติที่จำเป็นแก่ผู้เรียน โดยกิจกรรมที่กล่าวมานั้นจะต้องเรียงลำดับจากง่ายไปหายาก

หลักการจัดกิจกรรม

สำนักงานคณะกรรมการประถมศึกษาแห่งชาติ(2536ก.) ได้สรุปหลักการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ดังนี้

1. การจัดการเรียนการสอนมุ่งให้เด็กเป็นศูนย์กลาง ครูมีบทบาทเป็นผู้กำกับคิดวางแผนการจัดการเรียนการสอนด้วยการศึกษาหลักสูตรให้เข้าใจและประยุกต์เนื้อหา กระบวนการและให้เหมาะสมกับท้องถิ่น กำหนดบทบาทหรือกิจกรรมที่จะให้นักเรียนปฏิบัติอย่างหลากหลายและเหมาะสม

2. การจัดการเรียนการสอนให้เน้นทักษะกระบวนการ ครูจะต้องเปลี่ยนแปลงบทบาทของการเรียนการสอน ที่เน้นในด้านเนื้อหา ความรู้ที่คนอื่นค้นพบไว้มากมายโดยการท่องจำมาเป็นการฝึกฝนระเบียบวิธีการที่ทำให้ได้มาซึ่งความรู้ ความคิด คำตอบ ผลผลิต และนำทักษะกระบวนการเหล่านั้นมาใช้ในสถานการณ์ในชีวิตจริงได้อย่างหลากหลาย

ทักษะกระบวนการต่าง ๆ ที่กล่าวถึง ได้แก่

- ทักษะกระบวนการ 9 ประการ
- ทักษะกระบวนการคิด
- ทักษะกระบวนการแก้ปัญหา
- ทักษะกระบวนการทางวิทยาศาสตร์
- ทักษะกระบวนการทางสังคม
- ทักษะกระบวนการทำงานเป็นกลุ่ม
- ทักษะกระบวนการรวบรวมข่าวสารและข้อมูล

3. สอนคนไม่ใช่สอนหนังสือ การจัดการเรียนการสอนจะต้องปลูกฝังคุณลักษณะค่านิยมเจตคติต่าง ๆ อันจำเป็นให้แก่ผู้เรียนไปด้วย ดังนี้

- รักตนเอง ครอบคลุม เห็นคุณค่าของชีวิต
- มองโลกในแง่ดี ยุติธรรม
- รักธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม
- ชอบพัฒนา ใฝ่ดี
- สนใจ ใคร่รู้
- มีเหตุผลไม่เชื่อง่าย แต่ยอมรับความจริง ไม่ดื้อดึง
- ไม่เห็นแก่ตัว
- รักอิสระเป็นตัวของตัวเอง ชอบพึ่งตนเอง
- มีความรับผิดชอบ มีน้ำใจเป็นนักกีฬา
- จงรักภักดีต่อบ้านเมือง
- ยอมรับความแตกต่าง
- ศรัทธาในการปกครองในระบบประชาธิปไตย

4. ให้นักเรียนได้รับการฝึกฝนทักษะกระบวนการแก้ปัญหาอย่างมีระบบ การเสาะแสวงหาความรู้อย่างมีระบบ ทั้งทางด้านวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีทางสังคม ตลอดจนความรู้ต่างๆ ที่สอดคล้องกับปัญหาและความต้องการของนักเรียนโดยผ่านขั้นตอนต่าง ๆ ในการเรียนรู้ด้วยตน

เอง เริ่มตั้งแต่การวางแผน การเลือก การตัดสินใจ การลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง ทำเอง รู้เอง โดยมีครูคอยให้คำปรึกษา เพื่อนำไปสู่การเรียนรู้แต่ละขั้นตอนดังกล่าว

5. ให้นักเรียนฝึกปฏิบัติควบคู่ไปกับการเรียนเนื้อหาอื่น ๆ เท่าที่สามารถทำได้
6. ฝึกฝนให้นักเรียนมีสุขนิสัยที่ดีในการรักษาสุขภาพอนามัย โดยจัดให้มีการตรวจสุขภาพเป็นประจำ ตามเวลาที่ครูเห็นว่าเหมาะสม
7. ฝึกฝนให้นักเรียนมีความสนใจเรื่องราว เหตุการณ์ เพื่อให้นักเรียนมีความรู้กว้างขวางทันสมัย รู้จักวิเคราะห์ข่าวและเหตุการณ์ประจำวัน
8. ครูสามารถยืดหยุ่นเวลาเรียนได้ตามความสนใจของผู้เรียน และความเหมาะสมกับลักษณะเนื้อหา
9. ครูจะต้องสร้างบรรยากาศให้นักเรียนและเพื่อน เชื่อมต่อกันในเชิงของการเรียนรู้ การเสาะแสวงหาความรู้ หาคำตอบ แก้ปัญหา ให้เป็นทั้งผู้ให้และผู้รับแก่กันและกัน การร่วมกันทำงานหรือทำกิจกรรมร่วมกัน เป็นสิ่งแวดล้อมที่ดี เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ตามวัตถุประสงค์

ปัจจัยที่มีผลต่อการกำหนดกิจกรรมการเรียน

การกำหนดกิจกรรมการเรียนขึ้นอยู่กับปัจจัยต่าง ๆ หลายประการกล่าวคือ

1. เนื้อหาสาระ บางวิชามีสาระที่มีลักษณะเป็นกิจกรรมอยู่แล้ว เช่น วิชาพลศึกษา และหัตถศึกษาที่สามารถที่จะจัดกิจกรรมได้ทันที บางวิชาเป็นเนื้อหาวิชาสามัญครูก็ต้องจัดกิจกรรมที่เน้นการปฏิบัติให้มากขึ้น
2. ความพร้อมของผู้เรียนที่จะประกอบกิจกรรม อันเป็นผลมาจากลักษณะนิสัยที่ได้สั่งสมมาตั้งแต่เป็นเด็ก
3. สภาพแวดล้อมการเรียน อาทิ ขนาด แสง และอุณหภูมิของห้องเรียน
4. ความสะดวกในการซื้อหาสื่อการสอนและห้องทดลองปฏิบัติการต่าง ๆ ที่จะช่วยนักเรียนประกอบกิจกรรมได้อย่างดี
5. นโยบายของสถาบันการศึกษาใน เกี่ยวกับการส่งเสริมให้ผู้จัดกิจกรรมการเรียนแก่ผู้เรียน
6. ความกระตือรือร้นและความใจกว้างของผู้สอนที่จะจัดให้มีกิจกรรมในลักษณะต่าง ๆ

3.2.6 การกำหนดคาบเรียน

หลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง 2533) ตลอดหลักสูตรประถมศึกษา ใช้เวลาเรียนประมาณ 6 ปี แต่ละปีการศึกษาควรมีเวลาเรียนไม่น้อยกว่า 40 สัปดาห์ ในหนึ่งสัปดาห์ต้องมีเวลาเรียนไม่น้อยกว่า 25 ชั่วโมง หรือ 75 คาบ ซึ่งกำหนดให้คาบละ 20 นาที ทั้งนี้เมื่อรวมแล้วต้องไม่ต่ำกว่า 200 วัน และไม่ต่ำกว่า 1,000 ชั่วโมง และสำหรับชั้น ป.5-6 นั้น ให้เพิ่มเวลาในการจัดกิจกรรมตามความสนใจของผู้เรียนในกลุ่มประสบการณ์พิเศษอีกไม่ต่ำกว่า 200 ชั่วโมง

ในการกำหนดคาบเวลาเรียนสำหรับคำอธิบายรายวิชาหรือรายวิชาที่จัดทำขึ้นใหม่นั้น การกำหนดคาบเวลา จะต้องเป็นไปตามเงื่อนไข คือ ในระดับประถมศึกษา จำนวนคาบเวลาเรียนที่กำหนดนั้น จะต้องไม่ทำให้คาบเวลาเรียนสำหรับกลุ่มประสบการณ์ / หน่วยย่อยที่มีอยู่เปลี่ยนแปลงไป ซึ่งกลุ่มประสบการณ์ที่จัดให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ แต่ละกลุ่มมีอัตราเวลาเรียนในแต่ละระดับชั้น กำหนดไว้ดังที่กล่าวแล้วในตอนต้น

3.2.7 การจัดทำแผนการสอน และคู่มือครู

ความหมายของแผนการสอน

มีผู้ให้ความหมายของแผนการสอนไว้ดังนี้

สังัด อุทรานันท์ (2532) กล่าวว่า การจัดทำแผนการสอนเป็นการขยายรายละเอียดของหลักสูตรให้ไปสู่การปฏิบัติ โดยการกำหนดกิจกรรมและเวลาไว้อย่างชัดเจน สามารถนำไปปฏิบัติได้ โดยลักษณะที่กล่าวมานี้ การจัดทำแผนการสอนจึงมักจะทำกันเป็นรายวิชา หรือเป็นรายชั้นเรียน แผนการสอนควรแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนแรกเป็นแผนการสอนระยะยาว และอีกส่วนหนึ่งเป็นแผนการสอนระยะสั้น ซึ่งนำเอาแผนการสอนแต่ละส่วนของแผนการสอนระยะยาว มาขยายเป็นรายละเอียดสำหรับการสอนในแต่ละครั้ง

กรมวิชาการ(2534) อธิบายว่า แผนการสอน คือ การนำเอาวิชาหรือ กลุ่มประสบการณ์ ที่จะต้องทำการสอนตลอดภาคเรียนมาสร้างเป็นแผนการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน การใช้สื่ออุปกรณ์การสอน และการวัดผลการประเมินผล สำหรับเนื้อหาสาระและจุดประสงค์การเรียนรู้ย่อย ๆ ให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์หรือจุดเน้นของหลักสูตร สภาพของผู้เรียน ความพร้อมของโรงเรียนในด้านวัสดุอุปกรณ์และชีวิตจริงในห้องเรียน หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง แผนการสอน คือ การเตรียมการสอนเป็นลายลักษณ์อักษรล่วงหน้า หรือคือบันทึกการสอนตามปกตินั่นเอง

วินิจ เกตขำ และชาญชัย ศรีไสยเพชร (อ้างถึงใน ใจทิพย์ เชื้อรัตนพงษ์, 2539) กล่าวว่า แผนการสอน หมายถึง ส่วนขยายของหลักสูตรซึ่งกำหนดแนวการสอน และจัดกิจกรรม โดยยึดเนื้อหา จุดประสงค์การเรียนรู้ ความคิดรวบยอดในหลักสูตรไว้เป็นหลัก

ชัยยงค์ พรหมวงศ์ (2521) ได้ให้ความหมายของแผนการสอนไว้ว่า แผนการสอน เป็นการกำหนดขั้นตอนการสอนที่ครุมุ่งหวังจะให้ผู้เรียน ได้เกิดพฤติกรรมเรียนรู้ในเนื้อหาและ ประสบการณ์หน่วยใดหน่วยหนึ่งตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้

ใจทิพย์ เชื้อรัตนพงษ์ (2539) มีความคิดเห็นว่าการวางแผนการสอนเป็นการเตรียม การสอนวิชาใดวิชาหนึ่งล่วงหน้า โดยวิเคราะห์หลักสูตรและเอกสารหลักสูตรต่างๆแล้วนำมาสร้าง เป็นกำหนดการสอนและแผนการสอน เพื่อให้ผู้เรียนบรรลุตามจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้ในหลักสูตร

จากความหมายดังกล่าวพอสรุปได้ว่า แผนการสอนหมายถึง การวางแผนหรือการ เตรียมการสอนไว้ล่วงหน้าโดยให้สอดคล้องกับจุดประสงค์ที่จะสอน เหมาะสมกับเนื้อหาและ ความรู้ของผู้เรียน เพื่อให้ผู้เรียนบรรลุตามจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้ในหลักสูตร ซึ่งเป็นการเตรียม การสอนไว้ล่วงหน้า

ลักษณะของแผนการสอน

วิชัย วงษ์ใหญ่ (2521) กล่าวถึงลักษณะของแผนการสอนที่ดีควรมีลักษณะดังนี้

1. มีความมุ่งหมายของแต่ละบทเรียน เพื่อเป็นแนวทางในการประเมินผลการเรียน การสอน
2. คำนึงถึงธรรมชาติ ความต้องการ ความสนใจของเด็กและระยะเวลาของการเรียน แต่ละครั้ง
3. มีกิจกรรมเพื่อเสริมสร้างประสบการณ์ของผู้เรียน อันเป็นหนทางไปสู่การสรุปเป็น ความคิดรวบยอด
4. เลือกวิธีสอนแบบต่างๆ มาใช้ให้เหมาะสมกับบทเรียน และวัยเรียนของเด็ก
5. คำนึงถึงแหล่งทรัพยากร เพื่อสะดวกในการจัดหาวัสดุประกอบการเรียน และจัด วิทยากรให้เหมาะสมกับสภาพของท้องถิ่นของโรงเรียน

กรมวิชาการ (2534) กล่าวว่า ลักษณะของแผนการสอนมีลักษณะดังนี้

1. จุดประสงค์การเรียนรู้ต้องชัดเจน
2. กิจกรรมควรนำไปสู่ผลการเรียนตามจุดประสงค์ได้จริง

3. ระบุพฤติกรรมครูผู้สอนอย่างชัดเจนในการอำนวยความสะดวกแก่ผู้เรียน ให้เกิดการเรียนรู้ได้

4. เรียงลำดับสื่อจากคุณค่ามากไปหาน้อย คือ ของจริง ภาพ สัญลักษณ์ทางภาษา

5. วิธีวัดผลควรชัดเจนตามจุดประสงค์การเรียนรู้

วัลลภ กัณฑ์พย์ (2534) ได้กล่าวถึง ลักษณะแผนการสอนที่ดีว่า ควรมีกิจกรรมการเรียนการสอนที่เข้าลักษณะ 4 ประการ ดังนี้

1. มีกิจกรรมที่ให้นักเรียนได้ลงมือปฏิบัติให้มากที่สุด

2. เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ค้นพบคำตอบ หรือทำสำเร็จด้วยตนเอง โดยครูเป็นผู้คอยกระตุ้นด้วยคำถามหรือปัญหา

3. เน้นทักษะกระบวนการ มุ่งให้ผู้เรียนรับรู้ และนำกระบวนการไปใช้จริง

4. ส่งเสริมการใช้วัสดุอุปกรณ์ ที่จัดหาได้ในท้องถิ่น

อาจกล่าวได้ว่า ลักษณะของแผนการสอนนั้น จุดประสงค์การเรียนรู้ต้องชัดเจน ส่วนกิจกรรมควรเน้นให้นักเรียนได้ปฏิบัติจริงมากที่สุด ครูเป็นเพียงผู้คอยกระตุ้นให้ผู้เรียนได้ค้นพบคำตอบด้วยตนเองโดยเน้นทักษะกระบวนการ สื่อการเรียนการสอนควรเรียงลำดับจากคุณค่ามากไปหาน้อย และส่งเสริมให้นำวัสดุอุปกรณ์ที่หาได้ในท้องถิ่นมาใช้ และสุดท้ายวิธีวัดผล ควรชัดเจนตามจุดประสงค์การเรียนรู้

องค์ประกอบของแผนการสอน

วิชัย วงษ์ใหญ่ (2521) กล่าวถึงองค์ประกอบของแผนการสอนโดยแบ่งออกเป็น 7 ส่วน ดังนี้

1. หัวเรื่องและกำหนดเวลาเรียน คือการแบ่งเนื้อหาสาระการเรียนออกเป็นส่วนย่อย เพื่อให้ผู้เรียนได้รู้ลึกซึ่งยิ่งขึ้น ภายในเวลาที่กำหนด

2. เนื้อหาสาระ คือสิ่งที่ครูจะต้องศึกษาจากหลักสูตร แบบเรียน คู่มือครู และเขียนในลักษณะสั้นๆ กว้างๆ

3. ความคิดรวบยอด เป็นเรื่องของความเข้าใจ อันเกิดจากประสาทสัมผัสกับสิ่งแวดล้อมโดยตีความหมายออกเป็นพฤติกรรมทางสมอง และนำมาสิ่งใหม่ไปเชื่อมโยงกับประสบการณ์เดิม

4. จุดประสงค์การเรียนรู้ กำหนดเป็นจุดประสงค์เชิงพฤติกรรม ส่วนจุดประสงค์ การเรียนการสอนบางอย่างกำหนดจุดประสงค์เชิงพฤติกรรมไม่ได้ อาจกำหนดไว้ในจุดประสงค์ ทั่วไป

5. สื่อการเรียนรู้ คือวัสดุ อุปกรณ์และกิจกรรมการเรียนการสอนที่ครูและนักเรียนจะ ต้องใช้เพื่อก่อให้เกิดการเรียนรู้

6. กิจกรรมการเรียนรู้ ครูต้องวิเคราะห์กิจกรรมการเรียนอย่างรอบคอบ พิจารณา จากจุดประสงค์การเรียนรู้ของแต่ละข้ออย่างละเอียด เพื่อครูจะได้ทราบว่าจะจัดกิจกรรมอย่างไร

7. การประเมินผล คือการตรวจสอบว่าหลังจากเรียนแล้วได้มีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ดังที่คาดหวังไว้ในจุดประสงค์กำหนดไว้หรือไม่ และการประเมินผลควรสอดคล้องกับจุดประสงค์ การเรียนรู้ที่กำหนดไว้แต่ละข้อ

สันต์ ธรรมบำรุง (2527) กล่าวถึงองค์ประกอบของแผนการสอน ดังนี้

1. เลขที่ของแผนการสอน เป็นลำดับที่ของแผนการสอนในวิชานั้นๆ หรือ กลุ่ม วิชานั้นๆ

2. ชื่อแผนการสอน เป็นหัวเรื่องที่จะสอน

3. คาบเวลาที่ใช้สอน เป็นการกำหนดว่าใช้เวลาในการสอนกี่คาบ หรือกี่ชั่วโมง

4. ความคิดรวบยอด เป็นหลักหรือจุดสำคัญของเรื่องที่จะสอน

5. จุดประสงค์ส่วนใหญ่ เป็นจุดประสงค์เชิงพฤติกรรมในการสอนเรื่องนั้นๆ

6. เนื้อหา เป็นรายละเอียดของเรื่องที่จะสอน

7. กิจกรรมการเรียนรู้ เป็นการบอกแนวทางการกระทำของนักเรียนว่านักเรียนจะทำ เรื่องอะไรบ้างในการเรียนเรื่องนั้นๆ

8. สื่อการเรียนรู้ เป็นรายการที่ระบุถึงอุปกรณ์ วัสดุ ที่ใช้ในการสอน รวมทั้งวิธีการ สอนของครูด้วย

9. การประเมินผล เป็นการประเมินผลการเรียนตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้

กรมวิชาการ (2534) ได้กล่าวถึงองค์ประกอบของแผนการสอน ดังนี้

1. สาระสำคัญ คือ ความคิดรวบยอด หรือหลักการ หรือโครงสร้างของเนื้อหาที่ ต้องการให้ผู้เรียนได้รับหลังจากเรียนเรื่องรวมนั้นๆ ไปแล้ว

2. จุดประสงค์การเรียนรู้ เป็นจุดประสงค์ที่วิเคราะห์มาจากหลักสูตรใจคำอธิบาย รายวิชาเป็นสิ่งที่บอกให้ทราบว่าจัดการเรียนการสอนให้อยู่ในขั้นใดของทักษะ เช่น ชั้นความ

รู้ความจำ ความเข้าใจ นำไปใช้ วิเคราะห์ สังเคราะห์ และประเมินค่า และเมื่อกำหนดจุดประสงค์การเรียนรู้แล้ว ควรนำจุดประสงค์ย่อยเพื่อนำทางไปสู่การเรียนรู้ปลายทางนั้นด้วย

3. กิจกรรมการเรียนการสอน คือ การจัดสภาพการเรียนรู้เพื่อให้ผู้เรียนบรรลุวัตถุประสงค์การเรียนรู้ที่กำหนดไว้ ทั้งนี้จะต้องเน้นกระบวนการ ส่งเสริมให้นักเรียนคิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาเป็น ได้ฝึกปฏิบัติทั้งงานกลุ่มและรายบุคคล

4. สื่อการเรียนการสอน คือ เครื่องมือ วัสดุ และอุปกรณ์ต่าง ๆ ที่ใช้ประกอบการเรียนการสอน เพื่อให้การเรียนการสอนบรรลุจุดประสงค์ได้ง่ายและรวดเร็ว

5. กิจกรรมเสนอแนะ คือ การจัดกิจกรรมที่สอดคล้องกับการเรียนการสอนในแต่ละจุดประสงค์การเรียนรู้ เพื่อเพิ่มพูนความรู้ให้แก่นักเรียน โดยการจัดในโอกาสต่าง ๆ นอกเวลาเรียน รวมทั้งการจัดกิจกรรมเพื่อซ่อมเสริม และการจัดกิจกรรมเพื่อให้ผู้เรียนเกิดความรักและเห็นคุณค่า

6. การวัดและประเมินผล คือ การประมาณราคา หรือประมาณค่าของสิ่งของต่าง ๆ เพื่อบอกคุณภาพของสิ่งนั้น ๆ เช่น การประเมินการเรียนรู้ของผู้เรียน เป็นการบอกคุณภาพว่าผู้เรียนมีความเข้าใจมากน้อยเพียงใด เพื่อจะได้มีการพัฒนา หรือต้องปรับปรุงแก้ไข ครูอาจต้องใช้เครื่องมือหลาย ๆ ชนิด เพื่อจะได้ข้อมูลมากเพียงพอที่จะนำมาประกอบการวินิจฉัยได้ เป็นต้นว่า แบบสังเกต แบบทดสอบ แบบสัมภาษณ์ เป็นต้น

ใจทิพย์ เชื้อรัตนพงษ์ (2539) ได้กล่าวถึง องค์ประกอบของแผนการสอน ดังนี้

1. ชื่อกลุ่มประสบการณ์/กลุ่มวิชา ชื่อระดับชั้น ชื่อแผนการสอน/เรื่อง และจำนวนคาบ

2. สาระสำคัญหรือความคิดรวบยอด คือ ข้อสรุปหรือความคิดครั้งสุดท้ายที่เกิดแก่ผู้เรียนในลักษณะที่สั้นที่สุด เป็นสาระหรือแก่นแท้ของเนื้อหาที่ต้องการให้ผู้เรียนได้รับความคิดที่เกิดขึ้นหลังจากที่ผู้เรียนได้รับประสบการณ์หรือการเรียนรู้ในเรื่องนั้น ๆ การเขียนความคิดรวบยอดจะต้องคำนึงถึงวัยและระดับสติปัญญาของผู้เรียน มักจะเขียนในรูปประโยคบอกเล่า หรืออาจเขียนเป็นข้อ ๆ ก็ได้

3. จุดประสงค์การเรียนรู้หรือจุดประสงค์เชิงพฤติกรรม เป็นพฤติกรรมหรือสิ่งที่ยุ่หวังจะให้เกิดขึ้นกับผู้เรียนหลังจากที่ได้เรียนแผนการสอนนั้น ๆ ควรเขียนโดยระบุพฤติกรรมให้ชัดเจน กะทัดรัดและเข้าใจง่าย จะได้เป็นประโยชน์ต่อครูในการกำหนดกิจกรรมการเรียนการสอน รวมทั้งการวัดและประเมินผลการเรียนของผู้เรียน นอกจากนี้ควรครอบคลุมพฤติกรรมด้านพุทธิพิสัย (Cognitive Domain) จิตพิสัย (Affective Domain) และทักษะพิสัย (Psychomotor Domain)

4. เนื้อหาสาระ เป็นสิ่งที่ครูต้องศึกษาจากหลักสูตรและเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง และควรสอดคล้องกับจุดประสงค์การเรียนรู้ ไม่ควรยากเกินไปหรือง่ายเกินไปสำหรับผู้เรียน

5. กิจกรรมการเรียนการสอน ควรระบุวิธีการสอนและกิจกรรมที่จะจัดให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ โดยเน้นกิจกรรมที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ปฏิบัติกิจกรรมมากที่สุด โดยครูมิใช่เป็นผู้ให้ความรู้แก่ผู้เรียนโดยตรง แต่จะคอยชี้แนะหรือกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้เอง ครูจึงควรเน้นการสอนที่ระบุขั้นตอนของกิจกรรมการเรียนการสอนออกเป็น 3 ขั้นตอน คือ ขั้นการนำเข้าสู่บทเรียน ขั้นดำเนินการสอน และขั้นสรุปบทเรียน ซึ่งอาจจะแยกเป็น 3 ขั้นตอนให้ชัดเจนหรือเขียนรวมกันและแบ่งเป็นรายข้อก็ได้

6. สื่อการเรียนการสอน เป็นตัวกลางที่ช่วยให้การถ่ายทอดความรู้ทักษะ และเจตคติไปยังผู้เรียนได้อย่างรวดเร็วและมีประสิทธิภาพ สื่อการเรียนการสอนมีความหมายครอบคลุมถึงวัสดุอุปกรณ์การเรียนการสอนต่าง ๆ เทคนิควิธีการที่ครูและผู้เรียนใช้ในการประกอบกิจกรรมการเรียนการสอน รวมทั้งสิ่งพิมพ์ต่างๆ เช่น ตำราเรียน แบบเรียน แบบฝึกหัด ฯลฯ ครูควรเลือกและใช้สื่อการเรียนการสอนที่ตอบสนองจุดประสงค์การเรียนรู้สอดคล้องกับกิจกรรมการเรียนการสอนและเนื้อหาวิชา เหมาะสมกับวัยและวุฒิภาวะของผู้เรียน รวมทั้งควรใช้สื่อที่มีราคาไม่แพงมากและหาได้ง่ายในท้องถิ่น

7. การวัดและประเมินผล เป็นการตรวจสอบว่าหลังจากที่เรียนบทเรียนในแผนการสอนแล้ว ผู้เรียนมีพฤติกรรมเปลี่ยนไปตามที่ได้ระบุไว้ในจุดประสงค์การเรียนรู้หรือไม่อย่างไร ควรเขียนแนวทางการวัดผลให้มีความสอดคล้องกับจุดประสงค์การเรียนรู้ ระบุวิธีการวัดผล เครื่องมือที่ใช้ในการวัดผล และเกณฑ์ในการตัดสินให้ชัดเจน

จากองค์ประกอบดังกล่าวพอสรุปองค์ประกอบของแผนการสอนได้ดังนี้

1. ชื่อกลุ่มประสบการณ์/กลุ่มวิชา ระดับชั้น สื่อแผนการสอน/เรื่อง และจำนวนคาบ
2. สาระสำคัญ
3. จุดประสงค์การเรียนรู้
4. เนื้อหา
5. กิจกรรมการเรียนการสอน
6. สื่อการเรียนการสอน
7. กิจกรรมเสนอแนะ และ
8. การวัดผลและประเมินผล

รูปแบบของแผนการสอน

แผนการสอนไม่มีรูปแบบตายตัว แล้วแต่สถานศึกษาแต่ละแห่งจะออกแบบตามความเหมาะสม อย่างไรก็ตามแผนการสอนส่วนใหญ่ จะมีลักษณะคล้ายคลึงกัน ซึ่งพอสรุปรูปแบบที่สำคัญได้ 2 รูปแบบดังนี้ (สุพิน บุญชูวงศ์ อ่างถึงโน ใจทิพย์ เชื้อรัตนพงษ์, 2539)

1. แบบเรียงหัวข้อ รูปแบบแผนการสอนชนิดนี้จะเขียนเรียงลำดับก่อนหลังโดยไม่ต้องติดตาราง รูปแบบนี้สะดวกแก่การเขียนของครูเพราะไม่เสียเวลาติดตาราง แต่มีข้อเสียคือ ยากต่อการมองความสัมพันธ์ของแต่ละหัวข้อเพราะเขียนอยู่คนละหน้า

ตัวอย่าง แผนการสอนแผนเรียงหัวข้อ

แผนการสอนกลุ่มประสบการณ์/กลุ่มวิชา.....	ชั้น.....
หน่วยที่.....	เรื่อง.....
	เวลาเรียน.....คาบ/ชั่วโมง
สาระสำคัญ-----	

จุดประสงค์เชิงพฤติกรรม	
1.	-----
2.	-----
3.	-----
เนื้อหา	-----

กิจกรรมการเรียนการสอน	
1. ขั้นนำ	
1.	-----
2.	-----
2. ขั้นสอน	
1.	-----
2.	-----
3. ขั้นสรุป	
1.	-----
2.	-----
สื่อการเรียนการสอน	
1.	-----
2.	-----
การวัดผลและประเมินผล	
1.	-----
2.	-----
(อาจเพิ่มหัวข้อ "หมายเหตุ" เพื่อระบุข้อสังเกตหรือปัญหาที่พบในการสอนจริงจะได้เป็นข้อมูลในการปรับปรุง แผนการสอนและการเรียนการสอนในครั้งต่อไป)	

2. แบบกิ่งตาราง รูปแบบแผนการสอนชนิดนี้เป็นแบบที่แสดงให้เห็นเป็นช่อง ๆ ตามลำดับก่อนหลัง ซึ่งรูปแบบนี้อาจทำให้ครูต้องเพิ่มภาระในการตีตาราง แต่จะสะดวกในการอ่านเพราะมองเห็นความสัมพันธ์ของแต่ละช่องในหน้าเดียวกันได้ง่าย

ตัวอย่าง แผนการสอนแบบกิ่งตาราง

แผนการสอนกลุ่มประสบการณ์/กลุ่มวิชา.....	ชั้น.....
หน่วยที่.....	เรื่อง.....
สาระสำคัญ.....	เวลาเรียน.....คาบ/ชั่วโมง
.....	.....
.....	.....
.....	.....

จุดประสงค์ เชิง พฤติกรรม	เนื้อหา	กิจกรรมการเรียน การสอน	สื่อการเรียน การสอน	การวัดและ ประเมินผล	หมายเหตุ *

*สำหรับระบุข้อสังเกตหรือปัญหาที่พบในการสอนจริงจะได้เป็นข้อมูลในการปรับปรุง แผนการสอน และการเรียนการสอนในครั้งต่อไป

ในระดับอนุบาลและประถมศึกษา นิยมใช้แผนการสอนแบบกิ่งตาราง เพราะทำให้ครูสามารถกำหนดกิจกรรมการเรียนการสอนที่สัมพันธ์กับจุดประสงค์ สื่อการเรียนการสอนและการวัดและประเมินผลได้ชัดเจน

ขั้นตอนการทำแผนการสอน

บำรุง กัลดเจริญและฉวีวรรณ กินาวงค์ (2527) กล่าวว่า การจัดทำแผนการสอนที่ดีควรปฏิบัติดังนี้

1. ศึกษาหลักสูตร โดยเริ่มจากหลักการ จุดมุ่งหมาย โครงสร้างของหลักสูตรและรายละเอียดของหลักสูตรในกลุ่มวิชา โดยทำความเข้าใจในสิ่งที่จะต้องสอน เพื่อจะได้พบขอบข่ายของกิจกรรมและประสบการณ์ต่าง ๆ ที่ครูจะต้องจัดให้นักเรียน

2. ศึกษาเอกสารหลักสูตรอื่น ๆ เช่น แผนการสอน คู่มือครู หนังสือเรียน แบบฝึกหัดตลอดจนสื่อการเรียนการสอน เพราะเอกสารเหล่านี้มีความสมบูรณ์กว่าตัวหลักสูตร ครูจะต้องศึกษาเอกสารเหล่านี้ให้เข้าใจ เพื่อที่จะวางแผนการเรียนการสอน ได้ถูกต้อง เหมาะสม และมีประสิทธิภาพ

3. ศึกษาวิธีวัดผลและประเมินผลการเรียน ตลอดจนการใช้แบบฟอร์มต่าง ๆ ตามหลักสูตร ทำความเข้าใจอย่างละเอียด เพื่อสามารถปฏิบัติตามได้อย่างถูกต้อง

กรมวิชาการ (2534) กล่าวว่า การทำแผนการสอนมีขั้นตอนดังนี้

1. ศึกษาหลักสูตร การศึกษาหลักสูตรเพื่อการทำแผนการสอนนั้น จะต้องศึกษาตั้งแต่หลักการและจุดหมายของหลักสูตร จุดประสงค์และคำอธิบายรายวิชา ทั้งนี้เพื่อจะได้นำไปสู่วิเคราะห์จุดประสงค์การเรียนรู้ได้อย่างครบถ้วน

2. วิเคราะห์จุดประสงค์การเรียนรู้ จะต้องวิเคราะห์จุดประสงค์การเรียนรู้ในรายวิชาที่สอน โดยวิเคราะห์จากจุดประสงค์และคำอธิบายรายวิชา แล้วนำไปสัมพันธ์กับจุดมุ่งหมาย และหลักการของหลักสูตรด้วย เพื่อดูว่าจุดประสงค์การเรียนรู้ที่วิเคราะห์ได้นั้นครอบคลุมตามที่หลักสูตรต้องการครบถ้วนหรือไม่ หากยังไม่ครบจะได้เพิ่มเติมให้สมบูรณ์

3. สัมพันธ์จุดประสงค์การเรียนรู้กับเวลา ในโครงสร้างของหลักสูตร จะกำหนดเวลาเรียนรายวิชาต่าง ๆ ไว้ชัดเจน ฉะนั้นเมื่อวิเคราะห์จุดประสงค์การเรียนรู้ได้แล้ว ควรจะพิจารณาเวลาสอนให้เหมาะสมด้วย

4. จัดลำดับจุดประสงค์ในการวิเคราะห์จุดประสงค์การเรียนรู้ ควรจัดลำดับจุดประสงค์การเรียนรู้ให้เหมาะสมในการสอน

5. กลวิธีการสอน การทำแผนการสอน คือ การเตรียมการสอน ฉะนั้นจึงจำเป็นต้องหาวิธีการสอน เพื่อให้การสอนบรรลุตามจุดประสงค์การเรียนรู้ที่กำหนดไว้ หลักสูตรฉบับปรับปรุงนี้มุ่งการสอนที่เน้นกระบวนการ โดยเน้นนักเรียนเป็นศูนย์กลาง ให้ผู้เรียนค้นพบคำตอบด้วยตนเอง มีการฝึกทักษะเป็นรายบุคคลและเป็นกลุ่ม และใช้วัสดุอุปกรณ์ในห้อง

6. จัดทำสื่อการเรียนการสอน การทำแผนการสอนจำเป็นจะต้องหาสื่อและอุปกรณ์การเรียนการสอนให้สอดคล้องกับกลวิธีสอนที่คิดขึ้น ครูผู้สอนอาจคิดกิจกรรมการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับสื่อการเรียนการสอนที่มีอยู่แล้ว หรือหากคิดกิจกรรมการเรียนการสอนแล้วไม่มีสื่อการเรียนการสอน ก็ต้องจัดทำสื่อการเรียนการสอนเพิ่มขึ้นตามความเหมาะสมเพื่อจะช่วยให้การเรียนการสอนบรรลุเป้าหมาย

7. จัดทำเครื่องมือวัดและประเมินผลการทำแผนการสอนนั้นจำเป็นจะต้องคิดวางแผนให้ครบวงจร คือ จะต้องวางแผนทางให้ครอบคลุมถึงการจัดทำเครื่องมือวัดและประเมินผลการเรียนการสอนเพื่อดูว่าการเรียนการสอนนั้นบรรลุผลหรือไม่ เครื่องมือวัดและประเมินผลการเรียนการสอนนั้น จะต้องมิตั้งระหว่างการสอนและการวัดผลรวมเพื่อบรรลุจุดประสงค์การเรียนรู้ด้วย

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (2534 ก.) ได้กล่าวถึงขั้นตอนการเขียนแผนการสอนไว้ ดังนี้

1. กำหนดความคิดรวบยอดในการสอนแต่ละครั้ง ผู้สอนจะต้องทราบว่าบทเรียนนั้นมีความคิดรวบยอดหรือสาระสำคัญอะไรที่จะให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้แล้วผู้สอนพยายามสอนให้ผู้เรียนได้รับความรู้หรือความคิดรวบยอดอันเป็นสาระสำคัญนั้น
2. กำหนดวัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรม เป็นจุดประสงค์ที่ระบุว่า เมื่อผู้เรียนเรียนบทเรียนจบลงแล้ว ผู้เรียนจะแสดงพฤติกรรมอะไรได้บ้าง โดยพฤติกรรมนั้นต้องวัดและสังเกตได้
3. กำหนดเนื้อหา ระบุเนื้อหาที่สอนโดยย่อ ๆ
4. กำหนดกิจกรรมการเรียนการสอน เขียนให้ชัดเจนว่าตั้งแต่เริ่มต้นจนหมดชั่วโมงหรือหมดคาบ ผู้สอนและผู้เรียนทำกิจกรรมอะไรบ้างโดยทั่วไปกิจกรรมการเรียนการสอนมี 3 ชั้น คือ
  - 4.1 ชั้นนำเข้าสู่บทเรียน เป็นชั้นเร้าความสนใจของผู้เรียน เพื่อให้ผู้เรียนมีความต้องการและพร้อมที่จะเรียน
  - 4.2 ชั้นปฏิบัติกิจกรรม เมื่อผู้เรียนสนใจที่จะเรียนแล้ว ผู้สอนก็เริ่มดำเนินการสอนซึ่งอาจใช้การอธิบาย อภิปราย สาธิต เชิญวิทยากรมาบรรยายหรือค้นคว้ารายงานเป็นกลุ่ม เป็นต้น
  - 4.3 ชั้นสรุปและวัดผล เป็นชั้นที่ผู้สอนและผู้เรียนช่วยกันสรุปบทเรียนหรือย้ำอีกครั้งว่าได้เรียนอะไรไปบ้างในชั่วโมงนั้นและมีการวัดผลประเมินผลด้วย
5. วางแผนการใช้สื่อการเรียนการสอน ระบุสื่อการสอนที่ใช้ เช่น ชั้นนำเข้าสู่บทเรียนใช้สื่ออะไร ชั้นดำเนินการสอนต้องใช้สื่ออะไร และสรุปใช้สื่ออะไร โดยเขียนสื่อที่จะใช้เรียงตามลำดับ

6. การวางแผนวัดผลและประเมินผล ต้องระบุให้ชัดเจนว่าจะวัดด้วยวิธีใดบ้าง เช่น จะใช้ตอบคำถาม สังเกตการทำงานเป็นกลุ่มหรือให้สอบข้อเขียน เมื่อวัดผลแล้ว ผู้สอนประเมินผลว่าเป็นอย่างไร บันทึกไว้ เช่น ผู้เรียนทำข้อสอบได้ หรือผู้เรียนมีปัญหาอะไรที่ควรจะปรับปรุงแก้ไข

7. หมายเหตุหรือเสนอแนะเพิ่มเติม เป็นส่วนที่มีไว้เพื่อบันทึกเหตุการณ์ที่เกี่ยวกับการเรียนการสอน เช่น สอนไม่จบ หรือไม่ได้สอน เป็นต้น

ใจทิพย์ เชื้อรัตนพงษ์ (2539) ได้กล่าวถึง ขั้นตอนการทำแผนการสอนดังนี้

1. จัดทำกำหนดการสอนในวิชาที่ได้รับมอบหมายให้ทำแผนการสอน
2. สืบเสาะหาเนื้อหาที่ต้องสอนทั้งหมด และกำหนดว่าในระยะเวลาสอนแต่ละครั้งหรือใน 1 สัปดาห์นั้นควรสอบอะไรบ้าง แล้วเริ่มเขียนแผนการสอนตามองค์ประกอบต่าง ๆ ของแผนการสอน การกำหนดแผนการสอนควรให้สอดคล้องกับการจัดตารางสอนของวิชานั้น ๆ ด้วย
3. เตรียมการสอน คือ การเตรียมกิจกรรมที่กำหนดไว้ การเลือกและผลิตสื่อการเรียนการสอนตามที่กำหนดไว้ในแผนการสอน รวมทั้งการเตรียมเครื่องมือวัดและประเมินผลด้วย
4. ดำเนินการสอนตามแผนที่วางไว้
5. วัดและประเมินผลทั้งในส่วนของผู้เรียนและครูผู้สอน หลังจากที่ใช้แผนการสอนเพื่อประโยชน์ในการปรับปรุงแก้ไขแผนการสอนให้มีคุณภาพดีขึ้น

จากขั้นตอนการทำแผนการสอนที่กล่าวมาพอสรุปได้ว่า การจัดทำแผนการสอนจะต้องอาศัยข้อมูลต่าง ๆ เช่น การวิเคราะห์เนื้อหา ความคิดรวบยอด จุดประสงค์ กิจกรรมการเรียนการสอน สื่อการสอน และการประเมินผล เพื่อนำมาเป็นแนวทางในการจัดทำแผนการสอน เป็นการเตรียมตัวล่วงหน้า เป็นการบันทึกขั้นตอนกระบวนการเรียนการสอนที่เป็นลายลักษณ์อักษร ซึ่งขั้นตอนการทำแผนการสอน พอสรุปได้ดังนี้

1. ศึกษาหลักสูตร
2. ศึกษาเอกสารหลักสูตร
3. วิเคราะห์จุดประสงค์การเรียนรู้ และจัดลำดับจุดประสงค์การเรียนรู้ให้เหมาะสมกับเวลา
4. เลือกวิธีสอน
5. จัดทำสื่อการเรียนการสอน
6. จัดทำเครื่องมือวัดและประเมินผล
7. ดำเนินการสอนตามแผนที่วางไว้
8. วัดและประเมินผลหลังจากที่ใช้แผนการสอน

9. ปรับปรุงแก้ไขแผนการสอนให้มีคุณภาพ

ประโยชน์ของแผนการสอน

มีนักการศึกษาได้กล่าวถึงประโยชน์ของแผนการสอนไว้ ดังนี้

สังต์ อุทรานันท์ (2532) กล่าวว่า แผนการสอนมีประโยชน์ต่อการจัดการเรียนการสอนของครู คือ

1. จะเป็นแนวทางในการสอนซึ่งจะช่วยให้ความสะดวกแก่ครูผู้ใช้หลักสูตร สามารถดำเนินการสอนให้ได้ผลตามความมุ่งหมายของหลักสูตร
2. จะให้ความสะดวกแก่ผู้บริหารและศึกษานิเทศก์ ในการช่วยเหลือแนะนำและติดตามผลการเรียนการสอน
3. จะเป็นแนวทางในการสร้างข้อทดสอบ เพื่อประเมินผลการเรียนการสอนเพื่อให้ความครอบคลุมกับเนื้อหาสาระที่สอนไปแล้ว

กรมวิชาการ (2534) กล่าวถึงประโยชน์ของแผนการสอนไว้ ดังนี้

1. ทำให้ครูได้วางแผนล่วงหน้าในการกำหนดจุดประสงค์ เนื้อหา กิจกรรม ในการเรียนการสอนและแนวทางในการวัดและประเมินผลให้สอดคล้องกัน ตลอดจนทำให้ครูมองเห็นแนวทางในการจัดการเรียนการสอนอย่างชัดเจน
2. ช่วยให้ครูมีคู่มือของตนที่ทำโดยตนเองล่วงหน้า อันจะทำให้เกิดความสะดวกในการจัดการเรียนการสอนอย่างมีคุณภาพตรงเจตนารมณ์ของหลักสูตรฉบับปรับปรุง และส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้ครบถ้วนสอดคล้องกับระยะเวลา จำนวนคาบที่มีจริงในแต่ละภาคเรียน นั่นคือสอนได้ครบถ้วนและทันเวลา
3. เป็นผลงานทางวิชาการอย่างหนึ่งที่แสดงความชำนาญการพิเศษ หรือความเชี่ยวชาญของผู้ทำแผนการสอน ซึ่งสามารถเผยแพร่เป็นตัวอย่างการวางแผนที่ดีให้กับครูทั่วไป
4. ถ้าครูผู้สอนติดกิจธุระจำเป็นไม่ได้สอนโดยตนเอง แผนการสอนที่ดีจะช่วยให้ครูผู้สอนแทนสามารถสอนได้ดีเช่นกัน

ใจทิพย์ เชื้อรัตนพงษ์ (2539) ได้กล่าวถึง ประโยชน์ของแผนการสอนไว้ ดังนี้

1. ช่วยให้ครูสอนได้ครบถ้วน และตรงตามเวลาที่หลักสูตรกำหนด
2. ช่วยให้ครูรู้สึกมั่นใจในการสอน
3. ช่วยให้ครูดำเนินการสอนได้ผลดีขึ้น และสามารถปรับปรุงการเรียนการสอนในครั้งต่อไปจากการวิเคราะห์การสอนในแต่ละแผนการสอน

4. ช่วยให้ครูได้รับมอบหมายให้สอนแทนสามารถดำเนินการสอนได้ดี และต่อเนื่องจากการสอนครั้งก่อน

จากประโยชน์ของแผนการสอนดังกล่าวพอสรุปได้ว่า ประโยชน์ของแผนการสอนนั้น จะช่วยให้ครูสามารถดำเนินการสอนได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพราะแผนการสอนจะเป็นแนวทางในการสอนให้ตัวเอง หรือผู้อื่นที่เข้าสอนแทน เป็นแนวทางในการสร้างแบบทดสอบ และทั้งยังให้ความสะดวกแก่ผู้บริหารในการช่วยเหลือ แนะนำและติดตามผลการเรียนการสอน ของครูผู้สอนด้วย

คู่มือครู

สันต์ ธรรมบำรุง (2527) ได้กล่าวถึงคู่มือครูไว้ดังนี้

คู่มือครู หรืออนุสารประกอบแผนการสอน เป็นเอกสารที่ให้รายละเอียดมากขึ้น เพื่อที่จะช่วยให้ครูใช้แผนการสอนได้สะดวก ซึ่งมักจะเป็นคู่มือเฉพาะวิชา หรือกลุ่มวิชาใดวิชาหนึ่ง

คู่มือครูมีอยู่ 3 แบบ คือ

1. คู่มือครูรายวิชา เป็นการเสนอแนะวิธีสอนต่างๆ เป็นรายวิชา และระดับชั้นอย่างกว้าง ๆ เช่น คู่มือครูสอนสังคมศึกษาระดับประถมศึกษา

2. คู่มือครูสอนรายวิชาและรายชั้น เป็นการเสนอแนะรายละเอียดมากกว่าประมวลการสอน และเสนอแนะการสอนเป็นรายบทไว้โดยเฉพาะ เช่น คู่มือครูสอนวิชาสังคมศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 5

3. คู่มือครูสอนรายชั้นเรียน ยังจัดทำเป็นส่วนน้อย จัดทำขึ้นเพื่ออำนวยความสะดวกแก่ครูสอนรายชั้นเรียน มีครบทุกหมวดวิชา เสนอแนะการสอนไว้อย่างกว้างๆ เป็นรายเดือน รายสัปดาห์ ทั้งนี้ครูผู้สอนจะมองเห็นขอบเขตจุดประสงค์แห่งการสอน เลือกกิจกรรม และวิธีสอนที่เห็นว่าเหมาะสม เช่น แผนการสอนสำเร็จรูปชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 เป็นต้น

องค์ประกอบของการจัดทำคู่มือครู

1. จุดประสงค์รายวิชาและผลที่คาดว่าจะได้รับ
2. ขอบข่ายและธรรมชาติของเรื่องที่จะสอน
3. ข้อเสนอแนะกว้างๆ เฉพาะเรื่อง เครื่องช่วยสอน กิจกรรม วิธีสอน การประเมินผลแต่ละบทเรียน ฯลฯ

4. ภาคผนวก เช่น กิจกรรมที่เสนอแนะไว้ แสดงรายละเอียด แผนผัง แผนภูมิที่จะปฏิบัติตามได้

5. หนังสือแบบเรียน หนังสืออ่านประกอบที่จะใช้ประกอบการเรียน

3.2.8 การใช้สื่อการสอน

ความหมายของสื่อการสอน

มีนักการศึกษาหลายท่านได้ความหมาย "สื่อการสอน" ไว้ดังนี้

ชัยยงค์ พรหมวงศ์ (2523) ได้ให้ทัศนะว่า "สื่อการสอน หมายถึง วัสดุ (สิ่งสิ้นเปลือง) อุปกรณ์ (เครื่องมือที่ไม่ผู้ฟังได้ง่าย) และวิธีการ (กิจกรรม ละคร เกม การทดลอง ฯลฯ) ที่ใช้เป็นสื่อกลางให้ผู้สอนสามารถส่งหรือถ่ายทอดความรู้ เจตคติ (อารมณ์ ความรู้สึก ความสนใจ ทัศนคติ และค่านิยม และทักษะไปยังผู้เรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ"

อธิพร ศรียมก (2523) กล่าวว่า สื่อการสอน หมายถึงอะไรก็ได้ (ที่ไม่ได้ครูปูดปากเปล่าเพียงอย่างเดียว) ที่ทำให้การเรียนการสอนเป็นไปอย่างน่าสนใจ สนุกตื่นเต้น และทำให้เกิดประสิทธิภาพในการเรียนการสอน

กิดานันท์ มลิทอง (2540) กล่าวถึงสื่อการสอนไว้ว่า สื่อ (medium, pl. media) เป็นคำที่มาจากภาษาลาตินว่า "medium" แปลว่า "ระหว่าง" (between) หมายถึง สิ่งใดก็ตามที่บรรจุข้อมูลเพื่อเพื่อให้ผู้ส่งและผู้รับสามารถสื่อสารกันได้ตรงตามวัตถุประสงค์ เมื่อมีการนำสื่อมาใช้ในการเรียนการสอน จึงเรียกว่า "สื่อการสอน (Instructional Media) หมายถึง สื่อชนิดใดก็ตามไม่ว่าจะเป็นเทปบันทึกเสียง สไลด์ วิทยุ โทรทัศน์ วิดิทัศน์ แผนภูมิ ภาพนิ่ง ฯลฯ ซึ่งบรรจุเนื้อหาเกี่ยวกับการเรียนการสอน สิ่งเหล่านี้เป็นวัสดุอุปกรณ์ทางกายภาพที่นำมาใช้ในเทคโนโลยีการศึกษา เป็นสิ่งที่ใช้เป็นเครื่องมือหรือช่องทางสำหรับการสอนของผู้สอนส่งไปถึงผู้เรียน ทำให้ผู้เรียนสามารถเกิดการเรียนรู้ตามวัตถุประสงค์หรือจุดมุ่งหมายที่ผู้สอนวางไว้ได้เป็นอย่างดี

สมพร มั่นตสุตร (อ้างถึงในอัญชลี เตชะกมล, 2540) กล่าวว่าสื่อการสอนหมายถึง สิ่งใดก็ตามที่เป็นตัวกลางนำความรู้ ความคิด ทัศนคติจากครูไปสู่ผู้เรียน และทำให้การเรียนการสอนนั้นไปไปตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้เป็นอย่างดี สื่อการสอนในปัจจุบันนี้มีความสำคัญมาก จัดเป็นศาสตร์แขนงใหม่ เรียกว่า โสตทัศนศึกษา (Audio-Visual Education) และต่อมาพัฒนาการเป็นวิชาใหม่เรียกว่าเทคโนโลยีทางการศึกษา (Technology of Education) ซึ่งส่วน

ใหญ่เกี่ยวข้องกับวัตถุที่ใช้สนับสนุนการเรียนรู้ของนักเรียน และช่วยให้การสอนของครูเป็นไปได้สะดวกขึ้น

ส่วน บราวน์ และคนอื่น ๆ (Brown and others. 1973) ได้ให้ความหมายว่า สื่อการสอน ได้แก่ อุปกรณ์ทั้งหลายที่ช่วยเสนอความรู้ให้แก่ผู้เรียนจนเกิดผลการเรียนที่ดี ทั้งนี้มีความหมายรวมถึงกิจกรรมต่าง ๆ ที่ไม่เฉพาะแต่สิ่งที่เป็นวัตถุหรือเครื่องมือเท่านั้น เช่น การศึกษานอกสถานที่ การแสดงบทบาท นาฏการ การสาธิต การทดลอง ตลอดจนการสัมภาษณ์ และการสำรวจ เป็นต้น

สรุปได้ว่า สื่อการสอน หมายถึง สิ่งที่เป็นตัวกลางระหว่างผู้เรียนกับผู้สอน เป็นเครื่องมือช่วยครูในการถ่ายทอดความรู้ให้เกิดแก่ผู้เรียนซึ่งบรรจุเนื้อหาเกี่ยวกับการเรียนการสอน อันจะส่งผลให้ผู้เรียนสามารถเกิดการเรียนรู้ และเรียนรู้ได้ตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ได้ สื่อการสอนมีหลายชนิดครูผู้สอนควรเลือกใช้ให้เหมาะสมกับกิจกรรมและเนื้อหา เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพการเรียนการสอนสูงสุด

ประเภทของสื่อการสอน

ลำภา วรวงูร (2523) ได้จำแนกสื่อการสอนเป็น 3 ประเภท คือ

1. วัสดุและเครื่องมือที่ไม่ต้องฉาย หมายถึง วัสดุหรือเครื่องมือที่ไม่ต้องอาศัยเครื่องฉายในการนำเสนอ แต่สามารถนำเสนอได้ด้วยตัวของมันเอง ได้แก่ รูปภาพ แผนที่ หุ่นจำลอง ฯลฯ ตลอดจนกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การสาธิต นิทรรศการ ทัศนศึกษา เป็นต้น

2. วัสดุและเครื่องมือที่ต้องฉาย หมายถึง วัสดุหรือเครื่องมือที่ต้องอาศัยเครื่องฉายจึงจะสามารถนำเสนอได้ ดังเช่น ภาพยนตร์ และเครื่องฉายภาพยนตร์ ภาพโปร่งใสและเครื่องฉายภาพข้ามศีรษะ เป็นต้น

3. โสตวัสดุและอุปกรณ์ หมายถึง วัสดุและอุปกรณ์ที่เกี่ยวกับเสียง สามารถรับรู้ได้โดยการฟัง เช่น เครื่องบันทึกเสียงและเทป เครื่องเล่นแผ่นเสียงและแผ่นเสียง เครื่องขยายเสียง เครื่องวิทยุ เป็นต้น

ชัยงค์ พรหมวงศ์ (2525) ได้แบ่งสื่อการสอนเป็น 3 ประเภท ดังนี้

1. วัสดุ หมายถึง สิ่งช่วยสอนที่มีการผู้ฟังสัมผัส เช่น ข้อล็ก फिल्म ภาพถ่าย ภาพยนตร์ สไลด์ ฯลฯ

2. อุปกรณ์ หมายถึง สิ่งช่วยสอนที่เป็นเครื่องมือ เช่น กระดานดำ กล้องถ่ายภาพ เครื่องฉายภาพยนตร์ เครื่องรับโทรทัศน์ ฯลฯ

3. กระบวนการและวิธีการ ได้แก่ การจัดระบบ การสาธิต การทดลอง และกิจกรรมต่าง ๆ โดยเฉพาะกิจกรรมที่ครูจัดทำขึ้นและมุ่งให้นักเรียนปฏิบัติ

กรมวิชาการ (อ้างถึงใน วาสนา ชาวหา, 2533) ได้จำแนกสื่อการสอนซึ่งเรียกว่า "สื่อทัศนูปกรณ์" ออกเป็น 6 ประเภท ดังนี้

1. วัสดุฉายเส้น มี 9 ชนิด คือ กระดานดำ แผนที่และลูกโลก การ์ตูน โปสเตอร์ แผนภาพ แผนสถิติ แผนภูมิ แผ่นป้ายผ้าสำลี และป้ายนิเทศ
2. วัสดุมีทรง มี 6 ชนิด คือ ตู้อัตรทัศน์ (Diorama) พิพิธภัณฑสถานโรงเรียน ของเลียนแบบ ของจำลอง ของตัวอย่าง และของจริง
3. สื่อวัสดุ มี 4 ชนิด คือ ระบบเสียง แผนเสียง เทปเสียง และวิทยุ
4. ภาพนิ่ง มี 10 ชนิด คือ ภาพผนัง สมุดภาพ ภาพสามมิติ ภาพเขียน รูปภาพ ภาพถ่าย ฟิล์มสตริป สไลด์ ภาพโปร่งแสง และรูปตัดมาจากหนังสือ
5. กิจกรรมร่วม แบ่งเป็น 8 ชนิด ได้แก่ งานที่เป็นโครงการ การเล่นเกม การแสดงบทบาท การสาธิต การศึกษานอกสถานที่ นิทรรศการ การทดลอง กระบะทราย
6. ภาพยนตร์และโทรทัศน์

วาสนา ชาวหา (2533) สรุปได้ว่า สื่อการสอนสามารถจำแนกเป็น 3 ประเภท ดังนี้

1. ประเภทวัสดุ (Software of Material) บางครั้งก็เรียกว่า "สื่อเล็ก (Small Media)" เป็นสื่อการสอนประเภทสิ้นเปลือง เสียหายได้ง่ายและเป็นสื่อที่บรรจุเนื้อหาสาระเรื่องราวหรือความรู้ไว้ในลักษณะต่าง ๆ เช่น สไลด์ บรรจุเรื่องราวไว้ในลักษณะของภาพนิ่ง หนังสือบรรจุเรื่องราวไว้ในลักษณะของตัวอักษรหรือสัญลักษณ์ แผ่นเสียงหรือเทปบันทึกเสียงบรรจุเรื่องราวไว้ในลักษณะเสียง และฟิล์มภาพยนตร์บรรจุเรื่องราวไว้ในรูปของภาพเคลื่อนไหวควบคู่กับเสียง เป็นต้น สื่อการสอนประเภทวัสดุยังสามารถจำแนกเป็น 2 ชนิด ดังนี้

1.1 วัสดุที่ต้องอาศัยเครื่องมือหรืออุปกรณ์ จึงจะสามารถเสนอเรื่องราวความรู้หรือเนื้อหาสาระไปยังผู้เรียนได้ ตัวอย่างวัสดุชนิดนี้ คือ แผ่นเสียง เทปโทรทัศน์ ฟิล์มภาพยนตร์ ภาพโปร่งใส เป็นต้น

1.2 วัสดุที่สามารถเสนอเรื่องราว ความรู้ เนื้อหาวิชาไปสู่ผู้เรียนได้ ด้วยตัวมันเอง โดยไม่ต้องอาศัยเครื่องมือหรืออุปกรณ์แต่อย่างใด ตัวอย่างวัสดุชนิดนี้ คือ หนังสือ แผนภูมิ รูปภาพ หุ่นจำลอง แผนที่ เป็นต้น

2. ประเภทเครื่องมือหรืออุปกรณ์ (Hardware or Equipment) บางครั้งก็เรียกว่า "สื่อใหญ่ (Big Media)" ได้แก่ เครื่องฉายสไลด์ เครื่องฉายภาพยนตร์ เครื่องฉายเทปโทรทัศน์ เครื่องฉายภาพโปรเจกต์ และเครื่องฉายภาพทึบแสง เป็นต้น สื่อการสอนประเภทนี้เป็นเพียงเครื่องมือหรือตัวกลางซึ่งเป็นทางผ่านของความรู้หรือเรื่องราวเท่านั้น โดยตัวมันเองแล้วไม่ได้บรรจุเนื้อหาสาระ ความรู้หรือเรื่องราวใด ๆ ไว้เลย จึงไม่สามารถสื่อความหมายไปยังผู้เรียนได้ แต่จะต้องอาศัยสื่อประเภทวัสดุ (Software) มาใช้ควบคู่กันไปจึงจะสามารถเสนอเรื่องราวไปสู่ผู้เรียนในลักษณะต่าง ๆ ได้ แต่ถึงอย่างไรก็ตาม สื่อประเภทเครื่องมือนี้สามารถเสนอเรื่องราวความรู้ หรือเนื้อหาวิชาที่บรรจุอยู่ในสื่อประเภทวัสดุนั้นออกมาในลักษณะของภาพที่มีขนาดใหญ่ ผู้เรียนสามารถมองเห็นได้ชัดเจนและทั่วถึง และบางครั้งก็สามารถเสนอในลักษณะภาพเคลื่อนไหวเป็นธรรมชาติสร้างความสมจริงและน่าเชื่อถือ ตลอดจนการเสนอในลักษณะของเสียงที่ดังกังวานชัดสามารถได้ยินกันอย่างทั่วถึง

3. ประเภทเทคนิคและวิธีการ (Technique and Method) สื่อการสอนประเภทนี้ไม่จัดอยู่ในประเภทวัสดุหรือเครื่องมือ แต่ต้องอาศัยสื่อประเภทวัสดุหรือเครื่องมืออย่างใดอย่างหนึ่งหรือหลายอย่างมาใช้ร่วมกันในลักษณะกิจกรรมหรือวิธีการ ตัวอย่างสื่อประเภทนี้ คือ การแสดงละคร การศึกษานอกสถานที่ นิทรรศการ การสาธิต เป็นต้น

เกอร์ลัช และอีลาย (อ้างถึงใน วาลนา ชาวหา, 2533) ได้จำแนกสื่อการสอนออกเป็น 8 ประเภท ดังนี้

1. ของจริงและตัวบุคคล รวมทั้งสถานการณ์ที่เกิดขึ้นจริง เช่น การสาธิต การทดลอง การศึกษานอกสถานที่
2. ภาษาพูดหรือภาษาเขียน หมายถึง คำพูด คำบรรยาย วัสดุตีพิมพ์ คำอธิบายในสไลด์ फिल्मสตริป แผ่นภาพโปรเจกต์
3. วัสดุกราฟิก เช่น แผนภูมิ แผนภาพ แผนสถิติ โปสเตอร์ การ์ตูน แผนที่ ลูกโลก ภาพวาด ฯลฯ วัสดุประเภทนี้นอกจากจะนำมาใช้โดยตรงแล้ว ยังปรากฏในหนังสือ ตำรา แบบเรียน หนังสืออ้างอิง ภาพโปรเจกต์ फिल्मสตริป สไลด์ เป็นต้น
4. ภาพนิ่ง เป็นภาพที่ได้จากการถ่ายภาพสไลด์และฟิล์มสตริป
5. ภาพเคลื่อนไหว ได้แก่ ภาพยนตร์ โทรทัศน์
6. การบันทึกเสียง ได้แก่ เสียงจากเทป บันทึกเสียงจากแผ่นเสียง จากร่องเสียงของฟิล์มภาพยนตร์ ฯลฯ

7. การสอนประเภทโปรแกรม เป็นการสอนที่จะต้องจัดเตรียมล่วงหน้า อาจมีสื่อทางใสทัศนนะเข้าช่วยเป็นแบบเรียนโปรแกรม บทเรียนสำเร็จรูปใช้ร่วมกับเครื่องมือช่วยสอนหรือคอมพิวเตอร์

8. สื่อประเภทสถานการณ์จำลองและชุดการสอน ได้แก่ การแสดงบทบาท การแสดงละคร

เดอร์ คีฟเฟอร์ (De Kieffer) (อ้างถึงใน กิดานันท์ มลิทอง, 2540) ได้แบ่งสื่อออกเป็น 3 ประเภท ตามลักษณะที่ใช้ เรียกว่า "ใสทัศนูปกรณ์" (Audio-Visual Aids) ได้แก่

1. สื่อประเภทใช้เครื่องฉาย (Projected Aids) ได้แก่ เครื่องฉายภาพยนตร์ เครื่องฉายแผ่นโปร่งใส เครื่องฉายสไลด์ เป็นต้น

2. สื่อประเภทไม่ใช้เครื่องฉาย (Nonprojected Aids) ได้แก่ รูปภาพ แผนภูมิ ของจริง ของจำลอง เป็นต้น

3. สื่อประเภทเครื่องเสียง (Audio Aids) ได้แก่ เครื่องบันทึกเสียง แผ่นเสียง วิทยุ เป็นต้น

Edgar Dale (อ้างถึงใน กิดานันท์ มลิทอง, 2540) ได้จำแนกสื่อการสอนออกเป็น 3 ประเภท คือ

1. สื่อประเภทวัสดุ (Software) หมายถึง สื่อที่เก็บความรู้ไว้ในตัวเองซึ่งจำแนกย่อยได้เป็น 2 ลักษณะ คือ

1.1 วัสดุประเภทที่สามารถถ่ายทอดความรู้ได้ด้วยตัวเองโดยไม่จำเป็นต้องอาศัยอุปกรณ์อื่นช่วย เช่น แผนที่ ลูกโลก รูปภาพ หุ่นจำลอง ฯลฯ

1.2 วัสดุประเภทที่ไม่สามารถถ่ายทอดความรู้ได้ด้วยตัวเอง จำเป็นจะต้องอาศัยอุปกรณ์อื่นช่วย เช่น แผ่นเสียง ฟิล์มภาพยนตร์ สไลด์ ฯลฯ

2. สื่อประเภทอุปกรณ์ (Hardware) หมายถึง สิ่งที่เป็นตัวกลางหรือตัวผ่านทำให้ข้อมูลหรือความรู้ที่บันทึกในวัสดุสามารถถ่ายทอดออกมาให้เห็นหรือได้ยิน เช่น เครื่องฉายแผ่นโปร่งใส เครื่องฉายสไลด์ เครื่องฉายภาพยนตร์ เครื่องเล่นแผ่นเสียง เป็นต้น

3. สื่อประเภทเทคนิคและวิธีการ (Techniques and Methods) หมายถึง สื่อที่มีลักษณะเป็นแนวความคิดหรือรูปแบบขั้นตอนในการเรียนการสอน โดยสามารถนำสื่อวัสดุและอุปกรณ์มาช่วยในการสอนได้ เช่น เกมและการจำลอง การสอนแบบจุลภาค การสาธิต เป็นต้น

อีลี (Ely) (อ้างถึงใน กิดานันท์ มลิทอง, 2540) ได้จำแนกสื่อการสอนตามทรัพยากรการเรียนรู้ (Learning Resources) เป็น 5 รูปแบบ โดยแบ่งได้เป็นสื่อที่ออกแบบขึ้นเพื่อจุดมุ่ง

หมายทางการศึกษา (by design) และสื่อที่มีอยู่ทั่วไปแล้ว นำมาประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอน (by utilization) ได้แก่

1. คน (People) ในทางการศึกษาโดยตรงนั้น หมายความว่า บุคลากรที่อยู่ในระบบของโรงเรียน ได้แก่ ครู ผู้บริหาร ผู้แนะแนวการศึกษา ผู้ช่วยสอน หรือผู้ที่อำนวยความสะดวกด้านต่าง ๆ เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ ส่วน "คน" ตามความหมายของการประยุกต์ใช้นั้น ได้แก่ คนที่ทำงาน หรือมีความชำนาญงานในแต่ละสาขา ซึ่งมีอยู่ในวงสังคมทั่วไป คนเหล่านี้ นับเป็น "ผู้เชี่ยวชาญ" ซึ่งถึงแม้จะมีไม่ใช่ทางการศึกษา แต่ก็สามารถจะช่วยอำนวยความสะดวกหรือเชิญมาเป็นวิทยากรเพื่อเสริมการเรียนรู้ได้ในการให้ความรู้แต่ละด้าน อาทิเช่น ศิลปิน นักการเมือง นักธุรกิจ ช่างซ่อมรถยนต์ เหล่านี้เป็นต้น

2. วัสดุ (Materials) วัสดุในการศึกษาโดยตรงนี้จะประเภทที่บรรจุเนื้อหาบทเรียน โดยรูปแบบของวัสดุมีใช้สิ่งสำคัญที่จะต้องคำนึงถึง เช่น หนังสือ สไลด์ फिल्मสทริป แผนที่ เป็นต้น หรือสื่อต่าง ๆ ที่เป็นทรัพยากรในโรงเรียนและได้รับการออกแบบมาเพื่อช่วยอำนวยความสะดวกในการเรียนการสอน ส่วนวัสดุที่นำมาประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอนนั้นจะมีลักษณะเช่นเดียวกับวัสดุที่ใช้ในการศึกษาดังกล่าวข้างต้น เพียงแต่ว่าเนื้อหาที่บรรจุอยู่ในวัสดุนั้น ส่วนมากจะอยู่ในรูปของการให้ความบันเทิง เช่น เกมคอมพิวเตอร์ หรือภาพยนตร์สารคดีชีวิตสัตว์ เป็นต้น สิ่งเหล่านี้มักถูกมองไปในรูปของความบันเทิงแต่ก็สามารถให้ความรู้ได้เช่นกัน

3. อาคารสถานที่ (Settings) หมายถึง ตัวตึก ที่ว่าง สิ่งแวดล้อม ฯลฯ ซึ่งมีผลเกี่ยวข้องกับทรัพยากรรูปแบบอื่น ๆ ที่กล่าวมาแล้วและกับผู้เรียนด้วย สถานที่สำคัญในการศึกษา ได้แก่ ตึกเรียน และสถานที่อื่น ๆ ที่ออกแบบมาเพื่อการเรียนการสอนโดยส่วนรวม เช่น ห้องสมุด หอประชุม สนามเด็กเล่น เป็นต้น ส่วนสถานที่ต่าง ๆ ในชุมชนก็สามารถประยุกต์ใช้เป็นทรัพยากรสื่อการเรียนได้เช่นกัน เช่น โรงงาน ตลาด สถานที่ทางประวัติศาสตร์ พิพิธภัณฑ์ เป็นต้น

4. เครื่องมือและอุปกรณ์ (Tools and Equipment) เป็นทรัพยากรทางการเรียนรู้ เพื่อช่วยในการผลิตหรือใช้ร่วมกับทรัพยากรอื่น ๆ ส่วนมากมักเป็นเครื่องมือด้านโสตทัศนูปกรณ์ หรือเครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ เช่น เครื่องถ่ายเอกสาร เครื่องคอมพิวเตอร์ หรือแม้แต่ ตะปู ไขควง เหล่านี้ เป็นต้น

5. กิจกรรม (Activities) โดยทั่วไปแล้วกิจกรรมที่กล่าวถึงมักเป็นการดำเนินงานที่จัดขึ้นเพื่อกระทำร่วมกับทรัพยากรอื่น ๆ หรือเป็นเทคนิควิธีการพิเศษเพื่อการเรียนการสอน เช่น การสอนแบบโปรแกรม เกมและการจำลอง การจัดทัศนศึกษา ฯลฯ กิจกรรมเหล่านี้มักมีวัตถุประสงค์

ประสงค์เฉพาะที่ตั้งขึ้น มีการใช้วัสดุการเรียนเฉพาะแต่ละวิชา หรือมีวิธีการพิเศษในการเรียนการสอน

กรมวิชาการ (2539) กล่าวว่าสื่อการเรียนการสอนที่ใช้ในโรงเรียน จำแนกประเภทตามลักษณะของสื่อการเรียนการสอนได้ดังนี้

หนังสือเรียน เป็นหนังสือที่กระทรวงศึกษาธิการกำหนดให้ใช้สำหรับการเรียน มีสาระตรงตามที่ระบุไว้ในหลักสูตรอย่างถูกต้อง อาจมีลักษณะเป็นเล่ม เป็นแผ่น หรือเป็นชุดก็ได้

คู่มือครู แผนการสอน แนวการสอน หรือเอกสารอื่น ๆ ที่จัดทำขึ้นเพื่อช่วยครูในการจัดทำกิจกรรมการเรียนการสอนแต่ละรายวิชาให้เป็นไปตามจุดประสงค์ของหลักสูตร

หนังสือเสริมประสบการณ์ เป็นหนังสือที่จัดทำขึ้นโดยคำนึงถึงประโยชน์ในด้านต่อไปนี้

- การศึกษาหาความรู้ของตนเอง
- ความสนุกสนานเพลิดเพลิน ความซาบซึ้งในคุณค่าของภาษา
- การเสริมสร้างทักษะและนิสัยรักการอ่าน
- การเพิ่มพูนความรู้ ความเข้าใจในสิ่งที่เรียนรู้ตามหลักสูตรให้กว้างขวางขึ้น

หนังสือประเภทนี้โรงเรียนควรจัดหาไว้บริการครูและนักเรียนในโรงเรียน

หนังสือเสริมประสบการณ์จำแนกออกเป็น 4 ประเภท คือ

ก. หนังสืออ่านนอกเวลา เป็นหนังสือที่กระทรวงศึกษาธิการกำหนดให้ใช้ในการเรียนวิชาใดวิชาหนึ่งตามหลักสูตรนอกเหนือจากหนังสือเรียนสำหรับให้นักเรียนอ่านนอกเวลาเรียน โดยถือว่ากิจกรรมการเรียนเกี่ยวกับหนังสือนี้เป็นส่วนหนึ่งของการเรียนตามหลักสูตร

ข. หนังสืออ่านเพิ่มเติม เป็นหนังสือที่มีสาระอิงหลักสูตร สำหรับให้นักเรียนอ่านเพื่อศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมด้วยตัวเอง ตามความเหมาะสมกับวัยและความสามารถในการอ่านของแต่ละบุคคล หนังสือประเภทนี้เคยเรียกว่าหนังสืออ่านประกอบ

ค. หนังสืออุเทศ เป็นหนังสือสำหรับใช้ค้นคว้าอ้างอิงเกี่ยวกับการเรียนโดยมีการเรียบเรียงเชิงวิชาการ

ง. หนังสือส่งเสริมการอ่าน เป็นหนังสือที่จัดทำขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์เน้นไปในทางส่งเสริมให้ผู้อ่านเกิดทักษะในการอ่าน และมีนิสัยรักการอ่านมากยิ่งขึ้น อาจเป็นหนังสือสารคดี นวนิยาย นิทาน ฯลฯ ที่มีลักษณะไม่ขัดต่อวัฒนธรรม ประเพณีและศีลธรรมอันดีงาม ให้ความรู้ มีคติและสาระประโยชน์

แบบฝึกหัด เป็นสื่อการเรียนรู้สำหรับผู้เรียนได้ฝึกปฏิบัติ เพื่อช่วยเสริมให้เกิดทักษะและความแตกฉานในบทเรียน

สื่อการเรียนการสอนอื่น ๆ ที่นอกเหนือจาก ข้อ 1.1 – 1.4 เช่น สื่อประสม วีดิทัศน์ แถบบันทึกเสียง ภาพพลิก แผ่นภาพ เป็นต้น

สื่อการเรียนการสอนดังกล่าวข้างต้น ท้องถิ่นสามารถเลือกใช้ ปรับปรุงหรือจัดทำขึ้น เพื่อใช้ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนได้ตามความเหมาะสม

สรุปได้ว่า สื่อการเรียนการสอนสามารถแบ่งออกได้เป็น 5 ประเภท คือ

1. สื่อประเภทวัสดุ (Software) มี 2 ประเภท คือ วัสดุที่อาศัยเครื่องมือหรืออุปกรณ์ เช่น เทปบันทึกเสียง แผ่นเสียง ภาพโปร่งใส เป็นต้น และวัสดุที่เสนอเรื่องราวได้ด้วยตนเอง เช่น รูปภาพ แผนภูมิ หุ่นจำลอง เป็นต้น

2. สื่อประเภทเครื่องมือและอุปกรณ์ (Hardware) เช่น เครื่องฉายสไลด์ เครื่องคอมพิวเตอร์ เครื่องฉายภาพยนตร์ เป็นต้น

3. สื่อประเภทเทคนิคและวิธีการ (Techniques and Method) หมายถึงสื่อการสอนที่มีลักษณะเป็นแนวความคิดหรือรูปแบบขั้นตอนในการเรียนการสอนโดยสามารถนำวัสดุ อุปกรณ์ และกิจกรรมต่างๆ เช่น การแสดงละคร การสาธิต การจัดทัศนศึกษา การจัดนิทรรศการ ฯลฯ มาช่วยในการจัดการเรียนการสอนได้

วิธีเลือกใช้สื่อการสอน

สมพร มั่นตะสูตร (2526) ให้ความเห็นว่า การเลือกใช้สื่อการสอนนั้นเป็นเรื่องสำคัญมาก เพราะไม่ว่าสื่อจะดีเพียงใด หากไม่เหมาะสมกับเวลา โอกาส สถานที่ และวัยของเด็ก ตลอดจนความสอดคล้องในเนื้อหาสื่อก็อาจไม่เกิดประโยชน์ใด ๆ เลย ดังนั้นในการเลือกใช้สื่อการสอนจึงควรคำนึงถึงสิ่งต่าง ๆ ต่อไปนี้ด้วย

1. ต้องเหมาะสมและสอดคล้องกับเนื้อหาและวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้
2. ต้องเหมาะสมกับอายุ และระดับสติปัญญาของนักเรียน
3. ต้องเป็นสิ่งที่นักเรียนสนใจ
4. มีขนาดเหมาะสม เป็นสิ่งชวนสนใจ สามารถสร้างความสนใจของนักเรียนได้มีความแจ่มชัด สีสวย
5. ต้องมีส่วนส่งเสริมทัศนคติที่ดีต่อเนื้อหาที่สอนนั้น

6. ต้องช่วยให้นักเรียนเข้าใจบทเรียนได้รวดเร็วขึ้น

7. ทำง่าย หาง่าย ราคาถูก

8. เสริมประสบการณ์ทั้งทางตรงและทางอ้อม

การใช้สื่อการสอนแต่ละครั้งครูควรทดลองใช้ดูก่อน ชักข้อมการใช้สื่อทุกชนิดเพื่อตรวจสอบเวลาและความแม่นยำ ความเที่ยงตรงของสื่อ เพื่อเวลาใช้จริงในห้องเรียนจะไม่เกิดอุปสรรคขัดข้องในเครื่องเล่นเทป ต้องทดลองดูก่อนว่าจะสามารถใช้ได้จริง ไม่ขลุกขลักทำให้เกิดความขบขันขณะนำไปใช้ และทำให้นักเรียนเกิดความคิดเห็นในด้านลบ

กาญจนา คุณารักษ์ (2535) กล่าวไว้ว่า สื่อการสอนที่ดีควรมีลักษณะดังต่อไปนี้

1. สอดคล้องกับความมุ่งหมายและการเสนอเนื้อหา

2. เหมาะสมกับชั้นและวัยของเด็ก

3. เร้าและดึงดูดความสนใจของเด็ก ปกติเด็กเล็กไม่ต้องการรายละเอียดมากนัก แต่สนใจในสีสัน และความงดงาม ในขณะที่เด็กที่มีอายุมากกว่าจะสนใจในรายละเอียดและสนใจสีสันน้อยลง นักเรียนชายชอบภาพล้อของจริงมากกว่านักเรียนหญิง แต่ในภาพแบบเรียนของจริงนักเรียนหญิงชอบมากกว่านักเรียนชาย

4. ราคาถูก

5. คุ่มค่า

สุจริต เพียรชอบ และสายใจ อินทร์มพรรย์ (2536) เสนอแนะวิธีการเลือกและใช้สื่อการสอนไว้ดังนี้

1. สื่อการสอนที่จะนำมาใช้ในห้องเรียนควรมีขนาดใหญ่พอที่นักเรียนจะเห็นได้ชัด และเป็นสิ่งที่ให้ฟังก็ต้องดังพอได้ยินทั่วห้องอย่างชัดเจนและสม่ำเสมอ

2. สื่อการสอนที่จะนำมาใช้จะต้องสอดคล้องกับเรื่อง สามารถนำไปประกอบเรื่องราวตอนที่กำลังสอนอยู่ได้อย่างดี

3. สื่อการสอนที่จะนำมาใช้นั้นครูควรจะได้ชักข้อมวิธีใช้ให้คล่องแคล่วเสียก่อนนำไปใช้จริงและควรตรวจสอบสภาพสื่อการสอนให้เรียบร้อย

4. สื่อการสอนบางประเภทต้องมีผู้ช่วย ครูก็ควรจะได้นัดแนะชักข้อมกันไว้ให้พร้อมและควรตรวจสอบสภาพสื่อการสอนให้เรียบร้อย

5. ควรได้วางแผนการใช้สื่อการสอนล่วงหน้าอย่างรอบคอบว่าสื่อการสอนประเภทใดใช้กับเนื้อหาตอนใดและจะใช้อย่างไร

6. กำหนดเวลาโดยประมาณเพื่อใช้สื่อการสอนให้พอเหมาะพอดี และกำหนดแน่นอนว่าจะใช้เมื่อใด อย่าให้สื่อการสอนถ่วงการเรียนการสอน
7. สื่อการสอนที่จะนำมาใช้ในห้องเรียนควรปรับให้เหมาะสมกับความสนใจ ประสบการณ์ และระดับสติปัญญาของนักเรียนในชั้น
8. ขณะที่ใช้สื่อการสอนครูไม่ควรยืนบังนักเรียน ควรยืนอยู่ข้างหลังหรือด้านข้างหันหน้าเข้าหานักเรียน ไม่ควรหันหลังให้นักเรียน
9. ในการอธิบายสื่อการสอนควรใช้ไม้ชี้ ไม่ควรใช้มือชี้ เพราะจะทำให้เกะกะและจะทำให้ให้นักเรียนมองไม่เห็น
10. ในขณะที่ใช้สื่อการสอน ครูจะต้องคอยดูปฏิกริยาของนักเรียนด้วยว่า นักเรียนมีปฏิกริยาอย่างใดเกิดขึ้นในขณะนั้น
11. สื่อการสอนที่ยังไม่ใช้ ควรจะเก็บไว้หรือปิดบังไว้ก่อน อย่าทิ้งไว้ให้นักเรียนเห็น เพราะจะทำให้ความสนใจของนักเรียนลดลงเมื่อถึงเวลาที่ใช้นอกจากนี้ยังจะทำให้นักเรียนเบนความสนใจไปอยู่ที่สื่อการสอนนั้นโดยที่ยังไม่ถึงเวลา
10. ตัวอักษร และข้อความที่เขียนอธิบายประกอบในสื่อการสอนควรเป็นข้อความกระทัดรัด ไม่ยืดยาวจนเกินไป ขนาดของตัวอักษรก็ควรจะให้ใหญ่พอที่จะเห็นได้ชัดเจนทั่วไป
13. อย่าปล่อยให้เวลาให้นักเรียนต้องรอคอยที่จะทำกิจกรรมต่าง ๆ นานเกินไป ในขณะที่ครูจัดแสดงสื่อการสอนเพราะนักเรียนจะหมดความสนใจ
14. สื่อการสอนบางประเภทจะต้องหาที่จัดวางเป็นพิเศษ เช่น โต๊ะ ขาหยั่ง เเวที จะต้องเตรียมจัดไว้ให้พร้อม
15. สื่อการสอนที่ใช้เสร็จแล้วหากไม่มีความจำเป็นจะต้องใช้อีก ควรเก็บหรือนำไปให้พ้นสายตานักเรียน เพื่อจะได้ไม่รบกวนสมาธิของนักเรียนในขณะที่สอน
16. การส่งสื่อการสอนผ่านต่อ ๆ ไปตามโต๊ะนักเรียนให้นักเรียนดูที่ละคนนั้นไม่ควรทำในขณะสอน เพราะจะทำให้นักเรียนที่รอดูนั้นขาดความสนใจได้ อาจจะทำได้หลังจากครูหยุดพูดแล้ว และสื่อการสอนจะต้องมีจำนวนมากพอที่จะแบ่งกันดูโดยไม่ต้องเสียเวลารอนาน
17. การใช้ภาพประกอบกิจกรรมการเรียนเป็นกลุ่ม จะต้องมีการสั่งไว้ให้ชัดเจนมีจำนวนเพียงพอกับจำนวนนักเรียน ภาพไม่จำเป็นต้องใหญ่มาก
18. สื่อการสอนบางประเภทอาจใช้แทนครูได้ในบางโอกาส เช่น เทปบันทึกเสียง ทำนองเสนาะ นักเรียนอาจจะฝึกหัดการอ่านทำนองเสนาะจากเทปได้นอกเวลาเรียน แต่ก่อนจะไปใช้ครูควรจะได้แนะนำวิธีใช้และสาธิตให้ดูเสียก่อน และหลังจากนั้นควรได้ติดตามผลด้วย

19. การใช้สื่อการสอนแต่ละครั้งในห้องเรียน ควรให้นักเรียนได้มีโอกาสช่วยเหลือครูบ้างตามสมควร

กิดานันท์ มลิทอง (2540) ได้กล่าวถึงหลักการเลือกสื่อการสอนว่า การเลือกสื่อการสอนเพื่อนำมาใช้ประกอบการสอนเพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้อย่างมีประสิทธิภาพนั้นเป็นสิ่งสำคัญยิ่ง โดยในการเลือกสื่อ ผู้สอนจะต้องตั้งวัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรมในการเรียนให้แน่นอนเสียก่อน เพื่อใช้วัตถุประสงค์นั้นเป็นตัวชี้้นำในการเลือกสื่อการสอนที่เหมาะสม นอกจากนี้ยังมีหลักการอื่น ๆ เพื่อประกอบการพิจารณา คือ

1. สื่อนั้นต้องสัมพันธ์กับเนื้อหาบทเรียนและจุดมุ่งหมายที่จะสอน
2. เลือกสื่อที่มีเนื้อหาถูกต้อง ทันสมัย น่าสนใจ และเป็นสื่อที่จะให้ผลต่อการเรียนการสอนมากที่สุด ช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจเนื้อหาวิชานั้นได้ดีเป็นลำดับขั้นตอน
3. เป็นสื่อที่เหมาะสมกับวัย ระดับชั้น ความรู้ และประสบการณ์ของผู้เรียน
6. สื่อนั้นควรสะดวกในการใช้ มีวิธีใช้ไม่ซับซ้อนยุ่งยากจนเกินไป
7. ต้องเป็นสื่อที่มีคุณภาพเทคนิคการผลิตที่ดี มีความชัดเจนและเป็นจริง
6. มีราคาไม่แพงจนเกินไป หรือถ้าจะผลิตเองควรคุ้มกับเวลาและการลงทุน

กรมวิชาการ (2539) กล่าวว่า เนื่องจากสื่อการเรียนการสอนมีหลายประเภทและสื่อการเรียนการสอนแต่ละประเภทก็มีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างกันออกไปอีกทั้งสื่อการเรียนการสอนที่ผลิตจากส่วนกลางก็มักจะให้เนื้อหาทั่ว ๆ ไป ซึ่งไม่เจาะจงเฉพาะท้องถิ่นใดท้องถิ่นหนึ่ง ฉะนั้นท้องถิ่นจึงควรเลือกใช้สื่อการเรียนการสอนให้เหมาะสมกับสภาพท้องถิ่นตน โดยมีขั้นตอนดังนี้

1. วิเคราะห์หลักสูตร โดยวิเคราะห์จุดประสงค์ คำอธิบาย/คำอธิบายรายวิชา และคาบเรียน ที่ปรากฏในหลักสูตรว่า วิชา/รายวิชานั้นมุ่งให้ผู้เรียนเกิดความรู้ เจตคติ ค่านิยม ทักษะ และการปฏิบัติอย่างไร มีขอบข่ายเนื้อหาเพียงใด และมีคาบเวลาเรียนเท่าไร เพื่อจะได้กำหนดสื่อการเรียนการสอนที่จะให้ได้อย่างเหมาะสม และมีประสิทธิภาพ

2. สืบค้น รวบรวมสื่อการเรียนการสอน ที่มีเนื้อหาสาระเกี่ยวข้องหรือสอดคล้องกับจุดประสงค์และคำอธิบาย/คำอธิบายรายวิชา จากแหล่งต่าง ๆ เช่น ห้องสมุด สถาบันการศึกษา ในท้องถิ่น ร้านจำหน่ายหนังสือ ฯลฯ เพื่อนำมาศึกษาวิเคราะห์ความเหมาะสมและความสอดคล้องกับหลักสูตร

3. วิเคราะห์สื่อการเรียนการสอน ที่ได้จากการสำรวจและรวบรวมไว้ตามข้อ 2 เพื่อพิจารณาว่าสื่อการเรียนการสอนดังกล่าวจะสามารถนำมาใช้ประกอบการเรียนการสอนตามหลักสูตรได้หรือไม่ เพียงใด โดยมีเกณฑ์ในการวิเคราะห์ดังต่อไปนี้

3.1 ความสอดคล้องกับหลักสูตร

- ส่งเสริมการเรียนรู้ตามเนื้อหาที่กำหนดไว้ในหลักสูตร
- มีเนื้อหาตามที่ปรากฏในคำอธิบาย/คำอธิบายรายวิชา
- ส่งเสริมการพัฒนาทักษะทางการคิดและการปฏิบัติ
- ส่งเสริมการพัฒนาเจตคติและค่านิยม
- ส่งเสริมการนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน

3.2 ความถูกต้องและความเหมาะสมของเนื้อหา

- ถูกต้องตามหลักวิชา
- มีความเป็นปัจจุบัน
- เหมาะสมกับเวลาเรียน
- ยากง่ายเหมาะสมกับวัยของผู้เรียน

3.3 ความเหมาะสมในการเสนอเนื้อหา

- เรียงลำดับตามขั้นตอนการเรียนรู้
- อธิบายชัดเจน เข้าใจง่าย
- ใช้ตัวอย่างประกอบเพื่อช่วยสร้างความเข้าใจได้ดี
- ใช้ภาพประกอบ ตาราง แผนภูมิ ฯลฯ เพื่อช่วยความเข้าใจอย่างเหมาะสม

3.4 การใช้ภาษา

- ถูกต้องตามหลักภาษา
- สื่อความหมายได้ชัดเจน
- ใช้ศัพท์และประโยคไม่ซ้ำซ้อน เหมาะกับวัยของผู้เรียน

3.5 กิจกรรม

- มีคำถามและหรือกิจกรรม ที่ส่งเสริมให้ผู้เรียนได้รู้จักคิด วิเคราะห์วิจารณ์
- มีกิจกรรมส่งเสริมให้ผู้เรียนได้ฝึกปฏิบัติ
- มีกิจกรรมส่งเสริมให้ผู้เรียนนำความรู้ไปใช้ในชีวิตประจำวัน

สรุปได้ว่า วิธีเลือกใช้สื่อการเรียนการสอนนั้นจะต้องเลือกให้เหมาะสมและสอดคล้องกับเนื้อหาและวัตถุประสงค์ เหมาะสมกับวุฒิภาวะและวัยของผู้เรียน มีวิธีใช้ที่ไม่ยุ่งยาก หาได้ง่าย ราคาถูก มีความชัดเจนและเป็นจริง สามารถสร้างความสนใจผู้เรียนและเสริมประสบการณ์ทั้งทางตรงและทางอ้อม และที่สำคัญสื่ออื่น ๆ จะต้องทันสมัยและให้ผลต่อการเรียนการสอนได้มากที่สุด โดยผู้สอนจะต้องทราบว่าควรใช้สื่อประเภทใดในการสอนแต่ละครั้ง

การจัดทำสื่อการเรียนการสอน

กรมวิชาการ (2539) กล่าวถึงการจัดทำสื่อการเรียนการสอน การอนุมัติสั่งการเรียน การสอน และการส่งเสริมการพัฒนาสื่อการเรียนการสอน และการส่งเสริมการพัฒนาสื่อการเรียน การสอนในการพัฒนาหลักสูตรตามความต้องการของท้องถิ่นดังนี้

เมื่อท้องถิ่นได้วิเคราะห์สื่อการเรียนการสอน เพื่อเลือกใช้ให้เหมาะสมกับสภาพของ ท้องถิ่น แล้วพบว่ามีความจำเป็นที่ท้องถิ่นจะต้องจัดทำสื่อการเรียนการสอนขึ้นใหม่ เพื่อให้ สามารถนำมาใช้จัดกิจกรรมการเรียนการสอนให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ซึ่งมีแนวปฏิบัติ ดังนี้

ประเภทของสื่อการเรียนการสอนที่ท้องถิ่นจัดทำ

1. สื่อการเรียนการสอนประเภทหนังสือเรียน หนังสือเรียนท้องถิ่นจัดทำได้ คือ
  - รายวิชาหรือเนื้อหาวิชาที่ท้องถิ่นจัดทำขึ้นใหม่และได้รับอนุญาตให้ใช้ได้
  - รายวิชาในวิชาบังคับเลือกและวิชาเลือกเสรีและเนื้อหาในกลุ่ม

ประสบการณ์ต่างๆ ที่ท้องถิ่นได้มีการวิเคราะห์แล้วเห็นว่าจำเป็นต้องจัดทำหนังสือเรียนเพื่อให้มี เนื้อหาสอดคล้องตามความต้องการของท้องถิ่น ทั้งนี้ให้เป็นไปตามนโยบายของกระทรวง ศึกษาธิการ

2. สื่อการเรียนการสอนประเภทคู่มือครู แผนการสอน แนวการสอน หนังสือ เสริมประสบการณ์ แบบฝึกหัดและสื่อการเรียนการสอนอื่น ๆ ท้องถิ่นสามารถจัดทำขึ้นได้และนำ มาใช้ในการจัดกิจกรรม โดยอยู่ในดุลพินิจของผู้บริหารสถานศึกษา

2.1 ชั้นเตรียมการ

- วิเคราะห์จุดประสงค์ของหลักสูตร
- วิเคราะห์ขอบเขตเนื้อหาสาระ
- พิจารณาคาบเวลาเรียน
- วิเคราะห์ความรู้ความสามารถของผู้เรียน

ข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์ข้างต้นจะเป็นพื้นฐานในการดำเนินงานขั้นต่อไป

2.2 ชั้นวางแผน

- กำหนดจุดประสงค์ของสื่อการเรียนการสอน
- กำหนดขอบเขต/หัวข้อเนื้อหาสาระของสื่อการเรียนการสอน
- จัดทำโครงร่าง (outline) ของสื่อการเรียนการสอน
- กำหนดแนวทางการเสนอเนื้อหาสาระของสื่อการเรียนการสอน

- เตรียมการเกี่ยวกับข้อมูลและแหล่งข้อมูลที่จะต้องใช้ในการยกร่าง
ต้นแบบสื่อการเรียนการสอน

2.3 ขั้ยกร่างต้นแบบสื่อการเรียนการสอน

- ลงมือเขียนต้นแบบ ครั้งที่ 1
- ตรวจสอบต้นแบบ ครั้งที่ 1 และปรับปรุง
- ตรวจสอบต้นแบบ ครั้งที่ 2 และปรับปรุง

2.4 ขั้ทดลองใช้ต้นแบบสื่อการเรียนการสอน

- ทดลองใช้ต้นแบบกับตัวแทนผู้เรียนหลาย ๆ คนแล้วปรับปรุง
- ทดลองใช้ต้นแบบ กับกลุ่มตัวแทนผู้เรียนตามสภาพการเรียนการสอน

แล้วปรับปรุง

2.5 จัดทำต้นแบบสื่อการเรียนการสอนให้สมบูรณ์

เกณฑ์การพิจารณาจัดทำสื่อการเรียนการสอน

ในการจัดทำสื่อการเรียนการสอนท้องถิ่น ควรใช้เกณฑ์ต่อไปนี้ ประกอบการ
พิจารณาในการจัดทำ คือ

- 1 สอดคล้องกับจุดประสงค์และคำอธิบายรายวิชา
- 2 ถูกต้องตามหลักวิชาและมีเนื้อหาเป็นปัจจุบัน
- 3 เสนอเนื้อหาเป็นไปตามลำดับขั้นของการเรียนรู้
- 4 เนื้อหาเหมาะสมกับเวลาเรียน
- 5 เนื้อหาความยากง่ายเหมาะสมกับวัยของผู้เรียน
- 6 เนื้อหาไม่ลบหลู่สถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ไม่ขัดต่อหลัก

ศีลธรรมอันดีและความมั่นคงของชาติ

- 7 เนื้อหาสอดคล้องกับลักษณะเศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรมของท้องถิ่น
- 8 ใช้ภาษาถูกต้อง ชัดเจน สละสลวย เป็นแบบอย่างได้
- 9 ภาพประกอบ แผนภูมิ แผนที่ ฯลฯ มีความเหมาะสมและสอดคล้อง

กับเนื้อหา

10 กิจกรรม (ถ้ามี) มีความเหมาะสม ส่งเสริมให้ผู้เรียนรู้จักคิด วิเคราะห์
วิจารณ์ ฝึกปฏิบัติ และส่งเสริมให้นำความรู้ไปใช้ในชีวิตประจำวัน

ประโยชน์ของสื่อการสอน

กาญจนา คุณารักษ์ (2535) กล่าวถึงประโยชน์ของสื่อการสอน ดังนี้

1. กระตุ้นความสนใจให้ผู้เรียนเกิดความรู้สึกอยากเรียน เพราะธรรมชาติมนุษย์ย่อมอยากรู้อยากเห็นในสิ่งต่างๆ อยู่แล้ว
2. ทำให้ผู้เรียนเข้าใจบทเรียนได้ง่ายขึ้น เพราะสื่อการสอนสามารถแปลงนามธรรมให้เป็นรูปธรรม ทำให้ประหยัดเวลาในการอธิบายได้มาก เช่น เมื่อพูดถึงนกเพนกวิน ก็มีรูปนกเพนกวินให้ดู แทนที่จะใช้จินตนาการจากคำบอกเล่า หรือคำอธิบายเท่านั้น
3. สามารถเอาชนะเวลา สถานที่ และระยะทางได้ กล่าวคือสื่อการสอนสามารถนำสิ่งที่เกิดขึ้นในอดีตกลับมาให้ชมได้ในปัจจุบัน ไม่ว่าจะสิ่งนั้นจะเกิด ณ ที่ใด ระยะทางไกลหรือใกล้เพียงไร เช่น การรบในบางประเทศในระยะเวลาต่างๆ
4. สามารถย่อขนาดวัตถุที่ใหญ่เกินกว่าที่จะนำของจริงมาประกอบการสอนได้ เช่น ช้าง หรือแผนที่ต่างๆ นอกจากนั้น สื่อการสอนยังสามารถขยายวัตถุซึ่งมีขนาดเล็กเกินกว่าจะนำของจริงมาประกอบการสอนได้ เช่น พยาธิปากขอ หรือเชื้อโรคอื่นๆ ก็จะใช้ภาพแทน
5. ทำให้นักเรียนจดจำสิ่งที่ควรจำไว้ได้นานมาก
6. มีส่วนเสริมสร้างความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ของผู้เรียน จากการที่ได้พบเห็นสื่อการสอนที่น่าสนใจใหม่ๆ ซึ่งจะช่วยให้ส่งเสริมความคิดเดิมเกิดเป็นความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ได้เป็นอย่างดี

3.2.9 การทดลองใช้และการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงหลักสูตร

การทดลองใช้หลักสูตร

สังัด อุทรานันท์ (2532) กล่าวไว้ว่า การทดลองใช้หลักสูตรเป็นวิธีหนึ่งในการตรวจสอบและประเมินหลักสูตรก่อนที่จะได้นำไปใช้จริง การทดลองใช้หลักสูตรโดยทั่วไป จะดำเนินการตามวิธีวิจัยเชิงทดลอง โดยใช้สถานการณ์จริงเป็นที่สำหรับการปฏิบัติการทดลอง (Field Experimental Research) การทดลองใช้หลักสูตรจะต้องทำการควบคุมสถานการณ์ต่างๆ ให้เป็นไปโดยธรรมชาติของการใช้หลักสูตรในสถานการณ์จริงให้มากที่สุด ในการทดลองใช้หลักสูตรนี้อาจจะทำการทดลองใช้หลักสูตรทั้งระบบกับกลุ่มทดลองในขอบเขตที่จำกัด หรืออาจจะเลือกเอาเฉพาะตอนหนึ่งของหลักสูตรมาทำการทดลองใช้กับกลุ่มทดลองก็ได้ ขณะที่มีการทดลองใช้หลักสูตรผู้มีหน้าที่เกี่ยวข้องกับการใช้หลักสูตรจะต้องคอยให้คำแนะนำ ชี้แจง รวมทั้งมีการติดตาม

ประเมินผลการใช้หลักสูตรอย่างใกล้ชิดด้วย เพื่อจะได้นำข้อมูลต่างๆ มาเป็นพื้นฐานสำหรับการปรับปรุงแก้ไขหลักสูตรให้มีความเหมาะสมก่อนที่จะได้มีการประกาศใช้อย่างเป็นทางการต่อไป

นิติตปริญาโท สาขาวิชานิเทศการศึกษาและพัฒนาหลักสูตร (2523) ได้กล่าวถึงวิธีการเลือกเนื้อหาของหลักสูตรที่จะนำไปทดลองใช้ และการดำเนินการทดลองใช้ ดังนี้

วิธีการเลือกเนื้อหาของหลักสูตรที่จะนำไปทดลองใช้ มีหลักเกณฑ์การเลือก 3 ประเภท คือ

1. เป็นเรื่องที่สามารถดำเนินการได้ในระยะเวลาจำกัด
2. เป็นเรื่องที่เป็นปัญหาหลักของชุมชน ซึ่งการสอนจะก่อให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชนได้มากพอสมควร
3. เป็นเรื่องที่ชุมชนส่วนใหญ่สนใจ และพร้อมที่จะให้ดำเนินการได้

การดำเนินการทดลองใช้หลักสูตร

1. กำหนดเรื่อง วัน เวลา และสถานที่ที่จะสอน
2. การเตรียมงานก่อนการนำหลักสูตรไปทดลองใช้ ในเรื่องต่อไปนี้
  - ทำแผนการสอน
  - เตรียมวัสดุอุปกรณ์ประกอบการสอน
  - เตรียมวัสดุหลักสูตร เอกสารประกอบการเรียน แบบทดสอบก่อนและหลังบทเรียน แบบประเมินผลหลักสูตร
- กำหนดตารางการปฏิบัติงานทดลองใช้หลักสูตร
- ประสานงานกับผู้ที่เกี่ยวข้อง
3. การดำเนินการทดลองใช้หลักสูตร
4. ประเมินผลสัมฤทธิ์จาก Pre-Test, Post-Test
5. อภิปรายผลการประเมิน
6. ประเมินผลหลักสูตรหลังการทดลองใช้
7. สรุปผลการทดลองใช้หลักสูตรและข้อเสนอ
8. แก้ไขปรับปรุงหลักสูตร

การปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงหลักสูตร

แนวความคิดในการปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงหลักสูตร

ดอลล์ (อ้างถึงใน มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2536) ได้มองการเปลี่ยนแปลงหลักสูตรในแง่ของการปรับปรุง และได้อธิบายว่า การปรับปรุงหลักสูตร คงไม่หมายแต่เพียงเฉพาะการปรับปรุงโครงสร้าง และเอกสารที่เกี่ยวข้องกับหลักสูตรเท่านั้น แต่ยังหมายรวมถึงการกระตุ้นให้เกิดการพัฒนา เกิดการเรียนรู้และการเปลี่ยนแปลงการรับรู้ และค่านิยมของบุคลากรทุกคนที่ทำงานเกี่ยวข้องกับหลักสูตร

โอลิวา (Oliva, 1982) ได้สรุปไว้ว่า การเปลี่ยนแปลงหลักสูตรมีผลมาจากการเปลี่ยนแปลงในตัวบุคคล ดังนั้น การเปลี่ยนแปลงหลักสูตรจึงต้องเริ่มที่การเปลี่ยนแปลงในตัวบุคคลก่อน แล้วบุคคลที่เกี่ยวข้องเหล่านี้จะเป็นผู้เปลี่ยนแปลงหลักสูตรอีกทีหนึ่ง วิธีที่จะเปลี่ยนแปลงในตัวบุคคลสามารถกระทำได้โดยเปิดโอกาสให้บุคคลเหล่านี้มีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาหลักสูตร เพื่อเปิดโอกาสให้ได้พบเห็น ได้กระทำ และยอมรับพร้อมทั้งเห็นความสำคัญที่จะเปลี่ยนแปลง

ไพรมีเยร์และฮอน (อ้างถึงใน มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2536) ได้แสดงความคิดเห็นในเรื่องเดียวกันว่าการแก้ไขรายละเอียดในหลักสูตรอาจจะทำให้การเปลี่ยนแปลงเล็ก ๆ น้อย ๆ เกิดขึ้นได้ในกระบวนการของการศึกษา แต่สำหรับผู้ที่สนใจจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญอย่างแท้จริงแล้ว บุคคลที่เกี่ยวข้องจะต้องเปลี่ยนแปลงตนเองก่อน

ในทำนองเดียวกัน ทาบา (Taba, 1962) ได้เสนอว่าการเปลี่ยนแปลงหลักสูตรประกอบด้วยลักษณะสำคัญสองประการ คือ (1) การเปลี่ยนแปลงสถาบันและ (2) การเปลี่ยนแปลงในตัวบุคคลที่เกี่ยวข้อง และได้ขยายความคิดในแต่ละประการออกไปว่า การเปลี่ยนแปลงหลักสูตรหมายถึง การเปลี่ยนแปลงสถาบันรวมถึงการเปลี่ยนแปลงทั้งเป้าหมายและวิธีการ แม้ว่าเป้าหมายและวิธีการในการดำเนินงานของสถาบัน อาจจะไม่สอดคล้องกันเสมอไปก็ตาม

ส่วนการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในตัวบุคคลแต่ละคน ซึ่งเป็นลักษณะสำคัญประการที่สองนั้น ทาบาได้นำคำพูดของ คอฟเฟย์และโกลด์เนอร์ (Coffey & Goldner, 1957) มาสรุปไว้ว่า การเปลี่ยนแปลงในบุคคลจะต้องประกอบด้วย การเปลี่ยนแปลงสองชนิด คือ ชนิดที่หนึ่งได้แก่ การเปลี่ยนแปลงในลักษณะที่บุคคลนั้นได้รับโอกาสได้พบเห็นโลกรอบ ๆ ตัวเขา เป็นสิ่งที่เขารับรู้และเข้าใจ ซึ่งมีลักษณะในเชิงพุทธิ (cognitive) อีกชนิดหนึ่ง ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงทางด้านอารมณ์ของบุคคลนั้นเป็นสิ่งที่เขารู้สึกว่ามีความสำคัญ เป็นสิ่งที่เขาถูกจูงใจให้กระทำ และเป็นสิ่งที่เกี่ยว

กับอารมณ์ที่เขารู้สึกว่ามีความสำคัญ เป็นสิ่งที่เขาถูกใจให้กระทำ และเป็นสิ่งที่เกี่ยวกับอารมณ์ที่เขามีอยู่ในเป้าหมายของเขา

โทมัส และคณะ (อ้างถึงในมหาวิทยาลัย สุขุทัยธรรมมาธิราช, 2536) แปลงหลักสูตรซึ่งเหมาะสมกับประเทศที่กำลังพัฒนา ดังนี้ การเปลี่ยนแปลงหลักสูตรจะเกิดผลอย่างมีประสิทธิภาพที่สุด ถ้าระบบสังคมในขณะนั้นได้ถูกจัดไว้ในรูปแบบใหม่ ดังนั้น คำถามเกี่ยวกับว่าโครงสร้างเปลี่ยนแปลงได้จริง ๆ หรือไม่ จึงเป็นเรื่องสำคัญ ดังตัวอย่าง เช่น ในประเทศที่กำลังพัฒนาบางประเทศ ซึ่งมีการปฏิบัติงานภายใต้โครงสร้างทางการศึกษาที่มีลักษณะรวมอำนาจไว้ที่ส่วนกลางอย่างเคร่งครัด ความต้องการทางด้านจัดการศึกษาของที่แห่งหนึ่งในประเทศ มักจะแตกต่างไปจากความต้องการของที่อื่น ๆ นอกจากนี้การสื่อสารระหว่างรัฐบาลกับตัวจังหวัดรอบมีลักษณะล่าช้า ในประเทศที่มีลักษณะเช่นนี้ นวัตกรรมทางด้านหลักสูตรที่เหมาะสมกับความต้องการของจังหวัดรอบนอก อาจจะไม่ประสบความสำเร็จได้ ถ้าหากส่วนกลางมอบอำนาจให้แก่จังหวัดเป็นผู้รับผิดชอบ

แนวทางในการปรับปรุงหรือเปลี่ยนแปลงหลักสูตร

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช (2536) ได้กล่าวว่า แนวทางในการเปลี่ยนแปลงหรือปรับปรุงหลักสูตร ดังนี้

1. การเปลี่ยนแปลงตัวหลักสูตร (Curriculum guide)
2. การเปลี่ยนแปลงในตัวบุคคล

การเปลี่ยนแปลงตัวหลักสูตร เป็นเรื่องและกิจกรรมที่ประเทศไทย และหลาย ๆ ประเทศมีความถนัดและคุ้นเคย และดูเหมือนว่าสำหรับประเทศไทยนั้นจะมีการเปลี่ยนแปลงตัวหลักสูตรทุกกระยะเวลา 10 – 15 ปี ยิ่งในปัจจุบันนี้มีองค์กรที่รับผิดชอบการพัฒนาหลักสูตรโดยตรง จะมีผลงานในรูปของเอกสารหลักสูตรทั้งในเรื่องของตัวหลักสูตรเองและสื่อการเรียนรู้ที่เกี่ยวข้องออกมาให้เห็นเป็นประจำ แต่สื่อและเอกสารเหล่านี้ไม่มีอิทธิพลและไม่ได้สร้างแรงจูงใจที่สูงพอต่อการทำให้ครูผู้สอนเปลี่ยนพฤติกรรมการสอน และการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ที่เหมาะสมให้แก่ผู้เรียนได้

การเปลี่ยนแปลงในตัวบุคคล ดังได้กล่าวมาแล้วว่าตัวบุคคลมีความสำคัญมากที่จะทำให้หลักสูตรประสบความสำเร็จหรือล้มเหลวได้ การเปลี่ยนแปลงในตัวบุคคลจะเน้นที่ความรู้ เจตคติ ค่านิยม และพฤติกรรม นั่นก็คือว่า ถ้าครู อาจารย์ และศึกษานิเทศก์ในทุก

ระดับมีความรู้ด้านต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องมากขึ้น มีเจตคติและค่านิยมที่พึงประสงค์ ก็จะช่วยให้บุคคลเหล่านี้นำหลักสูตรไปใช้และจัดประสบการณ์การเรียนรู้ให้แก่ผู้เรียนอย่างมีประสิทธิภาพ และบรรลุจุดหมายของหลักสูตรที่วางไว้

ดังนั้น การให้การศึกษา การให้ความรู้ และการฝึกอบรมจะเป็นการสนับสนุนความจริงที่ว่า ครูทุกคนจะสอนตามความรู้และข้อมูลที่เขา มีอยู่ เพราะขาดความรู้และวิธีการใหม่ ๆ แต่ถ้าเขามีความรู้และวิธีการใหม่ก็มีความเป็นไปได้ที่เขาจะนำความรู้และวิธีการใหม่ ๆ ไปสอน ยิ่งเขามีเจตคติค่านิยมที่ดีต่อสิ่งใหม่และวิธีการใหม่ เขาก็จะยังมีโอกาสนำสิ่งเหล่านั้นที่เขา มีอยู่ไปใช้สอนมากขึ้น

แต่อย่างไรก็ตาม อาจเป็นไปได้ว่า ครูบางคนไม่สามารถรับรู้หรือเข้าใจแนวคิดเนื้อหา และวิธีการสอนตามหลักสูตรใหม่ได้ หรือขาดความมั่นใจในความสามารถของตนเองว่าจะสอนตามหลักสูตรใหม่ได้ ก็จะทำให้เขาปฏิบัติการสอนตามกิจกรรมที่เคยทำ และแม้ครูบางคนอาจจะมีความรู้และเจตคติที่ดีต่อหลักสูตรใหม่ แต่หลังจากการพิจารณาไตร่ตรองแล้ว มีความเห็นว่าการจัดกิจกรรมการสอนตามหลักสูตรใหม่ สร้างความยากลำบาก เพิ่มพลังงานและเวลาของครูมากเกินไป ก็อาจจะรักษาวิธีการสอนเดิม ๆ ของตนเองไว้ จึงอาจกล่าวได้ว่า การฝึกอบรม การใช้การศึกษาและการให้ความรู้แต่เพียงอย่างเดียว ยังไม่อาจรับประกันได้ว่า ครูส่วนใหญ่จะเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการสอนของตนให้สนองจุดหมายของหลักสูตรใหม่

กรมวิชาการ (ม.ป.ป.) ได้กล่าวถึง การปรับปรุงหลักสูตร ดังนี้

1. กรอบแนวความคิดพื้นฐานในการปรับปรุงหลักสูตร

ในการปรับปรุงหลักสูตรทั้งระดับประถมศึกษา กรอบแนวความคิดพื้นฐานจะต้องมีความสมบูรณ์และต่อเนื่องกันทั้ง 3 ระดับ เพื่อสนองความต้องการ มีความเหมาะสมและสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง การปกครอง และความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

2. หลักการในการปรับปรุงหลักสูตร

2.1 การกำหนดให้หลักสูตรเป็นตัวนำให้เห็นการเรียนการสอน มุ่งเน้นกระบวนการทางด้านความคิดและการปฏิบัติ โดยเพิ่มแนวดำเนินการในหลักสูตร เพื่อให้เป็นแนวทางของการที่จะจัดการศึกษาให้ประสบความสำเร็จตามจุดหมาย

2.2 กำหนดเป้าหมายของหลักสูตรแต่ละระดับไว้อย่างชัดเจน ซึ่งในระดับประถมศึกษา เน้นการพัฒนาตนเองและรู้ทันการเปลี่ยนแปลงของสังคม

ในส่วนของจุดหมาย หลักสูตรได้แสดงให้เห็นภาพรวมกว้าง ๆ และจุดหมายเฉพาะที่จะต้องปลูกฝังให้ผู้เรียนมีคุณลักษณะอย่างชัดเจน

สำหรับจุดประสงค์ของกลุ่มประสบการณ์/กลุ่มวิชา กำหนดจุดเน้นในการพัฒนาผู้เรียนไว้ 4 ประการ คือ ด้านความรู้ ค่านิยม ทักษะ และการจัดการ มวลประสบการณ์แต่ละกลุ่มประสบการณ์ในระดับประถมศึกษาจะแสดงจุดเน้นให้เห็นชัดเจนว่า มุ่งหวังให้ผู้เรียนเกิดคุณลักษณะด้านใด ในส่วนคำอธิบายรายวิชาจะเขียนในลักษณะบูรณาการให้เห็นว่าจะจัดกระบวนการเรียนการสอนอย่างไร ตามเนื้อหาที่กำหนดไว้จึงจะบรรลุตามจุดประสงค์

2.3 เพื่อให้บรรลุตามจุดหมายอย่างแท้จริง มีการปรับ ลด เนื้อหาสาระให้มีคุณประโยชน์ที่แท้จริงต่อการพัฒนาชีวิตเศรษฐกิจและสังคมปัจจุบัน ตัดส่วนที่ซ้ำซ้อนและยุ่งยากเกินระดับและวัยของนักเรียนออกไป รายวิชาแกนบังคับในบางกลุ่มวิชาได้จัดในรูปของการบูรณาการ ทั้งนี้เพื่อให้สอดคล้องกับหลักการที่ว่าเพื่อชีวิตและสังคม

2.4 การส่งเสริมให้หน่วยงาน เขตการศึกษา จังหวัด โรงเรียน ครู อาจารย์ และผู้ทรงคุณวุฒิ รวมทั้งประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตร โดยเฉพาะในวิชาบังคับเลือก และวิชาเลือกเสรี โดยกรมวิชาการจะจัดการอบรมให้ทราบแนวทางของวิธีการจัดกิจกรรม การจัดทำบทเรียน การจัดทำหนังสือเรียน ทั้งนี้กรมวิชาการจะพิจารณาก่อน หรืออาจมอบอำนาจให้เขตเป็นผู้พิจารณา แล้วเสนอกระทรวงศึกษาธิการเพื่อขออนุมัติใช้

สาเหตุที่ต้องมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงหลักสูตร

สงัด อุทรานันท์ (2532) ได้กล่าวถึงสาเหตุจำเป็นที่ต้องมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงหลักสูตรอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ มีดังนี้

1. การเปลี่ยนแปลงทางการเมือง การเปลี่ยนแปลงแนวคิดทางการเมืองจะส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงหลักสูตรทั้งทางอ้อมและทางตรง
2. การเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ ถ้าหากโครงสร้างทางเศรษฐกิจเปลี่ยนแปลงไป หลักสูตรที่เป็นเครื่องมือสำหรับการฝึกอบรมเยาวชนก็สมควรที่จะเปลี่ยนแปลงไปด้วย
3. การเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคม วัฒนธรรมในสังคมจะมีความเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ทั้งนี้เพื่อให้เหมาะสมกับสภาพการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ภายในสังคม
4. การเปลี่ยนแปลงทางด้านนวัตกรรมและเทคโนโลยีทางการศึกษา การเปลี่ยนแปลงทางด้านนวัตกรรมและเทคโนโลยีที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน มีความเป็นไปได้อย่างรวดเร็ว ดังนั้นจึงมี

ความจำเป็นจะต้องปรับปรุงแก้ไขหลักสูตรทั้งในด้านเนื้อหาและวิธีการอยู่เสมอ เพื่อให้สามารถนำเอานวัตกรรมและเทคโนโลยีต่างๆ มาใช้กับหลักสูตรได้โดยสะดวกยิ่งขึ้น

วิธีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงหลักสูตร

สุมิตร คุณานุกร (2518) ได้กล่าวถึงวิธีการเปลี่ยนแปลงหลักสูตรอยู่ 5 วิธี คือ

1. การเปลี่ยนแปลงจากระดับผู้บริหาร (The Administrative Approach) โดยจะอยู่ในขอบเขตของการพิจารณา การตัดสินใจ การวางแผน และการดำเนินงานของบุคคลในระดับผู้บริหารเป็นส่วนใหญ่

2. การเปลี่ยนแปลงจากเบื้องล่างสู่เบื้องบน (The Grass – Roots Approach) โดยเปิดโอกาสให้บุคคลที่อยู่เบื้องล่าง คือ ครูผู้สอนได้มีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็น อภิปรายปัญหาต่างๆ ตลอดจนการตัดสินใจ การวางแผน และการดำเนินงาน

3. การเปลี่ยนแปลงโดยวิธีสาธิต (The Demonstration Approach) โดยการที่ผู้บริหารสังเกตและนำครูผู้สอนที่มีความประสงค์จะเปลี่ยนแปลงระบบการสอนมาประชุมร่วมกัน และร่วมกันกำหนดนโยบายและวิธีการเปลี่ยนแปลง และนำไปทดลองปฏิบัติก่อน แล้วจึงค่อยสื่อสารกับครูผู้สอนในโรงเรียนและรายงานความคืบหน้าเป็นระยะๆ โดยหวังว่า เมื่อการทดลองประสบผลสำเร็จ ครูส่วนใหญ่ก็จะพร้อมใจกันเปลี่ยนแปลงไปด้วย

4. วิธีการเปลี่ยนแปลงอย่างมีระบบระเบียบ (Systemetic Approach) เป็นวิธีที่มุ่งเน้นความสำคัญทางด้านมนุษย์สัมพันธ์ภายในสังคมของโรงเรียน โดยตระหนักว่าการเปลี่ยนแปลงหลักสูตรในโรงเรียนนั้นมีขอบเขตรวมถึงการเปลี่ยนแปลงความคาดหวังและการตอบสนองทางสังคมในโรงเรียนและชุมชน

5. การใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research)

สจัด อุทรานันท์ (2532) ได้เสนอวิธีการปรับปรุงแก้ไขหรือเปลี่ยนแปลงหลักสูตรดังนี้

1. การปรับปรุงแก้ไขหรือเปลี่ยนแปลงจากเบื้องบนสู่เบื้องล่าง ผู้ดำเนินการได้แก่ผู้บริหารหรือผู้เชี่ยวชาญ เมื่อผู้บริหารตัดสินใจปรับปรุงแก้ไขอย่างใดแล้ว ก็จะประกาศให้ผู้ปฏิบัติได้ดำเนินการตาม

2. การปรับปรุงแก้ไขหรือเปลี่ยนแปลงจากล่างขึ้นบน ดำเนินการโดยเริ่มจากผู้ใช้ปฏิบัติ หรือผู้ใช้หลักสูตร ผู้บริหารและผู้เชี่ยวชาญหรือผู้ทรงคุณวุฒิเป็นเพียงผู้ให้คำแนะนำหรือให้คำปรึกษาเท่านั้น วิธีการดำเนินการอยู่ในลักษณะของการประชุมปฏิบัติการ เพื่อหาแนวทางในการปรับปรุงหลักสูตรหรือการเรียนการสอน

3. การปรับปรุงแก้ไขหรือเปลี่ยนแปลงหลักสูตร โดยวิธีการทำงานร่วมกันระหว่างผู้บริหารศึกษานิเทศก์ และครู โดยอาศัยหลักสูตรและเอกสารต่าง ๆ ที่มีอยู่แล้วเป็นหลัก การปฏิบัติงานในลักษณะนี้ ศึกษานิเทศก์จะเป็นผู้มีบทบาทอย่างมากในการปรับปรุงแก้ไข หรือเสนอแนะให้มีการเปลี่ยนแปลงหลักสูตร

4. การปรับปรุงแก้ไขหรือเปลี่ยนแปลงหลักสูตร โดยอาศัยกระบวนการฝึกอบรม คือ การให้ความรู้แก่ครูประจำการ โดยการให้การศึกษาหรือฝึกอบรมเพื่อให้ครูมีความรู้ความเข้าใจ และสามารถดำเนินการปรับปรุงแก้ไขหลักสูตรที่ใช้อยู่ในชั้นให้มีความเหมาะสมกับสภาพท้องถิ่นแต่ละแห่งต่อไป

5. การปรับปรุงแก้ไขหรือเปลี่ยนแปลงหลักสูตรโดยวิธีการวิจัย เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) เพื่อให้ทราบข้อดี ข้อจำกัด ตลอดจนแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ ของหลักสูตรเพื่อนำไปปรับปรุงแก้ไขต่อไป

หลักสูตรระดับชาติหรือหลักสูตรแม่บท เป็นหลักสูตรที่พัฒนาขึ้นมาจากส่วนกลาง และเป็นหลักสูตรที่บังคับใช้ทั่วประเทศ เนื้อหาสาระที่กำหนดไว้ในหลักสูตรกำหนดไว้อย่างกว้าง และครอบคลุมสำหรับประชาชนทั่วไป นักพัฒนาหลักสูตรในระดับนี้ไม่อาจประมวลเอารายละเอียดเกี่ยวกับสาระของความรู้ และสภาพของชุมชนหรือท้องถิ่นแต่ละแห่งมาใช้ในตัวหลักสูตรทั้งหมดได้ ดังนั้นจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับผู้ที่จะนำหลักสูตรแม่บทไปใช้ในระดับรองลงไป จะต้องนำไปขยายและปรับให้เหมาะสมกับสภาพและความต้องการของท้องถิ่น โรงเรียน และชั้นเรียนต่อไป โดยวิธีการในการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงหลักสูตร สรุปได้ดังนี้

1. การปรับปรุงเปลี่ยนแปลงจากเบื้องบนมาสู่เบื้องล่าง
2. การปรับปรุงเปลี่ยนแปลงจากล่างขึ้นสู่บน
3. การเปลี่ยนแปลงโดยการทำงานร่วมกันของผู้บริหาร
4. การเปลี่ยนแปลงโดยการฝึกอบรม
5. การปรับปรุงเปลี่ยนแปลงหลักสูตรโดยการวิจัยเชิงปฏิบัติการ

กระบวนการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงหลักสูตร

วิชัย วงษ์ใหญ่ (2521) กล่าวถึงกระบวนการในการเปลี่ยนแปลงหลักสูตร ดังนี้

1. รวบรวมข้อมูล เพื่อนำมาวางแผนโดยเริ่มจากข้อมูลที่ธรรมดาที่สุดได้แก่ ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับโรงเรียน จนถึงข้อมูลที่ซับซ้อน ยุ่งยากและใช้เวลา เช่น การวิจัยทางจิตวิทยา และสังคมวิทยา เป็นต้น
2. ตั้งจุดมุ่งหมายของหลักสูตรแล้วนำเอาจุดมุ่งหมายนั้นมาตรวจสอบ วิเคราะห์และร่วมอภิปราย กับผู้ที่ใช้หลักสูตร
3. กำหนดวิธีการสำหรับการเปลี่ยนแปลงหลักสูตรว่าจะทำได้ในรูปแบบใด โดยกำหนดเรื่องเวลา งบประมาณ และวัสดุเครื่องมือ สำหรับการบริหารและการบริหารหลักสูตรอย่างไรจึงจะครอบคลุมการดำเนินงาน
4. มีขบวนการของการทำงานที่ละเอียด เช่น การวางแผนการทดลองแก้ไขเนื้อหาสาระ ตลอดจนจนพวกวัสดุประกอบหลักสูตรต่างๆ และสื่อการเรียน เพื่อที่จะแนะนำแก่โรงเรียน
5. กำหนดวิธีการประเมินและการตรวจปรับ โดยผ่านกระบวนการพัฒนาในรูปแบบของกระบวนการระบบ และการประเมินผลของทางโรงเรียนที่มีประสิทธิภาพ และผ่านทางวิธีอื่นๆ ของการประเมินผลอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ ในทุกขั้นตอนและการประเมินทุกชนิด ควรสัมพันธ์กับจุดมุ่งหมาย

กรมวิชาการ (ม.ป.ป.) ได้กล่าวถึงขั้นตอนการปรับปรุงหลักสูตร ไว้ดังนี้

1. การเตรียมการก่อนปรับปรุงหลักสูตร

ทำการสังเคราะห์ผลการประเมินหลักสูตร (Meta Analysis) ที่ได้มีผู้ทำตั้งแต่เริ่มใช้สูตรปัจจุบันเป็นต้นมา เพื่อสรุปภาพรวมของหลักสูตรจากการประเมิน 3 ด้าน คือ โครงสร้างของหลักสูตร การนำหลักสูตรไปใช้ และองค์ประกอบที่สนับสนุนการใช้หลักสูตร ทั้งนี้เพื่อให้ได้ข้อสรุปที่ชัดเจนและครอบคลุม สามารถนำไปใช้เป็นพื้นฐานส่วนหนึ่งในการปรับปรุงหลักสูตร

2. วิธีการปรับปรุงหลักสูตร

ทำการตรวจสอบคุณภาพของนักเรียน ข้อคิดเห็นและข้อวิจารณ์จากสื่อมวลชน

3. ทดลองใช้หลักสูตรฉบับปรับปรุง

4. ปรับปรุงแก้ไขหลักสูตรฉบับปรับปรุงภายหลังการทดลองใช้

5. เสนอขออนุมัติเพื่อใช้หลักสูตร

กุกา และ คล้าค (อ้างถึงในเสริมศรี ไชยสร, 2526) กล่าวถึงกระบวนการเปลี่ยนแปลงว่ามีอยู่ 4 ขั้นตอน คือ

1. วิจัย (Research)
2. การพัฒนา (Development) ซึ่งได้แก่ การสร้างหรือหาข้อยุติใหม่สำหรับปัญหา
หนึ่งๆ และการออกแบบ
3. การเผยแพร่และสาธิต (Dissemination and Demonstration)
4. การรับการเปลี่ยนแปลง (Adoption) เริ่มตั้งแต่ทดลอง (Trial) จนถึงการรับเข้า
ไว้ในระบบ (Institutionalization)

แทนเนอร์ (อ้างถึงในสมศรี ไชยศร, 2526) ได้เสนอกระบวนการเปลี่ยนแปลง
หลักสูตร สรุปได้ดังนี้

1. วิจัย (Research) เริ่มตั้งแต่ศึกษาทฤษฎี และทดลองเพื่อทดสอบทฤษฎีนั้น
2. การพัฒนา (Development) ได้แก่ สร้าง ออกแบบ และการนำไปประยุกต์
3. การเผยแพร่ข้อมูลหรือวิธีการ (Diffusion) พร้อมทั้งสาธิต
4. การประเมิน (Assessment) เปรียบเทียบสิ่งใหม่และสิ่งเดิมพร้อมทั้งแปลผล
5. การรับสิ่งใหม่ (Adoption) และปรับให้เข้ากับสภาพการ (Adaptation)
6. การประเมินใหม่ (Reassessment) แก้ไขและปรับใหม่
7. การทำให้เป็นที่ยอมรับ (legitimation) ทำให้ผู้ร่วมงานส่วนใหญ่ยอมรับการ
เปลี่ยนแปลง
8. การรับเข้าไว้ในระบบ (Institutionalization) เป็นการรับเข้ามาปฏิบัติจนเป็นเรื่อง
ปกติธรรมดา

จากที่นักการศึกษาได้กล่าวไว้เกี่ยวกับกระบวนการในการเปลี่ยนแปลงหลักสูตร
สรุปได้ดังนี้

1. เตรียมการ ทำการสังเคราะห์ผลการประเมินหลักสูตรใน 3 ด้าน คือ โครงสร้าง
หลักสูตร การนำหลักสูตรไปใช้ และองค์ประกอบที่สนับสนุนหลักสูตร เพื่อรวบรวมข้อมูลสำหรับการวางแผน
2. ตั้งจุดมุ่งหมายของหลักสูตรแล้วนำมาวิเคราะห์และอภิปรายร่วมกับผู้ใช้หลักสูตร
3. กำหนดวิธีการสำหรับการเปลี่ยนแปลงหลักสูตรที่เหมาะสม โดยกำหนดเกี่ยวกับ
เรื่องของเวลา งบประมาณ วัสดุเครื่องมือ การบริหารและการบริการหลักสูตร ให้ครอบคลุมการ
ดำเนินงาน
4. ดำเนินการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงหลักสูตรตามวิธีการที่กำหนดไว้
5. ประเมินผลโดยให้สัมพันธ์กับจุดมุ่งหมาย

6. ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงหลักสูตรที่ได้ภายหลังการประเมินผล
7. เสนอขออนุมัติเพื่อขอใช้หลักสูตร

การประเมินผลการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงหลักสูตร

สังกัด อุทรานันท์ (2532) ได้กล่าวถึงการประเมินผลการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงหลักสูตรดังนี้

1. หลักในการประเมินผลการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงหลักสูตร
  - การประเมินจะต้องมีการวางแผน และวางจุดประสงค์ที่แน่นอน
  - การประเมินจะต้องกระทำอยู่ตลอดเวลาและให้ต่อเนื่องกันไปตลอดทุกขั้นตอนที่มีการปรับปรุงหลักสูตร
  - จุดประสงค์ของการประเมินผลการปรับปรุงหลักสูตร ควรให้คำจำกัดความไว้ก่อนว่า ต้องเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมตรงไหน
  - หาวิธีการที่เหมาะสมมาทำการประเมิน
  - ผู้ทำการประเมินจะต้องไม่นำความรู้สึกส่วนตัวมาตัดสิน
  - จุดประสงค์ที่ตั้งไว้ อาจมีการเปลี่ยนแปลงแก้ไขได้
  - ต้องมีการวางแผนอย่างชัดเจนและไม่ควรทำเฉพาะส่วนที่เราเขียนเอาไว้เท่านั้น
  - ต้องคำนึงเสมอว่าข้อมูลที่เราได้มานั้นอาจไม่เพียงพอ
  - สอดคล้องกับวิธีการที่ใช้และผลสรุปที่ได้
  - จุดประสงค์ที่สำคัญในการประเมินผลก็คือ ความสำเร็จในการประเมินผล
2. บุคคลที่จะให้ข้อมูลเกี่ยวกับการประเมินผลการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงหลักสูตร
  - ผู้บริหารสถานศึกษา ได้แก่ ผู้อำนวยการ ครูใหญ่ ผู้ช่วยผู้บริหาร หรือหัวหน้าหมวดวิชาต่างๆ
  - ครูหรืออาจารย์ที่ทำการสอน
  - เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมการศึกษา ได้แก่ ครูแนะแนว ครูวัดผล ครูบรรณารักษ์ เจ้าหน้าที่โสตศึกษา และอื่นๆ
  - นักเรียน
  - ศึกษานิเทศก์
  - ผู้ปกครองนักเรียน

- สื่อมวลชนและประชาชนทั่วไป ฯลฯ
3. เทคนิควิธีในการเก็บข้อมูลเพื่อประเมินผลการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงหลักสูตร
- การประชุมสัมมนาครู หรือผู้ที่เกี่ยวข้องกับการใช้หลักสูตร
  - จัดการอบรมปฏิบัติการครู หรือผู้เกี่ยวข้องกับการใช้หลักสูตร
  - ใช้แบบสอบถาม ถามความคิดเห็นของครู นักเรียน หรือผู้เกี่ยวข้อง
  - สังเกตการจัดการศึกษาในโรงเรียนต่างๆ
  - สังเกตการสอนของครู
  - สัมภาษณ์เจตคติของนักเรียนต่อวิชาต่างๆ
  - สัมภาษณ์บุคลิกภาพของนักเรียน
  - สัมภาษณ์ความคิดเห็นของผู้ปกครอง และบุคคลในสังคม
  - สัมภาษณ์ความสามารถและผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียน ฯลฯ

4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความต้องการจำเป็นในการพัฒนาตนเอง

1. งานวิจัยในประเทศ

วัชระ ชานตะโร (2533) ได้ทำการวิจัยเรื่อง ความต้องการพัฒนาตนเองของครูผู้สอนพลศึกษาระดับประถมศึกษา เขตการศึกษา 6 ผลการวิจัยปรากฏว่า ความต้องการพัฒนาตนเองของครูผู้สอนพลศึกษาในด้านบุคลิกภาพ ด้านความรู้และทักษะในหลักสูตรและเนื้อหา ด้านสมรรถภาพในการเรียนการสอน ด้านสื่อการเรียนการสอน และด้านการวัดผลและประเมินผลอยู่ในระดับมาก ความต้องการพัฒนาตนเองของครูผู้สอนพลศึกษาระดับประถมศึกษาระหว่างครูที่มีวุฒิและไม่มีวุฒิปริญญาไม่แตกต่างกัน

เนืองนิจ จำแก้ว (2537) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การศึกษาความต้องการพัฒนาตนเองของครูโรงเรียนร่วมพัฒนาการใช้หลักสูตรมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา เขตการศึกษา 7 ผลการวิจัยพบว่า ความต้องการพัฒนาตนเองของครูโรงเรียนร่วมพัฒนาการใช้หลักสูตรมัธยมศึกษาด้านการพัฒนาโดยตนเอง ด้านการพัฒนาโดยโรงเรียนจัดชั้น และด้านการพัฒนาโดยหน่วยงานเจ้าสังกัดหรือหน่วยงานอื่นจัดชั้น ปรากฏว่า ครูมีความต้องการพัฒนาตนเองอยู่ในระดับมากที่สุดทั้ง 3 ด้าน ครูเพศชายและครูเพศหญิงมีความต้องการพัฒนาตนเองแตกต่างกัน และครูที่สอนวิชาสามัญและวิชาการงานและอาชีพมีความต้องการพัฒนาตนเองแตกต่างกัน

2. งานวิจัยต่างประเทศ

มาโจรี แอน ซารี เฟ้าท์ (Marjorie Ann Slee Foutz, 1983) ได้วิจัยความสัมพันธ์ระหว่างประสบการณ์ของจำนวนปีที่ทำการสอน และความต้องการพัฒนาที่เกี่ยวข้องกับตนเอง ของครูพบว่า ทั้งครูประถมและมัธยมที่มีประสบการณ์การสอน มีความต้องการพัฒนาตนเองเพื่อความก้าวหน้า โดยมีความสัมพันธ์ตรงกับประสบการณ์จำนวนปีที่ทำการสอน ครูที่ประพฤติอยู่ในระเบียบวินัยและมีแรงจูงใจทำงานจะมีความต้องการพัฒนาตนเอง และครูที่มีประสบการณ์การทำงานในการสอนระหว่าง 3 – 10 ปี และได้รับผลกระทบจากการทำงาน จะมีความต้องการพัฒนาตนเองมากที่สุด

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น

อุตสาหกรรม พาสกุล (2531) ทำการวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมของครูประถมศึกษาเกี่ยวกับการปรับหลักสูตรประถมศึกษาให้สอดคล้องกับสภาพของท้องถิ่นในจังหวัดขอนแก่น ผู้ให้ข้อมูลคือ ศึกษานิเทศก์ในจังหวัดขอนแก่น ใช้แบบสัมภาษณ์และแบบสอบถามในการเก็บรวบรวมข้อมูลพบว่า สภาพปัญหาและอุปสรรคของครูผู้สอนในการปรับหลักสูตรประถมศึกษาให้สอดคล้องกับสภาพท้องถิ่น คือ ครูผู้สอนส่วนใหญ่ไม่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการปรับหลักสูตรที่ดีพอ เอกสารประกอบหลักสูตรมีไม่เพียงพอต่อความต้องการของครู และขาดแหล่งบริการทางวิชาการที่รวบรวมเอกสารประกอบหลักสูตร และการขาดแคลนงบประมาณ นอกจากนี้ครูผู้สอนส่วนใหญ่ไม่มีส่วนร่วมในการศึกษาข้อมูลเบื้องต้น แต่มีบทบาทเพียงเป็นผู้จัดทำเอกสารประกอบหลักสูตรเท่านั้น

วรารักษ์ บางเลี้ยง (2535) ทำวิจัยเรื่อง สภาพและปัญหาการพัฒนาหลักสูตรให้สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่นของหน่วยงานในสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาแห่งชาติ พบว่า มีการดำเนินการในลักษณะของการถ่ายทอดความรู้จากสำนักงานการประถมศึกษาแห่งชาติลงไปตามลำดับจนถึงโรงเรียน ส่วนปัญหาในการพัฒนาหลักสูตรให้สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่นนั้นส่วนใหญ่ได้แก่ ทักษะในการพัฒนาหลักสูตรของบุคลากรที่เกี่ยวข้องและผู้ให้หลักสูตรยังไม่พร้อมต่อการปรับหลักสูตรเพื่อนำไปใช้และปัญหาขาดแหล่งความรู้ในการพัฒนาหลักสูตร

สมพิศ วงษ์แหยม (2535) ทำวิจัย เรื่อง สภาพและปัญหาการใช้ทรัพยากรท้องถิ่น ในการพัฒนาหลักสูตรของโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัด พระนครศรีอยุธยา พบว่า การพัฒนาหลักสูตรของโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการ ประถมศึกษาจังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีการดำเนินงานในลักษณะการปรับกิจกรรมการเรียน การสอนหรือกิจกรรมเสริมมากที่สุด ทรัพยากรท้องถิ่นที่นำมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรส่วนใหญ่ เป็นทรัพยากรบุคคลและนำมาใช้ในกิจกรรมพื้นฐานอาชีพ ปัญหาการนำทรัพยากรท้องถิ่นมา ใช้ในการพัฒนาหลักสูตรคือ บุคคลที่เป็นทรัพยากรไม่มีเวลาว่างพอ

ศิริชัย อนันต์ผล (2535) ทำการวิจัย เรื่อง สภาพและปัญหาการพัฒนาหลักสูตรให้ สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่นในโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา เขตการ ศึกษา 5 พบว่า ครูศึกษาหลักสูตรแม่บทจากตัวเอกสารหลักสูตร มีการศึกษารวบรวมข้อมูลของ ท้องถิ่น โดยการศึกษาจากเอกสารและสัมภาษณ์ ครูมีส่วนร่วมในการให้ข้อมูลเกี่ยวกับความ สามารถ ความสนใจ ความถนัดของนักเรียน มีการพัฒนาหลักสูตรในลักษณะการปรับกิจ กรรมการเรียนการสอน ปรับรายละเอียดเนื้อหา เลือกใช้ปรับปรุงสื่อที่มีอยู่แล้ว และจัดทำสื่อการ เรียนขึ้นใหม่ ส่วนปัญหาในด้านต่างๆ พบว่า ส่วนใหญ่ขาดเอกสารที่เสนอแนะแนวทางในการ พัฒนาหลักสูตรให้สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น และขาดวิทยากรผู้รู้มาให้คำแนะนำ

วิจิตร ไชยศิลป์ (2536) ทำการวิจัย เรื่อง การสำรวจการพัฒนาหลักสูตรระดับ ท้องถิ่นตามหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง 2533) ของครูในโรงเรียน ประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดน่าน ผลการวิจัยพบว่า ปัญหาในการ พัฒนาหลักสูตรส่วนใหญ่ ได้แก่ ขาดเอกสารและแหล่งความรู้สำหรับให้ครูศึกษาและค้นคว้าขาด วัสดุและงบประมาณในการดำเนินงาน ซึ่งครูส่วนใหญ่แก้ปัญหาโดยร่วมกันจัดทำในระดับกลุ่ม โรงเรียนและครูเหล่านั้นได้เสนอแนะให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง จัดหาเอกสารเกี่ยวกับการพัฒนา หลักสูตรระดับท้องถิ่น จัดการ อบรมเพื่อเพิ่มความรู้ให้แก่ครูและจัดสรรงบประมาณเพิ่มเติมเพื่อ ช่วยเหลือครูและโรงเรียนต่อไป